

การพัฒนาศักยภาพชุมชนท้องถิ่น ในการอนุรักษ์สืบทอดและศึกษาองค์
ความรู้ ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
เพื่อเสริมสร้างการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
จังหวัดอุตรดิตถ์

ชาธิสรร์ เสนาป่า

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ประจำปีงบประมาณ 2562
พ.ศ. 2562

งานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การพัฒนาศักยภาพชุมชนท่องเที่ยว ในการอนุรักษ์สืบทอดและศึกษาองค์
ความรู้ ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
เพื่อเสริมสร้างการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
จังหวัดอุดรธานี

ชาริสรุ์ เสนาป่า

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ประจำปีงบประมาณ 2562

พ.ศ. 2562

สารบัญ

เนื้อหา	หน้า
บทคัดย่อ.....	ก
สารบัญ.....	ข
สารบัญตาราง.....	ค
สารบัญภาพ.....	ง
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ขอบเขตของการวิจัย	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการจากการวิจัย	3
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
วัฒนธรรมไทย	5
ความสำคัญของวัฒนธรรม	6
ลักษณะของวัฒนธรรม	6
หน้าที่ของวัฒนธรรม	7
ที่มาของวัฒนธรรมไทย	7
แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม	8
แนวคิดการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม	11
แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	14
แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม	18
ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชน	20
แนวคิดและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน	22
แนวความคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน	24
แนวความคิดของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน	25
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	27
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	28
การเก็บรวบรวมข้อมูล	28
บทที่ 4 ผลการศึกษา	29
อำเภอบ้านโคก จังหวัดอุดรดิตถ์	29
บ้านกองโค อำเภอพิชัย จังหวัด อุดรดิตถ์	31
อำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์	35
บ้านนาขวาง อำเภอน้ำปาด จังหวัดอุดรดิตถ์	67
บ้านปางต้นผึ้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์	68
บ้านทรายงาม อำเภอท่าปลา จังหวัดอุดรดิตถ์	69
บทที่ 5 ผลการวิจัย	75

สารบัญภาพ

	หน้า
แผนภาพที่ 1 การสืบค้นประวัติศาสตร์ชุมชน ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น จากลายผ้าทอ	66
แผนภาพที่ 2 การพัฒนาศักยภาพนักสำรวจข้อมูล เพื่อการท่องเที่ยวชุมชน บ้านนาขวาง	67
แผนภาพที่ 3 พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปางต้นผึ้ง	68
แผนภาพที่ 4 ร่วมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการสืบค้นวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น	69

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 รายชื่อผู้เข้าอบรมการพัฒนานักสำรวจทรัพยากร วัฒนธรรมท้องถิ่น บ้านกองโค อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรดิตถ์	66
ตารางที่ 2 รายชื่อผู้เข้าอบรมการพัฒนานักสำรวจทรัพยากร วัฒนธรรมท้องถิ่น บ้านนาขวัญ อำเภอฟากท่า	67
ตารางที่ 3 รายชื่อผู้เข้าอบรมการพัฒนานักสำรวจทรัพยากร วัฒนธรรมท้องถิ่น บ้านนาขวาง อำเภอโน้ปาต จังหวัดอุดรดิตถ์	68
ตารางที่ 4 รายชื่อผู้เข้าอบรมการพัฒนานักสำรวจทรัพยากร วัฒนธรรมท้องถิ่น บ้านปางต้นผึ้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์	69
ตารางที่ 5 รายชื่อผู้เข้าอบรมการพัฒนานักสำรวจทรัพยากร วัฒนธรรมท้องถิ่น อำเภอฟ่าปลา จังหวัดอุดรดิตถ์	70

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

อุตสาหกรรมท่องเที่ยวถือเป็นหนึ่งในอุตสาหกรรมหลักของโลก ซึ่งในปี 2558 อุตสาหกรรมท่องเที่ยวทั่วโลกมีมูลค่ากว่า 7.86 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ หรือร้อยละ 9.8 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศทั่วโลก (Gross Domestic Product: GDP) ในส่วนของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของไทยนั้นได้สร้างรายได้กว่า 2.23 ล้านล้านบาท มีมูลค่าอุตสาหกรรมท่องเที่ยวกว่าร้อยละ 17 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ ซึ่งถือได้ว่าเป็นหนึ่งในอุตสาหกรรมสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ ประกอบกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามสถานการณ์โลกและพฤติกรรมของผู้บริโภค อุตสาหกรรมท่องเที่ยวของไทยจึงต้องมีการปรับตัวตามกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงไป และวางแผนการพัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด เพื่อรักษาและพัฒนาขีดความสามารถด้านการท่องเที่ยวของประเทศ

สถานการณ์และแนวโน้มการท่องเที่ยวของประเทศไทย อุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยขยายตัวอย่างต่อเนื่อง จากจำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เพิ่มสูงขึ้นติดอันดับที่ 11 ของโลก สะท้อนให้เห็นจากแนวโน้มจำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้ที่ขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง โดยในระยะที่ผ่านมาจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จาก 14 ล้านคน ในปี 2552 มาเป็น 29.8 ล้านคน ในปี 2558 ซึ่งมากเป็นอันดับที่ 11 ของโลก ประเทศที่เดินทางมาท่องเที่ยวประเทศไทยมากที่สุด ได้แก่ จีน มาเลเซีย ญี่ปุ่น เกาหลีและลาว ตามลำดับ และแนวโน้มนักท่องเที่ยวภายในประเทศ (ไทยเที่ยวไทย)พบว่าในช่วงปี 2554 – 2558 มีการเติบโตกว่าร้อยละ 9 ต่อปีโดยในปี 2557 นักท่องเที่ยวไทยเดินทางคิดเป็น 136.2 ล้านคนครั้ง และเพิ่มสูงขึ้นในปี 2558 ที่ 138.8 ล้านคนครั้ง (กรมการท่องเที่ยว) “ ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพชั้นนำของโลกที่เติบโตอย่างมีคุณภาพบนพื้นฐานความเป็นไทยเพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และกระจายรายได้สู่ประชาชนทุกภาคส่วนอย่างยั่งยืน ” คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ ได้จัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2560 – 2564) ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ได้กำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ที่ ๓ การพัฒนาส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว และได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวโดยการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจด้านการท่องเที่ยวและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสินค้าและบริการบนพื้นฐานของมรดกและวัฒนธรรมท้องถิ่น ภายใต้หลักการสนับสนุนความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม Thailand 4.0 (แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2560 – 2564)

วัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง ที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ใช้ในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่าง ๆ ในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ประเทศไทยของเรานั้นมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นทั้ง

เรื่องของภาษา การแต่งกาย อาหาร ศิลปะ ดนตรี วรรณคดี ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็ล้วนเป็นสิ่งที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ในแต่ละพื้นที่และที่ชุมชน หมู่บ้าน เมือง มีการปะทะสื่อกันทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม จนปรากฏรูปแบบทางวัฒนธรรมที่เหมือนกัน และแตกต่างกันไปจากชุมชน หมู่บ้าน และเมือง ในท้องถิ่นอื่น ดังนั้นวัฒนธรรมและประเพณีของท้องถิ่นแต่ละแห่งอาจมีรูปแบบแตกต่างกันไปตามสภาพทางภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นรูปธรรมการท่องเที่ยวประเภทหนึ่งซึ่งเน้นความสำคัญกับแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับ มรดกประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา และวัฒนธรรมที่ดึงดูดความสนใจ โดยสิ่งที่ดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวนั้นมีหลายอย่างประกอบด้วยวิถีชีวิต พิธีกรรม การแสดงแหล่งโบราณคดี ศิลปะ ละคร การแสดงดนตรีสากล และการแสดงดนตรีพื้นบ้าน ประเพณีพิธีกรรมทางศาสนา หัตถกรรมงานฝีมือ และการกระทำอื่นๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม (จุฑามาศ คงสวัสดิ์, 2550, น. 1)

ดังนั้น วัฒนธรรมที่นำมาใช้ประโยชน์ในการท่องเที่ยวจึงมีความหมายรวมถึง สถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นมาได้แก่สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ โบราณสถาน ศิลปวัตถุ พิธีกรรม สถาน ลักษณะการประกอบอาชีพที่มีความโดดเด่น สถานที่แสดงทางด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีการเล่นพื้นเมืองต่างๆ งานหัตถกรรม และสินค้าในท้องถิ่นต่างๆ ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ เป็นต้น

จังหวัดอุดรดิตถ์ เป็นจังหวัดหนึ่งในเขตภาคเหนือตอนล่าง ที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นพื้นที่ภูเขาและที่ราบลุ่มแม่น้ำ สภาพพื้นที่ของจังหวัดอุดรดิตถ์ อยู่ในเขตรอยต่อ 3 วัฒนธรรม คือ ล้านนา ล้านช้าง และไทยกลาง เป็นผลให้ลักษณะวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภาษาถิ่นและงานประเพณีพื้นบ้านต่าง ๆ มีลักษณะผสมผสาน ทางวัฒนธรรม และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นภาษาพูด มีภาษาพูดที่หลากหลาย เช่น ภาษาไทยถิ่นเหนือ (คำเมือง) ภาษาไทยภาคกลาง (สุโขทัย) ภาษาอีสาน (ลาว/ล้านช้าง) และบางพื้นที่เป็นภาษาพูดที่เกิดจากการพื้นที่ ที่เป็นรอยต่อทางวัฒนธรรมเป็นภาษาเฉพาะในพื้นที่เช่น ภาษาน้ำปาด เกิดการผสมระหว่างภาษาคำเมืองและภาษาลาว กลายเป็นภาษาน้ำปาด รวมถึงวัฒนธรรม ประเพณี ที่มีเฉพาะในพื้นที่จังหวัดอุดรดิตถ์ เช่น ประเพณีอัคนีบูชา ใส่บาตรข้าวหลาม ค้างบูกา เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพจำนวนมาก สามารถพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพให้ดีขึ้นได้ตามลำดับ

ชุมชนท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดอุดรดิตถ์ ได้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในชุมชน แต่พบว่าชุมชนยังขาดองค์ความรู้ในการจัดการวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นของตนเอง และการจัดการการท่องเที่ยว รวมถึงความสามารถที่จะนำทรัพยากรทางประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มีศักยภาพและความหลากหลายทางภูมิปัญญาท้องถิ่น นำมาพัฒนาและต่อยอด เพื่อนำมาเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ ในรูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถอนุรักษ์ สืบทอดและศึกษาองค์ความรู้ ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น จังหวัดอุดรดิตถ์ ปัญหาและความต้องการของชุมชนมาเป็นข้อมูลในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนให้มีประสิทธิภาพเพื่อเสริมสร้างการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจังหวัดอุดรดิตถ์และสามารถสร้างเสริมรายได้ให้กับคนในชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

จากเหตุผลและความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่อง การพัฒนาศักยภาพชุมชนท่องเที่ยว ในการอนุรักษ์สืบทอดและศึกษาองค์ความรู้ ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อเสริมสร้างการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดอุดรดิตถ์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนท่องเที่ยว จังหวัดอุดรดิตถ์
2. เพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนท่องเที่ยวในการสืบทอดภูมิปัญญาองค์ความรู้ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น จังหวัดอุดรดิตถ์
3. เพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดอุดรดิตถ์

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตเนื้อหา ศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนท่องเที่ยว จังหวัดอุดรดิตถ์เพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนท่องเที่ยวในการสืบทอดภูมิปัญญาองค์ความรู้ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดอุดรดิตถ์

ขอบเขตพื้นที่ พื้นที่ชุมชนท่องเที่ยว จังหวัดอุดรดิตถ์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ชุมชนท่องเที่ยวจังหวัดอุดรดิตถ์ ได้รวบรวมและศึกษาองค์ความรู้ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้อย่างเป็นระบบแบบแผน มีการจัดการข้อมูลด้านประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น จัดทำปฏิทินประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่น ชุมชน นักท่องเที่ยว นักเรียนนักศึกษา ฯลฯ สามารถนำข้อมูลด้านประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น มาเรียนรู้สร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่น วางแผนจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ส่งเสริมการท่องเที่ยวท้องถิ่น
2. ชุมชนท่องเที่ยวจังหวัดอุดรดิตถ์มีศักยภาพในการสืบทอดภูมิปัญญา องค์ความรู้ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น สามารถถ่ายทอดภูมิปัญญา องค์ความรู้ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้กับเยาวชนรุ่นหลังได้อย่างถูกต้อง มีความสามารถในการจัดการ วิธีการ อนุรักษ์และรักษาประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้มีความยั่งยืนต่อไปในอนาคต
3. ได้แนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน จังหวัดอุดรดิตถ์ เพื่อก่อให้เกิดเศรษฐกิจหมุนเวียนในชุมชน ชุมชนมีความสามารถในการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนได้โดยไม่ทำลายวัฒนธรรมเดิมของท้องถิ่น เป็นการนำเสนอและประชาสัมพันธ์ ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดอุดรดิตถ์ผ่านการท่องเที่ยวโดยมีนักท่องเที่ยวเป็นสื่อ

4. ได้คู่มือการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมท้องถิ่น จังหวัดอุดรดิตถ์ เพื่อใช้ในการเรียนรู้ วัฒนธรรมท้องถิ่น แก่นักท่องเที่ยว นักเรียน นักศึกษา ประชาชน หน่วยงานราชการและเอกชน ร่วมถึงชุมชนท่องเที่ยว หรือผู้ที่สนใจศึกษาเรื่องประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น

5. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนสามารถนำผลการศึกษาด้านวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ไปเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดอุดรดิตถ์ เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชนจากการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. วัฒนธรรมไทย

Posted on กุมภาพันธ์ 13, 2016 by aseanclubsite การที่มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคมขึ้นมาย่อมต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของกลุ่มมีระเบียบแบบแผนที่ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มให้อยู่ในขอบเขตที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สิ่งที่เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของกลุ่มคนนี้เราเรียกว่า “วัฒนธรรม” ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนอารมณ์หล่อหลอมร่างกายตกแต่งคนให้น่าดูชม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องควบคู่กับคนเสมอไป

“วัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง ที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ใช้ในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่าง ๆ ในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ”

“วัฒนธรรมคือความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์ หรือลักษณะประจำชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในสังคม ซึ่งไม่เพียงแต่จะหมายถึงความสำเร็จในด้านศิลปกรรมหรือมารยาททางสังคมเท่านั้น กล่าวคือชนทุกกลุ่มต้องมีวัฒนธรรม ดังนั้น เมื่อมีความแตกต่างระหว่างชนแต่ละกลุ่ม ก็ย่อมมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมนั่นเอง เช่น ชาวนาจีน กับชาวนาในสหรัฐอเมริกา ย่อมมีความแตกต่างกัน

“วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตและส่วนรวม วัฒนธรรมคือวิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ในส่วนร่วมที่ถ่ายทอดกันได้ เรียนกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรมจึงเป็นผลผลิตของส่วนร่วมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนสมัยก่อน สืบต่อกันมาเป็นประเพณี วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งความคิดเห็นหรือการกระทำของมนุษย์ในส่วนร่วมที่เป็นลักษณะเดียวกัน และสำแดงให้ปรากฏเป็นภาษา ความเชื่อ ระเบียบประเพณี

พระราชบัญญัติ วัฒนธรรมแห่งชาติพุทธศักราช 2485 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2486 ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

วัฒนธรรม คือ ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน

วัฒนธรรมจึงเป็นลักษณะพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ ทั้งบุคคลและสังคมที่ได้วิวัฒนาการต่อเนื่องมาอย่างมีแบบแผน แต่อย่างไรก็ตามมนุษย์นั้นไม่ได้เกาะกลุ่มอยู่เฉพาะในสังคมของตนเอง ได้มีความสัมพันธ์ติดต่อกับสังคมต่างๆ ซึ่งอาจอยู่ใกล้ชิดมีพรมแดนติดต่อกัน หรืออยู่ปะปนในสถานที่เดียวกันหรือ การที่ชนชาติหนึ่งตกอยู่ใต้การปกครองของชนชาติหนึ่ง มนุษย์เป็นผู้รู้จักเปลี่ยนแปลงปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ จึงนำเอาวัฒนธรรมที่เห็นจากได้สัมผัสติดต่อกันมาใช้โดยอาจรับมาเพิ่มเติมเป็นวัฒนธรรมของตนเองโดยตรงหรือนำเอามาดัดแปลงแก้ไขให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม

ในปัจจุบันนี้จึงไม่มีประเทศชาติใดที่มีวัฒนธรรมบริสุทธิ์อย่างแท้จริง แต่จะมีวัฒนธรรมที่มีพื้นฐานมาจากความรู้ ประสบการณ์ที่สังคมตกทอดมาโดยเฉพาะของสังคมนั้น และจากวัฒนธรรมแหล่งอื่นที่เข้ามาผสมปะปนอยู่ และวัฒนธรรมไทยก็มีแนวทางเช่นนี้

2. ความสำคัญของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งในความเป็นชาติ ชาติใดที่ไร้เสียซึ่งวัฒนธรรมอันเป็นของตนเองแล้ว ชาตินั้นจะคงความเป็นชาติอยู่ไม่ได้ ชาติที่ไร้วัฒนธรรม แม้จะเป็นผู้พิชิตในการสงคราม แต่ในที่สุดก็จะเป็นผู้ถูกพิชิตในด้านวัฒนธรรม ซึ่งนับว่าเป็นการถูกพิชิตอย่างราบคาบและสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะผู้ที่ถูกพิชิตในทางวัฒนธรรมนั้นจะไม่รู้ตัวเลยว่าตนได้ถูกพิชิต เช่น พวกดาตที่พิชิตจีนได้ และตั้งราชวงศ์หงวนขึ้นปกครองจีน แต่ในที่สุดถูกชาวจีนซึ่งมีวัฒนธรรมสูงกว่ากลืนจนเป็นชาวจีนไปหมดสิ้น ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า วัฒนธรรมมีความสำคัญดังนี้

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ชี้แสดงให้เห็นความแตกต่างของบุคคล กลุ่มคน หรือชุมชนเป็นสิ่งที่ทำให้เห็นว่าตนมีความแตกต่างจากสัตว์ช่วยให้เราเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่เรามองเห็น การแปลความหมายของสิ่งที่เรามองเห็นนั้นขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของกลุ่มชน ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้และถ่ายทอดวัฒนธรรม เช่น ชาวเกาะซามัวมองเห็นดวงจันทร์ว่ามีหญิงกำลังทอผ้า ชาวออสเตรเลียเห็นเป็นตาแมวใหญ่กำลังมองหาเหยื่อ ชาวไทยมองเห็นเหมือนรูปกระต่าย

วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดปัจจัย 4 เช่น เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย การรักษาโรค

วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดการแสดงความรู้สึกทางอารมณ์ และการควบคุมอารมณ์ เช่น ผู้ชายไทยจะไม่ปล่อยให้หน้าตาไหลต่อหน้าสาธารณะชนเมื่อเสียใจ เป็นตัวกำหนดการกระทำบางอย่างในชุมชนว่าเหมาะสมหรือไม่ ซึ่งการกระทำบางอย่างในสังคมหนึ่งเป็นที่ยอมรับว่าเหมาะสมแต่ไม่เป็นที่ยอมรับในอีกสังคมหนึ่ง จะเห็นได้ว่าผู้สร้างวัฒนธรรมคือมนุษย์ และสังคมเกิดขึ้นก็เพราะ มนุษย์ วัฒนธรรมกับสังคมจึงเป็นสิ่งคู่กัน โดยแต่ละสังคมย่อมมีวัฒนธรรมและหากสังคมมีขนาดใหญ่หรือมีความซับซ้อน มากเพียงใด ความหลากหลายทางวัฒนธรรมมักจะมีมากขึ้นเพียงใดนั้นวัฒนธรรมต่าง ๆ ของแต่ละสังคมอาจเหมือนหรือต่างกันสืบเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านความเชื่อ เชื้อชาติ ศาสนาและถิ่นที่อยู่ เป็นต้น

3. ลักษณะของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ ตรงที่มีการรู้จักคิด มีการเรียนรู้ จัดระเบียบชีวิตให้เจริญ อยู่ดีกินดี มีความสุขสะดวกสบาย รู้จักแก้ไขปัญหา ซึ่งแตกต่างไปจากสัตว์ที่เกิดการเรียนรู้โดยอาศัยความจำเท่านั้น

วัฒนธรรมเป็นมรดกของสังคม เนื่องจากการถ่ายทอดการเรียนรู้ จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่ง ทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อม โดยไม่ขาดช่วงระยะเวลา และ มนุษย์ใช้ภาษาในการถ่ายทอดวัฒนธรรม ภาษาจึงเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้ถ่ายทอดวัฒนธรรมนั่นเอง

วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิต หรือเป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตของ มนุษย์ มนุษย์เกิดในสังคมใดก็จะเรียนรู้และซึมซับในวัฒนธรรมของสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ ดังนั้น วัฒนธรรมในแต่ละสังคมจึงแตกต่างกัน

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ มนุษย์มีการคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ และ ปรับปรุงของเดิมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อความเหมาะสม และความอยู่รอดของสังคม เช่น สังคมไทยสมัยก่อนผู้หญิงจะทำงานบ้าน ผู้ชายทำงานนอกบ้าน เพื่อหาเลี้ยง ครอบครัวย แต่ปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อหา รายได้มาจุนเจือครอบครัว บทบาทของผู้หญิงในสังคมไทยจึงเปลี่ยนแปลงไป

4. หน้าที่ของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบของสถาบัน ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม เช่น วัฒนธรรมอิสลามอนุญาตให้ชาย (ที่มีความสามารถเลี้ยงดูและให้ความยุติธรรมแก่ภรรยา) มีภรรยาได้มากกว่า 1 คน โดยไม่เกิด 4 คน แต่ห้ามสมสู่ ระหว่าง เพศเดียวกัน อย่างเด็ดขาด ในขณะที่ศาสนาอื่นอนุญาตให้ชายมีภรรยาได้เพียง 1 คน แต่ไม่มีบัญญัติห้าม ความสัมพันธ์ระหว่างเพศเดียวกัน ฉะนั้นรูปแบบของสถาบันครอบครัวจึงอาจแตกต่างกันไป

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ พฤติกรรมของคน จะเป็นเช่นไรก็ขึ้นอยู่กับ วัฒนธรรมของกลุ่มสังคมนั้น ๆ เช่น วัฒนธรรมในการพบปะทักทายของ ไทย ใช้ในการสวัสดีของ ชาวตะวันตกทั่วไปใช้ในการสัมผัสมือ ของชาวทิเบตใช้การแลบลิ้น ของชาว มุสลิมใช้การกล่าวสลาม เป็นต้น

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ควบคุมสังคม สร้างความเป็นระเบียบ เรียบร้อย ให้แก่สังคม เพราะใน วัฒนธรรมจะมีทั้งความศรัทธา ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน เป็นต้น ตลอดจน ผลตอบแทนในการ ปฏิบัติและบทลงโทษเมื่อฝ่าฝืน

ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า ถ้าหากเข้าใจในเรื่องวัฒนธรรมดีแล้ว จะทำให้ สามารถเข้าใจพฤติกรรม ต่าง ๆ ของคนในแต่ละสังคมได้อย่างถูกต้อง

5. ที่มาของวัฒนธรรมไทย

วัฒนธรรมไทยมีที่มาจากปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้ สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เนื่องจากสังคมไทยมี ลักษณะทางด้านภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่มและอุดมสมบูรณ์ด้วยแม่น้ำลำคลอง คนไทยได้ใช้น้ำในแม่น้ำ ลำคลอง ในการเกษตรกรรมและการอาบ กิน เพราะฉะนั้นเมื่อถึงเวลาหน้าน้ำ คือ เพ็ญเดือน 11 และ เพ็ญ เดือน 12 ซึ่งอยู่ในห้วงเวลาปลายเดือนตุลาคมและปลายเดือนพฤศจิกายน อันเป็นระยะเวลา ที่ น้ำไหลหลากมาจากทางภาคเหนือของประเทศ คนไทยจึงจัดทำกระทงพร้อม ด้วยรูปเทียนไปลอย ใน แม่น้ำลำคลอง เพื่อเป็นการขอขมาลาโทษแม่คงคา และขอพรจากแม่คงคา เพราะได้อาศัยน้ำกิน น้ำ ใช้ ทำให้เกิด “ประเพณีลอยกระทง” นอกจากนั้นยังมีประเพณีอื่น ๆ อีกในส่วนที่เกี่ยวกับแม่น้ำลำ คลอง เช่น “ประเพณีแข่งเรือ”

ระบบการเกษตรกรรม สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม (agrarian society) กล่าวคือ ประชากรร้อยละ 80 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า คนไทยส่วนใหญ่มีวิถีชีวิต ผูกพันกับระบบการเกษตรกรรม และระบบการเกษตรกรรมนี้เอง ได้เป็นที่มาของวัฒนธรรมไทยหลาย ประการ เช่น ประเพณีขอฝน ประเพณีลงแขก และการละเล่นเต็นท์กำรำเคียว เป็นต้น

ค่านิยม (Values) กล่าวได้ว่า “ค่านิยม” มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด และ “ค่านิยม” บางอย่างได้กลายมาเป็น “แกน” ของวัฒนธรรมไทยกล่าวคือวิถีชีวิตของคนไทยโดยส่วนรวมมีเอกลักษณ์ซึ่งแสดงออกถึงอิสรภาพและเสรีภาพ

การเผยแพร่ทางวัฒนธรรม(Cultural diffusion) วัฒนธรรมทาง หนึ่ง ย่อม แตกต่างไปจาก วัฒนธรรมทางสังคมอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมมิได้เกิดขึ้นมาในภาชนะ ที่ถูกผนึกตราบเท่าที่มนุษย์ เช่น นักท่องเที่ยว พ่อค้า ทหาร หมอสอนศาสนา และผู้อพยพยังคงย้ายถิ่นที่อยู่จากแห่งหนึ่งไปยังแห่งอื่น ๆ เขาเหล่านั้นมักนำวัฒนธรรมของพวกเขาติดตัวไปด้วย เสมอ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเผยแพร่ทาง วัฒนธรรม เป็นไปได้อย่างสะดวกรวดเร็วและกว้างขวาง ประจักษ์ พยานในเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า น้ำอัดลมชื่อต่างๆ มีอยู่ทั่วทุกมุมโลก วัฒนธรรมของสังคมอื่น

6. แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

ผู้เชี่ยวชาญและหน่วยงานต่าง ๆ ให้ความสนใจและนิยามให้ความหมายของวัฒนธรรม โดย องค์การยูเนสโก (2554: 17, อ้างถึงในธนิช เลิศชาญฤทธ์) นิยามความหมายของคำว่ามรดกวัฒนธรรม หรือทรัพยากรวัฒนธรรม ว่า สิ่งของที่เป็นรูปธรรม เช่น โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี งาน สถาปัตยกรรม รวมทั้งสิ่งก่อสร้าง และสิ่งของที่มีขนาดเล็กและไม่โดดเด่นดึงดูดสายตา เช่น ร่องรอย ต่าง ๆ ที่มีคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ สุนทรียะ ศิลปะ มานุษยวิทยาชาติพันธุ์วรรณาและ วิทยาศาสตร์

วัฒนธรรมเป็นกระบวนการอบรม ปลุกฝัง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้การดำรงชีวิต ในรูปแบบ เดียวกันของคนในสังคมและถ่ายทอดต่อไปยังคนรุ่นหลัง ส่วนในมุมมองของนักมนุษยวิทยา “วัฒนธรรม” หมายถึงพฤติกรรมที่กลั่นกรองมาจากความคิด ที่จะหาวิธีการมาตอบสนอง ความ ต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เช่น การกิน การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม นอกจากนี้ นิยพรณ วรรณศิริ ยังได้ ให้ความหมายถึงลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมไว้ 4 ประการ คือ

1. วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของระบบความคิดมนุษย์ (Cognitive Systems) เป็น ระบบทาง ชีวภาพ เพราะความคิดเกิดจากระบบสมอง ระบบประสาท และระบบจิตใจของมนุษย์
 2. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ในเมื่อวัฒนธรรม คือ ผลผลิตจาก ระบบความคิดของมนุษย์ และมนุษย์ก็มีความคิดไม่คงที่ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ย่อมจะมีผลให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไปด้วย
 3. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บุคคลได้มาด้วยการเรียนรู้ มนุษย์รับถ่ายทอดวัฒนธรรมต่างๆ กันมา โดยการอบรม สั่งสอน บอกกล่าว การสังเกต การลองผิดลองถูก บุคคลจะมีการเรียนรู้ วัฒนธรรมใน สังคมของตนตั้งแต่เกิดจนโต
 4. วัฒนธรรมเป็นสมบัติส่วนรวม บุคคลจะมีการเรียนรู้ที่จะดำเนินชีวิตประพฤติ ปฏิบัติให้ เป็นที่ยอมรับของผู้อื่นในสังคมเดียวกัน เพราะมนุษย์ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่โดยลำพังได้ วัฒนธรรม จะถูกนำมาปฏิบัติในสังคม จนกลายเป็นสมบัติส่วนรวมของสังคม และเป็นมรดกของชนรุ่นหลังต่อไป
- ชนัญ วงษ์วิภาคและคณะได้กล่าวถึงคำว่าทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Resources) หมายถึง ลักษณะของระบบวัฒนธรรมที่มีค่าหรือเป็นตัวแทนที่สามารถสื่อถึง วัฒนธรรมต่าง ๆ แบ่ง ออกเป็น 2 ประเภท คือ ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้หรือวัฒนธรรมทางวัตถุ (Tangible) เช่น

โบราณสถาน โบราณวัตถุ เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันต่างๆ เป็นต้น และทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมหรือทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible) เช่น ภาษา ศิลปะการแสดง พิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น

ส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สิ่งที่ต้องมองเห็นได้ และที่เป็นความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนเพื่อการปฏิบัติ ศิลปะการแสดง จินตภาพ ความนึกคิดที่ไม่สามารถจับต้องหรือสัมผัสได้เป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชน สังคมและยุคสมัยได้

สายันต์ ไพเราะจูจิตร (2550: 13-14) ได้กำหนดความหมายและขอบเขตของทรัพยากรวัฒนธรรมว่าหมายถึง ส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สิ่งก่อสร้างที่จับต้องมองเห็นได้ และที่เป็นความหมาย ความรู้หรือภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนเพื่อการปฏิบัติ จินตภาพ ความรู้สึกนึกคิด ศิลปะและการแสดงออก ที่ไม่สามารถจับต้องหรือสัมผัสทางกายภาพได้ โดยทั่วไปในชุมชนจะมีทรัพยากรวัฒนธรรมหลัก ทั้งชนิดที่เป็นมรดกและทรัพยากรวัฒนธรรมร่วมสมัยที่สร้างสรรค์และพัฒนาขึ้นใหม่สามารถพบเห็นและศึกษาได้ในปัจจุบัน มี 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 ทรัพยากรทางโบราณคดี

กลุ่มที่ 2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

กลุ่มที่ 3 ศิลปวัฒนธรรมหรือทรัพยากรวัฒนธรรมที่แสดงออก ได้แก่ ศิลปะ วรรณกรรม ดนตรี การละเล่น การแสดง ปรัชญาคติ ขนบธรรมเนียม ความเชื่อ พิธีกรรมตามความเชื่อ สิ่งเหล่านี้เป็นผลผลิตของวัฒนธรรมทั้งในอดีตหรือปัจจุบันที่มีคุณค่าหรือเป็นตัวแทนสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่างๆ ได้เป็นสิ่งที่มนุษย์ทำขึ้นหรือนำมาใช้ประโยชน์ได้

ธนิช เลียวชาญฤทธิ์ (2554: 14) กล่าวว่าทรัพยากรวัฒนธรรมคือผลผลิตของวัฒนธรรมหรือลักษณะต่าง ๆ ของระบบวัฒนธรรมทั้งในอดีตหรือปัจจุบันที่มีค่าหรือตัวแทนหรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่างๆ ได้ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

ประเภทที่ 1 ทรัพยากรที่จับต้องได้ (Tangible) หรือนามธรรม หมายถึง ซากสิ่งของ สิ่งก่อสร้างรวมถึงวัตถุที่จับต้องได้และสัมผัสได้ด้วยมือและมองเห็นด้วยตา ซึ่งสัมพันธ์และเป็นตัวแทนของมนุษย์ วัฒนธรรมของมนุษย์และเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบัน เช่น ร่องรอยต่างๆ ของมนุษย์ สิ่งก่อสร้าง แหล่งโบราณคดี สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ทางสังคมของมนุษย์ในรูปแบบต่างๆ

ประเภทที่ 2 ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible) หมายถึงการปฏิบัติ การแสดงออก และการนำเสนอ ความรู้ ทักษะ ทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านี้ถูกถ่ายทอดหรือส่งผ่านจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่ง ซึ่งมนุษย์มีการผลิตซ้ำและสร้างใหม่เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของตัวเอง

พิสิฐ เจริญวงศ์ (2542: 11) ได้กล่าวว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรม มีองค์ประกอบทางวัฒนธรรมได้แก่

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ ในรูปของวัตถุ เช่น สิ่งก่อสร้าง สถานที่ และภูมิทัศน์ เป็นต้น
2. วัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ เช่น ดนตรี งานฝีมือ ศิลปะ วรรณคดี การบอกเล่าและภาษา เป็นต้น

ต่อเนื่องมาจากอดีตถึงปัจจุบันและอนาคต วัฒนธรรมมีคุณสมบัติเป็นองค์อินทรีย์หรือองค์ชีวิต ที่สามารถวิวัฒนาการไปได้ตลอด ต้องมีการอนุรักษ์ทั้งนามธรรมและรูปธรรม ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นของสำคัญต้องจัดการให้ถูกต้อง ต้องศึกษาว่าอะไรเป็นอะไร ใช้แนวทางอย่างไร นั้นหมายถึงสมบัติวัฒนธรรมที่เป็นมรดกเปลี่ยนแปลงบทบาทและหน้าที่ไปเกือบหมดแล้ว ต้องมีการอนุรักษ์และสงวนรักษาไว้ให้คงเดิมมากที่สุด และนำมาใช้ประโยชน์ได้โดยไม่ให้เสื่อมสภาพเร็วเกินไป ส่วนของใหม่ต้องพัฒนาไม่หยุดอยู่กับที่

หลักการ แนวคิด และแนวทางในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นไม่จำเพาะเจาะจง ถึงทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทใดประเภทหนึ่ง หรือไม่เน้นที่ทรัพยากรวัฒนธรรมของวัฒนธรรมหรือกลุ่มชนใดในพื้นที่โดยเฉพาะ ทรัพยากรวัฒนธรรมมีคุณค่าและความหมายหลาย ประการ และมีความสำคัญหลายระดับ คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมมีพลวัต (Dynamic) ทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างเดียวกันอาจมีคุณค่าแตกต่างจากเดิมหรือเกิดคุณค่าใหม่ขึ้นมาตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์ ดังนั้นในการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องวางเป้าหมายให้ชัดเจนและสอดคล้องกับคุณค่าและความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมให้ตอบสนองความต้องการของสังคม ชุมชน และ ความเป็นมนุษย์

คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดขึ้นต่อสังคมและประเทศชาตินั้นจะแตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นฐานของสังคมและวัฒนธรรม ผู้ศึกษาจึงได้หาศึกษาแนวคิดของ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ วิเลียม ดี ไลป์ William D. Lipe (2550: 25 – 27, อ้างถึงในสายันต์ ไพรชาญจิตร) ระบุว่าทรัพยากรวัฒนธรรมมีคุณค่า 4 ด้านด้วยกัน โดย ศ.สายันต์ ไพรชาญจิตร ได้อธิบายเพิ่มเติมถึงคุณค่าของวัฒนธรรมทั้ง 4 ด้าน ดังนี้

1. คุณค่าที่แสดงนัยของอดีต ทรัพยากรวัฒนธรรมทุกประเภทล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากอดีต โดยเฉพาะทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทสิ่งก่อสร้าง และวัตถุสิ่งของ สามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิทยาศาสตร์ ซึ่งสามารถยืนยันได้ว่า สิ่งนั้นได้เกิดขึ้นในอดีตจริง แต่ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ นั้นก็ไม่ได้มีคุณค่าน้อยไปกว่ากัน เพราะในปัจจุบันก็เป็นที่ยอมรับของเหล่านานาชาติ และหากความรู้ภูมิปัญญาที่ได้แปลและสกัดได้จากทรัพยากรวัฒนธรรมวัตถุสิ่งของ จะทำให้คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นสัญลักษณ์ และเป็นความทรงจำที่มีพลังในการสื่อสารถึงคนสมัยปัจจุบันให้เข้าใจถึงอดีตได้

2. คุณค่าทางวิชาการ ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นแหล่งข้อมูลให้ศึกษาเรียนรู้ในอดีต แต่การเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่ถูกต้องตามที่เป็นจริงหรือใกล้เคียงที่เกิดขึ้นจริงนั้น จะต้องผ่านการศึกษาวิจัยทั้งการพิสูจน์ด้วยวิทยาศาสตร์เชื่อมโยงกับการอธิบายทางความเชื่อ ศาสนา และระบบความสัมพันธ์

3. คุณค่าด้านความงามหรือสุนทรีย์ ทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทก่อสร้าง วัตถุ และภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่มีคุณค่าลักษณะภายนอกที่มองเห็นแล้วเกิดความรู้สึกชื่นชอบ สวยงาม ในมุมมองของผู้คนในวัฒนธรรมที่มีเกณฑ์ มาตรฐานกำหนดคุณค่าของความสวยงามแตกต่างกันออกไป คุณค่าความงามอาจไม่ได้เกิดจากตัววัตถุวัฒนธรรมเพียงอย่างเดียว แต่อาจถูกกำหนดจากปัจจัยต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับกลุ่มคนที่มองและตีคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ๆ

4. คุณค่าทางด้านเศรษฐศาสตร์ ทรัพยากรวัฒนธรรมที่ยังคงเหลือเป็นมรดกถือว่าเป็นส่วนประกอบทางสังคมในปัจจุบัน ซึ่งทรัพยากรวัฒนธรรมกำลังถูกรวมเข้าไปสู่การสร้างมูลค่าทาง

เศรษฐกิจ คุณค่าทางเศรษฐศาสตร์ของทรัพยากรวัฒนธรรมอาจเกิดจากมูลค่าของสิ่งก่อสร้าง วัตถุ สิ่งของที่สามารถใช้ในการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน ด้านการเป็นตัวแทนในอดีต ด้านความสวยงามของคนในปัจจุบัน จึงทำให้ทรัพยากรวัฒนธรรมถูกตีมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ จนทำให้คุณค่า และมูลค่าเกือบจะกลายเป็นเรื่องเดียวกัน

การเข้าไปจัดการกับสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตัววัฒนธรรม ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งกระบวนการจัดการนั้นชุมชนและท้องถิ่นจำเป็นที่จะต้องร่วมมือกันเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดย

โกวิท พวงงาม ได้กล่าวถึงการจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่นว่าเป็นกระบวนการหนึ่งที่จะแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนและท้องถิ่น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกระบวนการต่างๆ เช่น กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการมีส่วนร่วมและ กระบวนการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และท้องถิ่นซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ในทางปฏิบัติ ประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน หากแต่การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้กระทำการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมบ้างจึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นมีขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน ซึ่งเป็นวิธีการในการกระตุ้นให้ประชาชนได้ ร่วมกันเรียนรู้สถานภาพของชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน เพื่อร่วมกันค้นหาปัญหาและสาเหตุของการเกิดปัญหา ตลอดจน การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้น

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน เป็นการดำเนินการโดยการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์วิธีการ แนวทาง การดำเนินงานและทรัพยากร ที่จะต้องใช้

3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือการเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากร การประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก

4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นการนำเอากิจกรรมที่ได้ร่วมวางแผนกันศึกษา วางแผนและดำเนินการพัฒนามาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคม

5. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนา เพื่อร่วมกันแก้ไข ปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากการดำเนินกิจกรรมได้ทันที

ดังนั้น การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นการนำคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ท้องถิ่น เพื่อให้วัฒนธรรมนั้นได้มีการสืบทอด อนุรักษ์ และพัฒนาชุมชนได้ตามบริบทและสถานการณ์ทางสังคมในปัจจุบัน

7. แนวคิดการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) จัดได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรม ที่จะทำให้อุณหภูมิของวัฒนธรรมนั้นโดดเด่น ดังนั้นในการจัดการวัฒนธรรมนั้นจึงจำเป็นต้องคำนึงถึง ภูมิทัศน์

วัฒนธรรม มีผู้เชี่ยวชาญให้คำนิยามเกี่ยวกับ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ไว้อย่างหลากหลาย องค์การ ยูเนสโก (UNESCO) ได้นิยามของคำว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม หมายถึง ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงการผสมผสานเชื่อมโยงระหว่าง มนุษย์และธรรมชาติ เป็นพัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐาน ผ่านกาลเวลาภายใต้อิทธิพลของข้อจำกัดทางกายภาพ หรือเป็นสิ่งที่เห็นได้จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและแรงขับเคลื่อนทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมที่สืบเนื่องกันมา ใน World Heritage Convention ได้กำหนดมรดกโลกประเภทภูมิทัศน์ วัฒนธรรม เป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. ภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบและสร้างสรรค์อย่างตั้งใจโดยมนุษย์
2. ภูมิทัศน์ที่มีวิวัฒนาการอันเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง ศาสนา และความเชื่อ ได้แก่ พื้นที่ปรากฏร่องรอยของภูมิทัศน์โบราณ และภูมิทัศน์ที่ยังคงมีวิวัฒนาการอยู่อย่างต่อเนื่อง

3. ภูมิทัศน์ที่มีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมในพื้นที่ เช่น ศาสนา ลัทธิความเชื่อ ฐานา ปุณยประวัตร และปัทม ญาติมาก ได้ให้หลักการของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ไว้ว่า

1. มีธรรมชาติเป็นรากฐานของมรดกทางวัฒนธรรม
2. สิ่งแวดล้อมเป็นบริบทของการกระทำหรือกิจกรรมของมนุษย์
3. เกิดจากการรับรู้

เอกลักษณ์ของท้องถิ่นและวัฒนธรรมที่สามารถเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในภูมิทัศน์นั้น ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมด้วยเหตุที่คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา การอนุรักษ์และปกป้องรักษาคุณค่าของภูมิทัศน์นั้นจึงไม่ควรหยุดการเปลี่ยนแปลง หากแต่ควมคุมให้ดำเนินไปตามแนวทางที่เหมาะสม การเข้าใจในประเด็นเรื่องบูรณาการระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม และการยอมรับในการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมจะทำให้เราสามารถตัดสินใจวางแผนจัดการหรืออนุรักษ์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม จึงเป็นการจัดการด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นแกสังคมนั้นๆ ทั้งลักษณะภูมิ ประเทศ ภูมิอากาศ ธรรมชาติ สิ่งทีมนุษย์สร้างและการดำรงชีวิตของผู้คนในลักษณะนิเวศนั้น ด้วยเหตุที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นภาพที่ปรากฏตามวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องยาวนาน อีกทั้งได้สร้างคติ ความเชื่อ ศิลปะ ความงามตามรสนิยมของงานและของกลุ่ม ร่วมสร้างประเพณีเพื่อดำรงรักษาองค์ประกอบในการ ดำรงชีวิตไว้อย่างมากมาย รุนกลายเป็นวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น เมื่อมีการพัฒนาการต่อเนื่องจนมี เทคโนโลยีเข้ามาในชุมชน ทำให้การดำรงชีวิตเปลี่ยนไป การใช้ชีวิตและระบบนิเวศของชุมชนก็เปลี่ยนแปลงไป ด้วย

การจะให้ดำรงชีวิตแบบเดิมทั้งหมดคงเป็นไปได้ไม่ได้ หากแต่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามรุ่นของคน คนรุ่นเก่าก็มีการดำรงชีวิตในแบบของตน คนรุ่นหลังก็อยู่ด้วยอุปกรณ์และวิธีการดำรงชีวิตแบบใหม่ สิ่งที่ต้องจัดการ คือ การป้องกันไม่ให้เปลี่ยนแปลงเร็วและไม่ให้เปลี่ยนแปลงทั้งหมด แต่ให้เปลี่ยนแปลงค่อยเป็นค่อยไป และเปลี่ยนได้เฉพาะบางส่วนที่ยอมให้เปลี่ยนได้ และยอมได้มากน้อยเพียงใดอย่างไรเท่านั้น การจัดการภูมิทัศน์ วัฒนธรรมจึงต้องจัดการที่ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ มนุษย์ องค์ประกอบของชุมชน เพื่อจะรักษา สิ่งแวดล้อมเดิมไว้ให้ได้มากที่สุด ซึ่งก็จะได้ภูมิทัศน์ใกล้เคียงของเดิมที่สุดด้วย ทั้งนี้ เมื่อเวลาผ่านไปการดำรงชีวิตเปลี่ยนไปก็ต้องยอมให้ภูมิทัศน์เปลี่ยนไปบ้าง การจัดการจึงต้องไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่มีลักษณะเดิมของแต่ละรุ่น และแต่ละ

บริเวณ แต่ละย่าน เพื่อรักษาลักษณะเดิม ไว้ให้รุ่นหลังได้ศึกษา รู้สึกซาบซึ้งและคิดถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตของบรรพบุรุษของตนได้บ้าง เรื่องเหล่านี้ เป็นการศึกษาอดีตเป็นความรู้เพื่อการพัฒนาปัจจุบันและอนาคตของตนได้ถูกต้อง และต่อเนื่องตามแนวทางที่ บรรพบุรุษของตนได้ทำไว้

เกรียงไกร เกิดศิริ ได้ขยายแนวความคิด อธิบายเพิ่มว่า ในอดีตก่อนจะมีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ภูมิลักษณะของพื้นที่เป็นสภาพแวดล้อมที่ส่งอิทธิพลต่อการเลือกตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ หากพื้นที่นั้นๆ มีความเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐาน เช่น มีแหล่งน้ำจืดและมีพื้นที่เพาะปลูกเพียงพอสำหรับชุมชน และการขยายตัวที่จะมีขึ้น หรือเป็นตำแหน่งที่สามารถเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นๆ ได้โดยสะดวกเหมาะสมแก่การค้าขาย สาเหตุต่างๆ เหล่านี้จึงเป็นปัจจัยให้มีการตั้งบ้านเมืองขึ้น การแบ่งประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามความเข้มข้นของการจัดการของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ

1. ชุมชนที่มีภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม นับจากเมื่อมีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในพื้นที่นั้นๆ คำว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงได้ก่อรูปขึ้น สำหรับระยะแรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ยังมีข้อจำกัดในด้านต่างๆ ทั้งในแง่ของ แรงงาน ความรู้ และเทคโนโลยี ดังนั้น มนุษย์จึงจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบนิเวศใน พื้นที่นั้น ทั้งในเรื่องการตั้งถิ่นฐาน และกิจกรรมการยังชีพ การตั้งถิ่นฐานในระยะนี้ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ จะเป็นปัจจัยหลักในการกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิต จึงจัดได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่เป็น “ภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม” หรือเรียกได้ว่าเป็น “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบท” หรือ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบพื้นถิ่น” ซึ่งลักษณะที่โดดเด่น คือ การดำเนินชีวิตใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อม มีระบบเครือญาติที่เข้มแข็ง เคารพสิ่งศักดิ์เหนือธรรมชาติ

2. ชุมชนที่มีลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรม เมื่อกาลเวลาผ่านไป หากพื้นที่ตรงนั้นยังเหมาะกับการอยู่อาศัยของมนุษย์ ชุมชนมีพัฒนาการมากขึ้นทั้งในแง่ของทรัพยากร แรงงาน ความรู้ และเทคโนโลยี ชวนนี้จึงต้องมีการปรับภูมิทัศน์เพื่อให้สนองต่อความต้องการในการดำรงชีวิตมากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามคุณค่าของระบบนิเวศเดิมยังไม่ได้ละทิ้งไปเสียทีเดียว ระยะนี้จึงอยู่ในช่วงที่มีลักษณะเด่นร่วมกัน หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็น “ภูมิทัศน์กึ่งเมืองกึ่งชนบท”

3. ชุมชนที่มีวัฒนธรรมนำภูมิทัศน์ เมื่อชุมชนมีการขยายตัวมากและสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น ประกอบกับมนุษย์มีความรู้และเทคโนโลยีในการแก้ไขปัญหาต่างๆ จึงมีความพยายามจะเอาชนะธรรมชาติแวดล้อมที่มีอยู่เดิม จัดได้ว่าเป็นช่วงที่เป็น “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมือง”

ดังนั้นแผนในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมจำเป็นที่จะต้องมีหลักในการจัดการ โดยนำแนวคิดการจัดการภูมิทัศน์ของ International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN) (อ้างอิงใน สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร) มาประยุกต์ใช้เป็นแนวคิดในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วย

1. การรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องการการสนับสนุนในเชิงเศรษฐกิจ
2. การรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องการการสนับสนุนจากท้องถิ่น และผู้ที่เกี่ยวข้อง
3. องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องมีการศึกษาในรายละเอียดต้องเก็บและรวบรวมข้อมูล และนำมาวิเคราะห์เพื่อวางแผนจัดการได้อย่างเหมาะสม
4. การวางแผนจัดการต้องมีการวิเคราะห์คุณค่า จุดมุ่งหมาย ผลกระทบ และข้อมูลด้านต่างๆ เพื่อการตัดสินใจที่เหมาะสม

5. ภาวะเปียบข้อบังคับควรยืดหยุ่นได้ และต้องคำนึงสิทธิของชุมชนท้องถิ่น

6. การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องพิจารณาปัจจัยครอบคลุมทุกด้าน ทั้งสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคมและวัฒนธรรม

ในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมจำเป็นที่จะต้องวางแผนให้รอบด้าน ขึ้นอยู่กับลักษณะของพื้นที่ วัฒนธรรม คุณค่า ภาวะเปียบ ค่านิยม และความต้องการของชุมชน เพื่อนำมาปรับใช้ร่วมกับแนวทางในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น

8. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยววัฒนธรรมถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม โดยการนำทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนมาพัฒนาด้านสังคม เศรษฐกิจ ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้น ดังนั้น ผู้เชี่ยวชาญได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ว่า

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมผ่านการเดินทางท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการพัฒนาด้านภูมิปัญญาสร้างสรรค์เคารพต่อสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และวิถีชีวิตผู้คน หรือสามารถกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่นและย้อนกลับมามองตนเองอย่างเข้าใจความเกี่ยวพันของสิ่งต่างๆ ในโลกที่มีความเกี่ยวโยงพึ่งพาไม่สามารถแยกออกจากกันได้

World Tourism Organization, ascited in Richards (อ้างใน จุฑาธิปต์ จันทรเียด) ให้ความหมาย การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมว่า เป็นการเคลื่อนไหวของผู้คนที่เกิดขึ้นจากปัจจัยกระตุ้นทางด้านวัฒนธรรม เช่น การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา (Study Tour) การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมศิลปวัฒนธรรม ประเพณี เทศกาล การเข้าเยี่ยมชมอนุสรณ์สถาน การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อศึกษาธรรมชาติ หรือศึกษาขนบธรรมเนียม ความเชื่อที่สืบทอดกันมาของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนความเชื่อทางศาสนา

ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ถือว่าเป็นการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ ศึกษาศิลปวัฒนธรรม ของท้องถิ่นนั้นๆ การสร้างความเข้าใจในวัฒนธรรมผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังช่วยสืบทอดวัฒนธรรมของท้องถิ่นอีกด้วย

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) กล่าวว่า แนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมก็เหมือนแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยได้รับการตอบสนองเป็นอย่างดีทั้งภาครัฐและเอกชนใน การตระหนักถึงการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม จึงก่อให้เกิดกระแสเรียกร้องหลัก 3 ประการดังต่อไปนี้

1. กระแสความต้องการของชาวโลกให้เกิดจิตสำนึกการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวเป็นกระแสนี้ความต้องการของประชาชนทั่วโลกให้เกิดการสร้างจิตสำนึกในแง่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมระดับท้องถิ่นจนถึงขอบข่ายกว้างขวางไปทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ระบบนิเวศเพื่อคงความหลากหลายทางชีวภาพไว้

2. กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวให้เกิดการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยว เป็นกระแสความต้องการที่มีมากขึ้นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ต้องการได้รับความรู้ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยว

มากกว่าความสนุกเพลิดเพลินเพียงอย่างเดียว เพื่อสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่

3. กระแสความต้องการของชุมชนท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นกระแสความต้องการของชุมชนท้องถิ่นที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเป็น หลักประกัน ให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง และชุมชนท้องถิ่นยอมรับในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่จะได้รับ เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ที่เหมาะสม

แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเชิงวัฒนธรรม เกิดมาจากหลายๆ ประเทศเห็นความสำคัญ จนมีการจัดประชุม Earth Summit ขึ้นที่กรุงริโอเดอจาเนโร ประเทศ บราซิล เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน ค.ศ. 1992 (พ.ศ. 2535) เพื่อหากรอบนโยบาย แนวทางในการปฏิบัติการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

จากเวทีการประชุมขนานานาชาติด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาอย่างยั่งยืนขึ้น ณ เมืองแวนคูเวอร์ ประเทศแคนาดา ปี ค.ศ. 1990 (พ.ศ. 2535) ผลของการประชุมครั้งนี้ได้ให้ความหมายของ การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และเจ้าของท้องถิ่น ในขณะเดียวกันก็ปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่างๆ ของอนุชนรุ่นหลัง ซึ่งความหมายรวมถึงการจัดการทรัพยากรเพื่อสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และสุนทรียภาพ พร้อมกับรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และระบบนิเวศได้ด้วย

หลักของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญ คุณค่า ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวขึ้น เพื่อเป็นข้อมูลให้แก่นักท่องเที่ยวในการเพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ในการเข้าชม ในขณะเดียวกันก็จะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

2. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการปลูกฝังสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิด ความรัก ห่วงแหน รักษา และดึงดูดชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรของตนด้วย และได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ เช่น การจ้างงาน การบริการนำเที่ยว การให้บริการขนส่ง การให้บริการที่พัก การขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น

3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรม และได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

4. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้าน หรือของชุมชนอื่นรวมทั้งเคารพ ในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และผู้คนของตนเองด้วยลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญมีอยู่ 9 ประการ คือ

1. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับ ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี โดยยึดหลักที่ว่าต้องอนุรักษ์ทรัพยากร ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ให้ดีที่สุด เพื่อสามารถสืบต่อถึงอนุชนรุ่นหลัง

2. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน ทั้งเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักที่ว่าด้วยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม หรือกระทบน้อยที่สุด

3. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้เกิดวิถีชีวิตของท้องถิ่นในแง่สังคมและวัฒนธรรม โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษา ความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลาย

4. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้อง ทุกฝ่าย ทั้งนักท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยว พร้อมทั้งมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

5. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์ โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อันจะเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น

6. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการตลาดของการบริการท่องเที่ยวครบตามเกณฑ์แห่งการอนุรักษ์อย่างแท้จริง โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ธุรกิจท่องเที่ยว เน้นในเรื่องอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

7. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ เพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ที่ได้รับ ทำให้ต้องการกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีก โดยยึดหลักที่ว่าต้องมีกิจกรรมท่องเที่ยวตรงตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

8. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ และความสะอาดของพื้นที่ โดยยึดหลักที่ว่าต้องไม่เกินขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ในทุกๆ ด้าน และต้องดูแลรักษาความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยวอยู่เสมอ

9. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว โดยยึดหลักที่ว่าต้องป้องกันรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวอย่างเข้มงวด เพื่อให้ นักท่องเที่ยวอบอุ่นใจ

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้ผู้อื่น และย้อนกลับมามองตัวเองอย่างเข้าใจในสรรพสิ่งของโลกที่ไม่สามารถแยกตัวออกจากกันได้ ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ฉะนั้นองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญจึงควรมี 6 ด้านดังต่อไปนี้

1. องค์ประกอบด้านแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น อันประกอบด้วยสิ่งดึงดูดใจ 10 ประการ คือ

1.1 ประวัติศาสตร์และร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่ยังปรากฏให้เห็น

1.2 โบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานต่างๆ

1.3 งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ดั้งเดิมในท้องถิ่นและสิ่งปลูกสร้าง ผังเมืองรวมทั้งซากปรักหักพัง

1.4 ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ภาพวาด รูปปั้น และแกะสลัก

1.5 ศาสนารวมถึงพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา

1.6 ดนตรี การแสดงละคร ภาพยนตร์ มหรสพต่างๆ

1.7 ภาษา และวรรณกรรม รวมถึงระบบการศึกษา

1.8 วิถีชีวิต เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย การทำอาหาร ขนบธรรมเนียมการรับประทานอาหาร

1.9 ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้าน ขนบธรรมเนียม และเทศกาลต่างๆ

1.10 ลักษณะงานหรือเทคโนโลยีต่างๆ ที่มีการนำมาใช้เฉพาะท้องถิ่น

2. องค์ประกอบด้านกระบวนการศึกษาสิ่งแวดล้อม เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการศึกษาสิ่งแวดล้อมโดยมีการศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

3. องค์ประกอบด้านธุรกิจท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้บริการทางการท่องเที่ยวโดยผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว และได้ผลตอบแทนในกำไร ธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา อีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

4. องค์ประกอบด้านการตลาดท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการตลาดท่องเที่ยวคุณภาพ โดยแสวงหานักท่องเที่ยวคุณภาพให้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวคุณภาพได้รับรู้และได้ประสบการณ์จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างพึงพอใจ อีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

5. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เป็นการตลาดท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยให้ชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบ ได้รับผลประโยชน์ตอบแทนเพื่อกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น

6. องค์ประกอบด้านการสร้างจิตสำนึกแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องคำนึงถึงการปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องทางการท่องเที่ยวแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยมีการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความรักความหวงแหนทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

ประเภทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมคือการท่องเที่ยวชมโบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นต่างๆ เพื่อได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน อีกทั้งศึกษาความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆ เพิ่มขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวด้วย โดยแบ่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นประเภทได้ 5 ประเภท คือ

1. การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว โดยได้รับความรู้และความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นบนพื้นฐาน ของความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยที่ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว

2. การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural and Traditional Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานศิลปวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้นเพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียศิลป์และศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพพิธีกรรมต่างๆ อีกทั้งได้รับความรู้ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว

3. การท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตชนบท (Rural Tourism/ Village Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษโดดเด่น เพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลิน ได้ความรู้ งดงามสร้างสรรค์ และภูมิปัญญาพื้นบ้าน อีกทั้งมีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว

4. การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (Sport Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังสถานที่ออกกำลังกายหรือเล่นกีฬาหรือแข่งขันการกีฬา โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบของการจัดรายการกีฬาตามเส้นทางที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมกีฬาได้สนุกสนานเพลิดเพลินกับการออกกำลังกายหรือเล่นกีฬาหรือการแข่งขันกีฬา ในขณะเดียวกันก็ได้ไปยังแหล่งท่องเที่ยวตามเส้นทางรายการกีฬา ทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่า

5. การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม (Cultural Health Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพหรือฟื้นฟูสุขภาพทางวัฒนธรรม เช่น การนวดตัว นวดฝ่าเท้า การอบสมุนไพร การประคบสมุนไพร การฝึกกายบริหาร การฝึกสมาธิ เป็นต้น เพื่อเสริมสร้างสุขภาพและคุณภาพชีวิตของนักท่องเที่ยว บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของ สภาพแวดล้อม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว

ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ถือได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวแบบสร้างสรรค์ เป็นมิตร วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจำเป็นที่จะต้องให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว เพื่อให้ชุมชนเห็นคุณค่า และมีความรู้สึกหวงแหนทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ถือได้ว่าเป็นการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

9. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม

ความหมาย และแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมได้มีการให้ความหมายจากนักวิชาการ องค์การ หน่วยงานต่างๆ ให้นิยามการอนุรักษ์วัฒนธรรมไว้ ดังนี้

สุธีรา เภาโกศลิต (2537) ได้ให้ความหมายการอนุรักษ์ไว้ว่า การรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมที่หา
 คุได้ยาก หรือกำลังจะสูญหายไป และไม่สามารถสืบทอดพัฒนาได้อีก เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อคนรุ่น
 หลังในการที่จะติดตามศึกษาค้นคว้า หาร่องรอยความเจริญทางวัฒนธรรมในอดีต

เกษม จันทรแก้ว (2541) กล่าวถึงการอนุรักษ์ คือ การใช้อย่างสมเหตุสมผล เพื่อการมีใช้
 ตลอดไป สอดคล้องกับ นิวัติ เรืองพานิช (2533) การอนุรักษ์ใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เกิด
 ประโยชน์มากที่สุดและสามารถใช้ได้นานที่สุด จะต้องเข้าใจว่าการอนุรักษ์ไม่ได้หมายถึงการเก็บรักษา
 ทรัพยากรไว้เฉยๆ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2549) กล่าวถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรม ดังนี้

1. ส่งเสริมบำรุงรักษาวัฒนธรรมไทยทุกด้านให้เจริญด้วยการศึกษาค้นคว้าวิจัยฟื้นฟูและ
 พัฒนาวัฒนธรรมไทยให้เป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต การพัฒนา
 ประเทศด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการป้องกันประเทศ ป้องกันการทำลายวัฒนธรรม และ
 ทำนุบำรุงศาสนาให้บริสุทธิ์ เพื่อเป็นหลักในการพัฒนาจิตใจประชาชน

2. เผยแพร่วัฒนธรรมไทยทุกด้าน นำไปสู่ประชาชนถึงขั้นปฏิบัติให้แพร่หลายยิ่งขึ้น เพื่อให้
 เกิดความรู้ความเข้าใจ ตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ ศักดิ์ศรี ความสามัคคี
 และความมั่นคงของชาติ ตลอดจนเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน ทั้งภายในประเทศและระหว่าง
 ประเทศ

3. ต้องการที่จะให้มีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมด้านต่างๆ ต่อไป ทำนองเดียวกันที่บรรพบุรุษได้
 กระทำมาแล้ว

4. ต้องการที่จะฟื้นฟูวัฒนธรรมตามความเหมาะสม

5. ต้องการที่จะทำนุบำรุงวัฒนธรรมไทยที่สำคัญมิให้เสื่อมโทรมและสูญหาย

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2538) กล่าวว่า การอนุรักษ์ คือ การรักษาให้คงเดิม ระวัง
 ปกป้องสิ่งที่ควรรักษาให้คงรูปแบบ ศึกษาค้นคว้าความเป็นมาให้ชัดเจนเพื่อการพัฒนาปรับปรุง
 รูปแบบวิธีการให้เหมาะสมกับสังคมและเศรษฐกิจ

วัฒนธรรมจะมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงตามสังคมอยู่เสมอ ดังนั้นวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์
 ต้องเรียนรู้และถ่ายทอดเพื่อสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึงระบบสัญลักษณ์ของสังคม และการถ่ายทอด
 วัฒนธรรมนี้ถือเป็นหนึ่งในกระบวนการสืบสานวัฒนธรรม ซึ่งการสืบสานวัฒนธรรมคือ การสืบสาว
 เรื่องราวในอดีตที่มีการสืบทอด และปรับปรุงให้สอดคล้องกับยุคสมัยเกิดผลเป็นประโยชน์แก่คนใน
 ปัจจุบัน และมีชีวิตชีวาพร้อมที่จะเป็นฐานของการรอกองามสืบต่อไปเบื้องหน้าให้เป็นที่น่าชื่นชม และ
 แผ่ความนิยมกว้างออกไป (อมรา พงศาพิชญ์, 2540)

ดังนั้นการอนุรักษ์วัฒนธรรม คือ การรักษา ฟื้นฟู ป้องกันวัฒนธรรมดั้งเดิมให้คนในรุ่นหลังได้
 เห็นถึงความเจริญงอกงาม การอนุรักษ์วัฒนธรรมนั้นๆ จะต้องมีการใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมตาม
 ยุคสมัย และทำให้สังคมเห็นคุณค่าของวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมตามบริบทของความต้องการของคนในสังคม เมื่อเปิด
 การเปลี่ยนแปลงมักจะส่งผลกระทบกับส่วนอื่นที่เชื่อมโยงด้วย จึงจำเป็นที่จะต้องมีการหลักในการ
 อนุรักษ์วัฒนธรรม ประเวศ วะสี (2534) กล่าวว่า การที่จะก้าวไปควรจะทำอย่างมีขั้นตอน คือ ต้องมี
 ความเข้าใจถึงภูมิปัญญาชาวบ้านว่าเป็นเรื่องสำคัญ เป็นความดีที่มีคุณค่าสะสมอย่างยาวนาน

ผสมผสานเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนและประเทศ โดยศึกษาจากชาวบ้านให้มากที่สุดว่าเขาทำอะไรเป็น ทำอะไรเก่ง มีอะไรอยู่บ้าง สิ่งที่ได้นั้นไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริงของชาวบ้าน เรียนรู้และรวบรวมข้อมูลไว้ ต่อจากนั้นนำข้อมูลมาหาความหมายเพื่อจัดระบบใหม่ เรียกว่า Secondary Research

วิชัย ภูโยธิน (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์) กล่าวว่า การอนุรักษ์วัฒนธรรมต้องอาศัยความร่วมมือของทุกคน โดยมีวิธีการอนุรักษ์วัฒนธรรม ดังนี้

1. ศึกษา ค้นคว้า และการวิจัยวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งที่มีการรวบรวมไว้แล้ว และที่ยังไม่มีการศึกษา เพื่อทราบความหมายและความสำคัญของวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นมรดกของชาติอย่างถ่องแท้ ซึ่งความรู้ดังกล่าวถือว่าเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิต เพื่อให้เป็นคุณค่า ทำให้เกิดการยอมรับ และนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม

2. ส่งเสริมให้ทุกคนเห็นคุณค่า ร่วมกันรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติ และของท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้าใจ และมั่นใจแก่ประชาชน ในการปรับเปลี่ยนและตอบสนองของกระแสวัฒนธรรมอื่นๆ อย่างเหมาะสม

3. รณรงค์ให้ประชาชน ภาคเอกชน ตระหนักในความสำคัญของวัฒนธรรมว่าเป็นเรื่องที่ทุกคนต้องการรับผิดชอบร่วมกันในการส่งเสริมสนับสนุน ประสานงานการบริการความรู้ วิชาการ และทุนทรัพย์สำหรับจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม

4. ส่งเสริมและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมภายในประเทศและระหว่างประเทศ โดยการใช้ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นสื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน

5. สร้างทัศนคติ ความรู้ และความเข้าใจ ว่าทุกคนมีหน้าที่เสริมสร้าง พัฒนา และการดูแลรักษา สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และทางวัฒนธรรมที่เป็นสมบัติของชาติ และมีผลโดยตรงของความเป็นอยู่ของทุกคน

6. จัดทำระบบเครือข่ายสารสนเทศทางด้านวัฒนธรรมเพื่อเป็นศูนย์กลางเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงาน เพื่อให้ประชาชนเข้าใจ สามารถเลือกสรร ตัดสินใจ และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต ทั้งนี้สื่อมวลชนควรมีบทบาทในการส่งเสริม และสนับสนุนงานด้านวัฒนธรรมทุกด้าน

ดังนั้นการอนุรักษ์จำเป็นต้องยึดหลักกระบวนการทำให้วัฒนธรรมนั้นคงอยู่ โดยส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ให้ทุกคนสามารถเข้าถึง เข้าใจ ในวัฒนธรรมนั้นๆ เพื่อให้อัตลักษณ์ของวัฒนธรรมยังคงอยู่ และการใช้สารสนเทศในการเผยแพร่ความรู้วัฒนธรรมนั้นให้แก่สังคมภายนอก เพื่อนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพบริบทของสังคม

10. ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชน

จอห์น เอ็ม โคเฮน และนอร์แมน ที อัฟ ฮอฟฟ์ (John M. Cohen and Norman T. Uphoff) (อ้างถึงใน สุทัศน์ ทาวงศ์มา, 2544 หน้า 5) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วม (Participation) ว่าชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ การดำเนินงานตามกิจกรรมที่ตัดสินใจ ร่วมกับผลประโยชน์จากกิจกรรมพัฒนานั้นๆ และ/หรือเข้าร่วมติดตามประเมินผลกิจกรรมดังกล่าวด้วย

นอกจากนี้ได้เสนอกรอบแนวคิดมิติของการมีส่วนร่วมประกอบด้วยประเด็นคำถาม 3 มิติ คือ มีส่วนร่วมอะไรบ้าง มีส่วนร่วมกับใครบ้าง และการมีส่วนร่วมอย่างไรบ้าง

การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนหรือสมาชิกของชุมชนกับผู้วิจัย ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประเมินปัญหาความต้องการของชุมชน (Need Assessment) ร่วมกันวิเคราะห์และศึกษาแนวทางในการแก้ปัญหา การสำรวจทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อวางแผนในการแก้ปัญหา ดำเนินการ และประเมินผลในขั้นสุดท้าย โดยกระบวนการนี้ สมาชิกของชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจโดยตลอด (เมธี พยอมยงค์, 2548)

ในทฤษฎีของ เสน่ห์, 2527 (อ้างในศิริพันธ์ สารมณัฐ, 2549) การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงนั้นคือ การที่ประชาชนมีโอกาสอย่างอิสระ ปราศจากการแทรกแซง ครอบงำบังคับ ให้ได้พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดแจง ใช้ ควบคุม ระดมทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชน มาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกสังคม เป็นการพัฒนาระบบการเรียนรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนอย่างเชื่อมั่น เพื่อเป้าหมายแห่งการพึ่งตนเองได้ในที่สุด ทั้งนี้ลักษณะของการมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ที่ทำทุกอย่างไม่ใช่หน่วยงานภายนอกเป็นผู้กำหนดแล้วให้ประชาชนมาร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่คิดขึ้นเองแต่บางครั้งบางเหตุการณ์จำเป็นต้องอาศัยการบริการกระตุ้นหรือข้อมูลที่แท้จริงบนหลักของเหตุและผลประกอบด้วย

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (อ้างในเพ็ญญา แสนทวีสุข, 2548) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปแบบต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์โดยอาจจะแตกต่างกัน รูปแบบและวิธีการเท่านั้น การเข้าร่วมพัฒนาอาจทำโดยบังคับ โดยสมัครใจ โดยความจำเป็น การเข้าร่วมอาจเกิดจากการชักนำของผู้นำชุมชน หัวหน้าเผ่า หัวหน้าหมู่บ้าน ข้าราชการผู้มีอำนาจหน้าที่ หรือแม้กระทั่งรัฐบาล หรือองค์กรเอกชน การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม อาจทำในระยะสั้น ระยะยาวต่อเนื่อง อาจกระทำตามนโยบายที่กำหนด หรือทำตามความจำเป็นที่อยู่ร่วมกันในชุมชนที่ต้องช่วยกันเพื่อความอยู่รอดและอยู่ร่วมอย่างมีความสุข

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527) ได้อธิบายไว้ว่า “การมีส่วนร่วม” คือการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการ ควบคุม การใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและทางสังคม โดยการพัฒนาความรู้และภูมิปัญญา ซึ่งสามารถแสดงออกมาในรูปการตัดสินใจในการดำเนินชีวิตของตนเองได้

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมทั่วไป หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันและเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกชั้นตอนในโครงการของการพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมีส่วนร่วมในอำนาจ การตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่า สิ่งที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ต้องการมากที่สุดนั้นจักได้รับการตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้น

เพ็ญภา แสนทวีสุข (2548) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนรวมกลุ่มเพื่อร่วมทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ อาจเป็นการมีส่วนร่วมโดยตรงและมีส่วนร่วมทางอ้อม โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องได้แก่ ปัจจัยภายในตัวบุคคล เช่น ความรู้ ความเชื่อและทัศนคติ ความคาดหวัง ส่วนปัจจัยภายนอก คือแรงเสริมที่ช่วยกระตุ้นปัจจัยในตัวบุคคลให้เกิดการมีส่วนร่วมมากขึ้น คือ ผลประโยชน์ที่ได้รับ สภาพแวดล้อมทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ความปลอดภัย และวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี

ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน (popular participation) นั้นชาวบ้านเองมีความเข้าใจทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมของการช่วยเหลือกัน การร่วมมือกัน การแบ่งปัน และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ในความเป็นจริงชาวบ้านที่ยากจนต่างมีประสบการณ์ที่เป็นจริงที่เกี่ยวกับความสามารถในการควบคุมทรัพยากร โดยที่สถาบันต่างๆจากภายนอกเป็นผู้ที่ควบคุมการใช้ทรัพยากรออกกฎเกณฑ์ต่างๆ ชาวบ้านเองอาจจะไม่ตระหนักว่า ทำไมตนเองถึงไม่มีอำนาจควบคุม หรือจะมีวิธีการแก้ไขอย่างไร แม้กระทั่งศักยภาพของตนเองที่จะเปลี่ยนแปลงอะไรได้ แต่ในขณะเดียวกัน การเอาภาษามาจากภายนอกอาจจะเพิ่มอุปสรรคต่อการที่จะทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงศักยภาพของตนเอง อย่างเป็นทางการตั้งแต่มีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 5 โดยมีความเห็นดังกล่าวร่วมกับธนาคารโลก (World Bank, 1978) ในช่วงแผนที่ 5 ดังกล่าวได้เน้นความสำคัญของสภาพาบลมากขึ้นโดยให้คำจำกัดความว่า คือ การกระจายอำนาจบริหารและส่งเสริมให้ท้องถิ่นปกครองตนเอง และโดยหลักการจะเคารพเจตนารมณ์ของประชาชนในแต่ละตำบลวางรากฐานการบริหารในระบบประชาธิปไตยเพื่อคนส่วนใหญ่ของประเทศ และจากประสบการณ์ที่ได้ปกครองตนเอง ประชาชนเข้าใจถึงสิทธิและหน้าที่ของตน

11. แนวคิดและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

จอห์น เอ็ม โคเฮน และนอร์แมน ที อัฟ ฮอฟฟ์ (John M. Cohen and Norman T. Uphoff) (อ้างใน สุทัศน์ ทาวงศ์มา, 2544 หน้า 7) ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making)
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (implementation) ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการสหทรัพยากร สละแรงงาน เงิน วัสดุอุปกรณ์ ด้วยความเต็มใจและมีส่วนร่วมในการเป็นผู้ปฏิบัติในโครงการ
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (benefits) ทั้งทางด้านวัตถุสิ่งที่เป็นผลประโยชน์ของสาธารณะหรือสังคม และผลประโยชน์ด้านบุคคลได้แก่ ความนับถือตนเอง พลังอำนาจทางการเมือง ความคุ้มค่าของผลประโยชน์ เป็นต้น
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation) เป็นการมีส่วนร่วมในการวัดผล ค้นหาข้อดีข้อเสียและวิเคราะห์ผลการดำเนินงาน การปรับปรุงแก้ไขการทำงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด มีการประยุกต์การดำเนินงานให้เหมาะสมต่อไป

ไพรัตน์, 2521 (อ้างใน ศิรินันท์ สารมณัฐ, 2549) เสนอว่า ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาทั้งหลาย จะต้องให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา 8 ประการ ดังนี้

1. ร่วมศึกษา ค้นหาหาปัญหา สาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น และความต้องการของชุมชน
2. ร่วมสร้างรูปแบบ ค้นหาวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนสร้างสิ่งใหม่ที่
เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมกำหนดนโยบาย วางแผนงาน โครงการกิจกรรม
4. ร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรในชุมชนที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้เกิดประโยชน์ต่อ
ส่วนรวมให้มากที่สุด
5. ร่วมปรับปรุงเสนอแนะระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมช่วยเหลือสนับสนุนด้านการเงิน หรือลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีด
ความสามารถและศักยภาพของตนเอง
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมที่วางไว้ ให้บรรลุผลตาม
เป้าหมายบังเกิดผลดีแก่ชุมชน
8. ร่วมควบคุมติดตามและประเมินผล รวมทั้งร่วมบำรุงรักษาโครงการหรือกิจกรรม ที่ทั้ง
เอกชน และรัฐบาลได้จัดทำขึ้นให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

เจมส์ คีตสัน ปิ่นทอง (2525 : 11-13) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา
ชนบทว่ามี 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางการแก้ไขปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรมและแก้ไขปัญหา
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติตามแผนหรือวิธีที่ได้ตัดสินใจร่วมกัน
4. การมีส่วนร่วมในติดตามการประเมินผลการดำเนินงาน

ระดับการมีส่วนร่วม

ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน ริฟคิน (Rifkin) (อ้างใน สุทัน ทาวงศ์มา, 2544 หน้า 9) ได้
แบ่งออกเป็น 5 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 การมีส่วนร่วมระดับเบื้องต้น ประชาชนเป็นเพียงผู้รับผลประโยชน์จากโครงการ
หรือกิจกรรมเท่านั้น (people participate in the benefits of the programs) ประชาชนไม่ได้มี
ส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ เป็นการมีส่วนร่วมแบบรับผลประโยชน์ (passive)

ระดับที่ 2 ชุมชนมีส่วนร่วมด้านแรงงาน กำลังเงิน หรือทรัพยากรอื่นๆ ในการดำเนินงานด้าน
สาธารณสุข (people participate in program activities) ชุมชนยังไม่ได้เป็นผู้ที่ร่วมงานอย่าง
แท้จริง จัดได้ว่าเป็นการร่วมมือแบบมีส่วนร่วม (active)

ระดับที่ 3 สมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรมต่างๆ (people participate
in implementing health programs) แม้ว่าชุมชนจะได้มีส่วนร่วมมากขึ้น แต่เป้าหมายหรือ
วัตถุประสงค์ของกิจกรรม/โครงการยังถูกกำหนดจากผู้วางแผนนโยบาย

ระดับที่ 4 สมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรม ควบคุมกำกับและประเมินผล
ว่าผลของกิจกรรมต่างๆ ที่ได้ดำเนินการบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่ เพียงใด (people participate in
monitoring and evaluating programs) แต่ผู้วางแผนนโยบายยังกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์
ของกิจกรรมโครงการ

ระดับที่ 5 สมาชิกของชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจและกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ ตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเอง (people participate in planning programs) ในระดับนี้ประชาชนดำเนินการเองทั้งหมด โดยมีหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ให้การสนับสนุน อันจะมีผลทำให้การดำเนินงานมีความยั่งยืน เป็นระดับสุดยอดของการมีส่วนร่วม

โดยสรุปการมีส่วนร่วมของประชาชน มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนาชนบท ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจกรรมงานพัฒนา จะบ่งบอกถึงความยั่งยืนของกิจกรรมงานพัฒนา นั้น ๆ กล่าวคือ หากประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าใด ก็หมายความว่า กิจกรรมงานพัฒนานั้น ประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบ มีส่วนรับประโยชน์จากผลการพัฒนานั้น และส่งผลต่อความยั่งยืนของกิจกรรมงานพัฒนามากขึ้น

การสร้างให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม จะต้องเริ่มต้นที่การสร้างความคิด คือ ต้องสร้างให้ประชาชนมองเห็นและเข้าใจถูกต้อง ตรงตามสถานการณ์ที่เป็นจริงว่า กิจกรรมงานพัฒนานั้น ประชาชนจะมีส่วนได้ ส่วนเสีย หรือตรงกับความต้องการหรือไม่ จากนั้นจึงให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะเข้าร่วมกิจกรรมงานพัฒนานั้น ๆ หรือไม่ หรือจะปรับเปลี่ยนกิจกรรมงานพัฒนาอย่างไร ให้เป็นเรื่องของประชาชน ขั้นตอนนี้ถือว่าเป็นขั้นตอนการสร้างความคิด และมองเห็นถูกต้องตรงตามสถานการณ์ที่เป็นจริง ความคิดเห็นและความเข้าใจนี้เป็นช่องทางสำคัญที่จะชักนำไปสู่การกระทำร่วมกัน คือเกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทั้งในเรื่องการวางแผนงาน การลงมือปฏิบัติตามแผนและการติดตามประเมินผล เป็นกระบวนการคิดและกระทำโดยประชาชน เพื่อประชาชน อันจะนำไปสู่กระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

12. แนวความคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน

แนวความคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน ถือได้ว่าเป็นแนวความคิดที่ค่อนข้างใหม่ แต่ก็ได้รับความสนใจมาจากหลาย ๆ ฝ่าย เนื่องจากในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา มนุษย์เราเริ่มได้มีการตระหนักมากขึ้นว่า ความเจริญก้าวหน้าและการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้น ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อสิ่งแวดล้อมของโลก ไม่ว่าจะเป็นปัญหาน้ำเน่า ปัญหาขยะ ปัญหาอากาศเป็นพิษ หรือปัญหาชั้นโอโซนในบรรยากาศถูกทำลาย เหล่านี้ได้นำมาสู่ความตื่นตัวในเรื่องของการพัฒนาแบบยั่งยืน โดยในปี ค.ศ.1980 International Union for the Conservation of Natural Resources ได้จัดพิมพ์หนังสือชื่อ World Conservation Strategy ซึ่งในหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงแนวความคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนขึ้นเป็นครั้งแรก และต่อมาในปี ค.ศ. 1987 World Commission on Environment and Development ได้จัดพิมพ์รายงานชื่อ Our Common Future ที่ได้กล่าวถึงแนวความคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable development) คือ “การพัฒนาที่สนองความต้องการในปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมลดความสามารถในการตอบสนองความต้องการของพวกเขา” (WCED, 1987) และหนังสือเล่มนี้ยังได้กล่าวไว้อีกว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืนนี้เองจะเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความอยู่รอดของมนุษย์ ทำให้แนวความคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นที่น่าสนใจกันอย่างกว้างขวาง ซึ่งแนวทางบางอย่างจากหนังสือ Our Common Future นั้น ได้ถูกนำมาเป็นข้อวิพากษ์วิจารณ์กันในหลายหน่วยงานทั้งจากหน่วยงานทางภาครัฐ

และองค์กรทางธุรกิจ เพื่อที่จะให้เกิดผลอย่างแท้จริงในทางปฏิบัติตามแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Murphy, 1994)

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าแนวความคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้เข้ามามีบทบาทต่อการพัฒนาทางด้านต่าง ๆ ของโลกในปัจจุบัน การพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยวก็เช่นเดียวกันที่ต้องมีการพัฒนาโดยรับอิทธิพลจากแนวความคิดดังกล่าวมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา เนื่องจากในปัจจุบันการท่องเที่ยวได้กลายมาเป็นอุตสาหกรรมที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก ประเมินได้ว่าจะนำมาซึ่งรายได้มากกว่า 3.1 ล้านเหรียญสหรัฐ และสร้างงานได้ถึง 130 ล้านคนในปี ค.ศ. 1992 (WTTC, 1991) ทั้งนี้นับได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่เป็นอุตสาหกรรมที่ต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรทางธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรม (Murphy, 1985) โดยการท่องเที่ยวได้ใช้ทรัพยากรเหล่านี้เป็นแหล่งประสบการณ์ให้นักท่องเที่ยว และในขณะเดียวกัน ก็ต้องแบ่งปันทรัพยากรเหล่านี้เป็นแหล่งประสบการณ์ให้นักหน่วยอื่นๆ ในสังคม รวมทั้งผู้ที่พำนักอาศัยในท้องถิ่นด้วย ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่การท่องเที่ยวจะต้องมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการดำเนินงานจากหน่วยต่าง ๆ ร่วมกัน เพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน และเพื่อให้ทรัพยากรเหล่านั้นดำรงอยู่ต่อไปในอนาคต

ถึงแม้ว่าการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่ต้องดูแลเอาใจใส่ต่อสภาพแวดล้อมอย่างใกล้ชิดมากกว่าอุตสาหกรรมอื่น ๆ แต่การที่อุตสาหกรรมนี้ได้มีการเติบโตและแผ่ขยายไปทั่วโลกก็ส่งผลกระทบทางลบต่อสภาพแวดล้อม ทั้งทางกายภาพและสังคม นอกจากนี้ยังมีความต้องการเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ของการจัดการกิจกรรมประเภทนี้โดยภาครัฐและเอกชน กล่าวได้ว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนของการท่องเที่ยวจะเกิดขึ้นได้ทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม หากแต่คนมักมองกันว่าผลลัพธ์มักจะเกิดขึ้นในสองทางเหมือนกับด้านหัวและก้อยบนเหรียญเดียวกัน อีกประการหนึ่งในทางกลับกัน Slater (1992) กลับมองกันว่านั่นคือความเชื่อมโยงสอดคล้องกันอย่างแท้จริง ตัวอย่างที่ดีนั้นจะแสดงให้เห็นได้ในประเทศแคนาดาโดยประเด็นนี้ได้นำไปสู่การสร้างสรรค์แผนการอนุรักษ์แห่งชาติ หรือ Federal green plan ขึ้นมา ที่เป็นการสะท้อนให้เห็นการปรับเปลี่ยนกระบวนการและมาตรการของรัฐบาลแคนาดาในการแสวงหาวิธีในการพัฒนาเศรษฐกิจและการรักษาสิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กัน (Stater, 1992 อ้างใน Murphy, 1994)

สุดท้ายนี้สามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวสามารถและควรที่จะดำเนินการไปตามแนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืน เพราะการท่องเที่ยวไม่อาจจะดำเนินต่อไปได้ หากสภาพแวดล้อมของโลกอยู่ในภาวะวิกฤติ

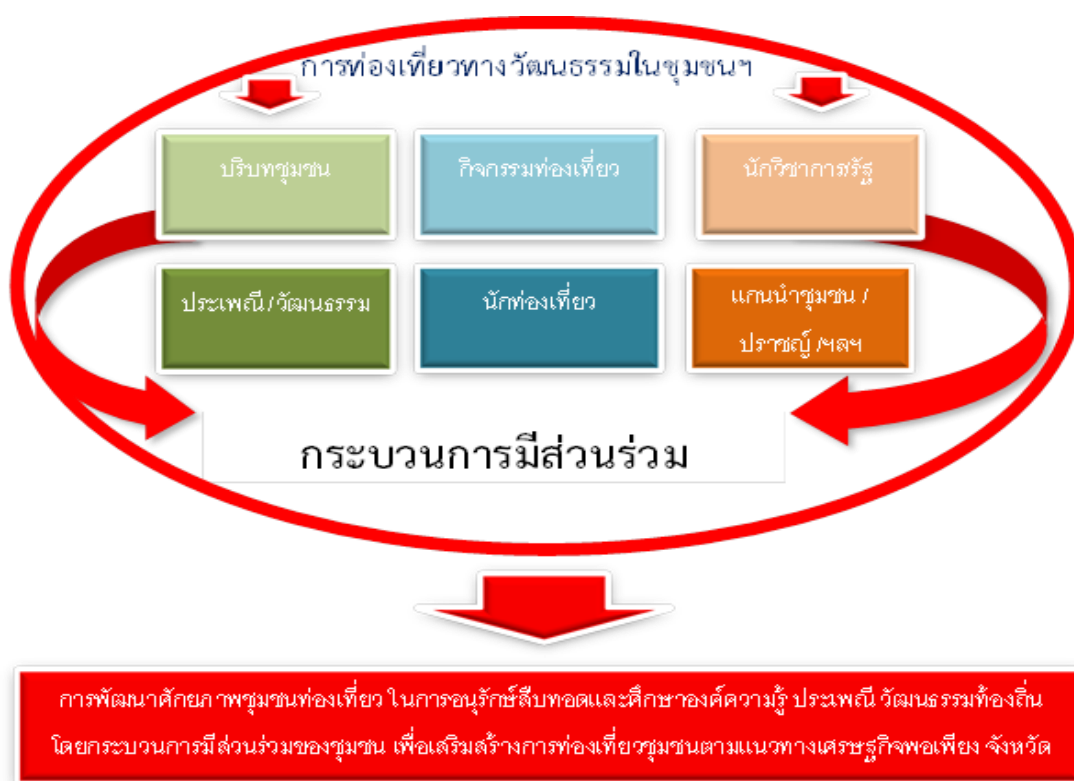
13. แนวความคิดของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าการพัฒนาแบบยั่งยืนเป็นแนวความคิดที่ซับซ้อนและมีหลายมิติ และนั่นก็หมายความว่า การท่องเที่ยวเป็นองค์ประกอบหนึ่งในกระบวนการที่จะสะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลาย โดยที่องค์กรการท่องเที่ยวประเทศแคนาดา (Tourism Canada, 1990) ได้นำเสนอ ไว้ว่า “การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จะนำมาซึ่งการจัดการทรัพยากรทั้งหมดในแนวทางที่เราสามารถตอบสนองความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสุนทรียภาพ ขณะเดียวกันก็ต้องรักษาความสมบูรณ์ทางด้านวัฒนธรรม กระบวนการที่สมดุลทางนิเวศวิทยา ความหลากหลายทางชีวภาพ และสนับสนุนการดำรงอยู่ของชีวิต”

จากคำจำกัดความที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นจะสะท้อนให้เห็นถึงประเด็นสำคัญต่าง ๆ ที่สอดคล้องกันอยู่ถึง 7 ประเด็น ก็คือ การจัดการทรัพยากร ความต้องการทางเศรษฐกิจ การตอบสนองความต้องการหรือพันธะทางสังคม การคงอยู่ของสุนทรียภาพ มาตรการทางนิเวศวิทยา ความหลากหลายทางชีวภาพ และสนับสนุนการดำรงอยู่ของชีวิต ซึ่งในภาพรวมแล้ว การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนั้นจะเป็นการท่องเที่ยวที่มีลักษณะที่สำคัญ 4 ประการดังต่อไปนี้

1. เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องการดำเนินการอยู่ภายใต้ขีดความสามารถที่รองรับได้ของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต ที่มีต่อกระบวนการการท่องเที่ยว
2. เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต ที่มีต่อกระบวนการการท่องเที่ยว
3. จะต้องให้เกิดความเสมอภาคและยุติธรรมเกี่ยวกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวให้แก่ประชาชนทุกส่วน
4. ต้องขึ้นาภายใต้ความต้องการของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวนั้น ๆ

ทฤษฎี สมมติฐาน และกรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ได้ออกแบบงานวิจัยและดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้ 5 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1. ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องและกำหนดประเด็นการดำเนินงาน โดยคณะผู้วิจัยดำเนินการศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตำรา รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ บทความ วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม และข้อมูลการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนที่ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) เพื่อประโยชน์ในการกำหนดประเด็นการดำเนินงานที่ชัดเจนเบื้องต้นก่อนลงพื้นที่

ขั้นตอนที่ 2. ขั้นการศึกษาศักยภาพพื้นที่ โดยคณะผู้วิจัยร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนที่ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดำเนินการศึกษาแบบมีส่วนร่วมในการสำรวจ เก็บรวบรวมข้อมูลการท่องเที่ยวในพื้นที่เพื่อวิเคราะห์ความเป็นไปได้ศักยภาพในการสืบทอดภูมิปัญญา องค์ความรู้ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในพื้นที่ควบคู่กับการดำเนินการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนโดยชุมชนมีส่วนร่วม

ขั้นตอนที่ 3. ขั้นการสร้างการรับรู้และการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม โดยคณะผู้วิจัยร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนที่ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดกิจกรรมเพื่อการรับรู้ในวงกว้างทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ตลอดจนทดลองจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาปรับปรุงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและการหนุนเสริมศักยภาพชุมชนในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ การสร้างกลไกการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมในระดับพื้นที่และการหนุนเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 4. ขั้นการจัดทำแผนแบบมีส่วนร่วมและกระบวนการในการผลักดันสู่แผนชุมชน แผนการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของจังหวัดอุดรธานี โดยคณะผู้วิจัยร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนที่ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกสู่การจัดวางทิศทางการใช้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายในจังหวัดอุดรธานีและผลักดันให้เกิดแผนงานการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เป็นตัวแบบนโยบายสาธารณะแบบมีส่วนร่วมที่ดีในเชิงของกระบวนการมีส่วนร่วม ตลอดจนการกำหนดแนวทางการทำงานที่เป็นรูปธรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง การจัดการแบบมีส่วนร่วมเชื่อมโยงสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน

ขั้นตอนที่ 5. การใช้ประโยชน์และการเผยแพร่ จากแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practice) เป็นขั้นตอนสุดท้ายจากงานวิจัยโดยแยกเป็น

การใช้ประโยชน์และการเผยแพร่โดยคณะผู้วิจัย นำส่งรายงานผลการศึกษาฉบับสมบูรณ์ให้กับแหล่งทุนและเผยแพร่ผลการศึกษาสู่เวทีสาธารณะทั้งในระดับชาติหรือนานาชาติในรูปแบบ

ต่างๆ อาทิ โพรสเตอร์ บทความวิจัย และหรือบทความวิชาการที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในโอกาสต่อไป

การใช้ประโยชน์และการเผยแพร่โดยชุมชน จากการดำเนินการศึกษาวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นเป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ตระหนักถึงทุนที่มีภายในชุมชนและการสร้างการเรียนรู้สู่การจัดการเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์โดยมีประเด็นร่วมคือการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชื่อมโยงสู่การพัฒนากระบวนเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ตัวแบบความสำเร็จดังกล่าวสามารถขยายผลสู่การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมรูปแบบอื่นๆ และหรือประเด็นอื่นๆ ของชุมชนได้ในอนาคต รวมไปถึงการสร้างการยอมรับ สร้างชื่อเสียง การรับรู้ไปยังชุมชนภายนอกผ่านศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวสู่สาธารณะ

การใช้ประโยชน์และการเผยแพร่โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในเชิงองค์ความรู้ในการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมและการใช้ประโยชน์ในเชิงของการเป็นข้อมูล แนวทาง แนวปฏิบัติ ตัวแบบความสำเร็จ ตัวแบบในเชิงนโยบายที่ผลักดันสู่การกำหนดแผนงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ หลักสูตรท้องถิ่นการจัดการวัฒนธรรม แนวปฏิบัติที่เน้นการมีส่วนร่วมสู่การขยายผลในประเด็นอื่นๆ แผนงานชุมชนด้านการพัฒนาการท่องเที่ยว แผนงานชุมชนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรความหลากหลายทางวัฒนธรรมในพื้นที่ แผนพัฒนา/ส่งเสริมการท่องเที่ยวระดับจังหวัด แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยรวมของจังหวัดในอนาคต เป็นต้น

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

สร้างการรับรู้และการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม โดยคณะผู้วิจัยร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนที่ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดกิจกรรมเพื่อการรับรู้ในวงกว้างทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ตลอดจนทดลองจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาปรับปรุงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและการหนุนเสริมศักยภาพชุมชนในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ การสร้างกลไกการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมในระดับพื้นที่และการหนุนเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องและกำหนดประเด็นการดำเนินงาน โดยคณะผู้วิจัยดำเนินการศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตำรา รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ บทความ วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม และข้อมูลการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนที่ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) เพื่อประโยชน์ในการกำหนดประเด็นการดำเนินงานที่ชัดเจนเบื้องต้นก่อนลงพื้นที่

ศึกษาศักยภาพพื้นที่ โดยคณะผู้วิจัยร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนที่ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดำเนินการศึกษาแบบมีส่วนร่วมในการสำรวจ เก็บรวบรวมข้อมูลการท่องเที่ยวในพื้นที่เพื่อวิเคราะห์ความเป็นไปได้ศักยภาพในการสืบทอดภูมิปัญญา องค์ความรู้ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในพื้นที่ควบคู่กับการดำเนินการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนโดยชุมชนมีส่วนร่วม

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การพัฒนาศักยภาพชุมชนท่องเที่ยว ในการอนุรักษ์สืบทอดและศึกษาองค์ความรู้ ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อเสริมสร้างการท่องเที่ยวชุมชนตาม แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดอุดรดิตถ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนท่องเที่ยว จังหวัดอุดรดิตถ์ ดังนี้

จังหวัดอุดรดิตถ์อยู่ใต้สุดของภาคเหนือทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดแพร่ ทิศตะวันออกติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีเขตแนวพรมแดน 120 กิโลเมตร ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัด พิษณุโลก ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดสุโขทัย มีพื้นที่ประมาณ 7,854 ตารางกิโลเมตร ภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นภูเขา และที่สูง ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือและทางตะวันออกของจังหวัด ทิวเขาเหล่านี้ต่อเนื่องมาจากจังหวัดแพร่ จังหวัด น่าน และจังหวัดอุดรดิตถ์ ตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนล่างได้ชื่อว่าเมือง แห่ง พระแท่นศิลาอาสน์ ตำนานอันลึกกลับ ของเมืองลับแล ดินแดนแห่งกลางสาดหวานหอม และบ้าน เกิด ของพระยาพิชัยดาบหักขุนศึกคูบารมีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อุดรดิตถ์เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มายาวนาน โดยมีการค้นพบ หลักฐานการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาตั้งแต่ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ในสมัยอยุธยาและสมัยธนบุรีนั้นอุดรดิตถ์มี เมืองสำคัญ คือ เมืองพิชัย และ เมืองสวางคบุรีซึ่งเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ ซึ่งทั้งสองเมืองนั้น เป็นเมืองหน้าด่านสำคัญ มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเดิมทีตัวเมืองอุดรดิตถ์ในปัจจุบันนี้เป็นเพียงตำบลชื่อ “บางโพธิ์ท่า อีฐ” ขึ้นกับ เมืองพิชัย แต่เพราะบางโพธิ์ท่าอีฐซึ่งอยู่ริมฝั่งขวาของแม่น้ำน่านมีความเจริญรวดเร็ว เพราะเป็น ท่าเรือขนถ่ายสินค้าสำคัญในหัวเมืองฝ่ายเหนือ ดังนั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์จึงทรงพระกรุณา โปรดเกล้า ฯ ยกฐานะตำบลบางโพธิ์ท่าอีฐขึ้นเป็นเมือง “อุดรดิตถ์” ซึ่งมีความหมายว่าทหาน้ำแห่งทิศ เหนือ แต่ยังคงขึ้นกับ เมืองพิชัยอยู่ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 เมืองอุดรดิตถ์มีความเจริญขึ้นมากกว่า เมืองพิชัย เมืองอุดรดิตถ์จึงได้รับ การยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัด และเมืองพิชัยเลื่อนลงไปเป็นอำเภอ หนึ่งขึ้นกับจังหวัดอุดรดิตถ์จนทุกวันนี้

1. อำเภอบ้านโคก จังหวัดอุดรดิตถ์

มาจากลาวพวนเวียงจันทน์ อพยพเข้ามาที่หมู่บ้านเรียกว่า “มองสองหาง” ต่อมาเข้าศึกษา ฝรั่งเศสสมาธิ ชาวบ้านเลยไปขุดหลุมขนาดใหญ่เอาไว้ฝังสมบัติและใช้ระฆังทองครอบไว้ และต่อมา กลายเป็นหลุมขนาดใหญ่ในท้องนา ชาวบ้านเลยเรียกว่า บ้านนาหลุม และเรียกเพี้ยนมาเรื่อย ๆ จน เป็นบ้านนาขุมในปัจจุบัน ในอดีตบ้านนาขุม มีชื่อว่าเมืองมองสองหาง ชาวเมืองนี้เป็นลาวพวนหรือ พวน ไม่ได้ถิ่นฐานกำเนิดในประเทศไทย แต่มีถิ่นฐานบ้านช่องเดิมอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของลาว เรียกว่าเมืองพวน เมืองพวนก็คือเมืองเชียงขวางในประเทศลาว สำหรับบริเวณที่สร้างมอง สองหาง ซึ่งเป็นชื่อเมืองจองพวกลาวพวนในอดีตนั้นอยู่ติดกับกำแพงคูน้ำวัดใหม่บ้านนาขุม หวังมอง หันไปทางทิศใต้ หางมองหันไปทางทิศเหนือ แต่ตามประวัติที่เล่าสืบทอดกันมานั้น เมือง ๆ นี้มีผู้สาว หลายกว่าผู้บ่าว และสาวพวนในอดีตค้าข้าวด้วยมองตำข้าวหรือที่เรียกว่า ครกมอง ประมาณปี พ.ศ. 2502 เริ่มมีโรงสีข้าวมองตำข้าวก็เริ่มลดน้อยลงตามลำดับ ลาวพวนเคยเข้ามาอยู่ก่อนคือ บริเวณป่า

ข้าพวงของบ้านนาขุมอยู่ที่นาข้าว ในปัจจุบันอยู่ติดกับหนองหญ้าปล้อง เรียกว่า “เหล่าคูปาแยม” เป็นบริเวณวัดเก่าของพวง คูปาแยมเชื่อกันว่าเป็นพระที่พวงพวงให้ความเคารพนับถือกันมากและได้มรณภาพที่วัดแห่งนี้

กลุ่มทอผ้ามัดหมี่นาขุม หมู่ 1 ตำบลนาขุม อำเภอบ้านโคก จังหวัดอุดรดิตถ์หมู่บ้านนาขุมเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติความเป็นมายาวนานกว่าทุกหมู่บ้านในอำเภอบ้านโคก หากย้อนกลับไปในอดีตไปจนถึงสมัยพวงพวงเข้ามาอยู่ก่อนหน้าทีบรรพบุรุษของชาวบ้านนาขุมจะอพยพเข้ามาอยู่นั้น เชื่อว่าบ้านนาขุมน่าจะเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุมากกว่า 316 ปี ขึ้นไป (นับถึงปี พ.ศ. 2555)ตามเรื่องราวเก่าแก่โบราณทีชาวบ้านนาขุมเล่าสืบต่อกันว่านั่น กล่าวว่ ในอดีตบ้านนาขุม ตำบลนาขุมอำเภอบ้านโคก ในอดีตมีชื่อว่า “เมืองมอสงหวง” ชาวเมืองนี้เป็นลาวพวงหรือพวง มีถิ่นฐานอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของลาวเรียกว่า เมืองพวง หรือลาวตะวันออกเฉียงเหนือ (เจริญ ไชยชนะ, 2506 : 580)

นักปราชญ์ลาว ได้กล่าวไว้ว่า เมืองพวงก็คือเมืองเชียงขวางในประเทศลาว หรือสาธารณะประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน เมืองเชียงขวางนั้นเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในพระราชอาณาจักรล้านช้างแต่โบราณ (สิลา วีระวงศ. ศูนย์บริการการศึกษาณโรงเรียนอำเภอบ้านโคก. ม.ป.ป. : 6)

การทอผ้าในตำบลนาขุมทำกันมาเป็นเวลาช้านาน เนื่องจากวิถีชีวิตของคนชาวตำบลนาขุมในสมัยก่อนจะทอผ้าใส่กันทุกครัวเรือน โดยเฉพาะการทอผ้ามัดหมี่ การทอผ้าของตำบลนาขุม โดยทั่วไปเกิดจากการทอผ้าแบบมัดย้อมก่อนการทอ ซึ่งผ้าที่ได้จากการทอวิธีนี้เรียกว่า “ผ้ามัดหมี่” หรือ “ผ้าหมี่” การทอผ้าที่มัดหมี่เส้นด้าย ไม่ว่าจะเป็นเส้นไหมหรือเส้นฝ้าย เพื่อสร้างลวดลายก่อนการย้อม ซึ่งผู้ทอจะต้องออกแบบลวดลายผ้าไว้ก่อน ถ้าต้องการหลายสีก็ต้องมัดและย้อมหลายครั้ง จนกว่าจะได้สีครบตามความต้องการแล้วจึงนำไปทอด้วยเทคนิคการขัดสานธรรมดา ลวดลายบนผ้าจะเกิดขึ้นตามรอยที่มัดย้อม จึงเรียกผ้าที่เกิดจากการทอวิธีนี้ว่า “ผ้ามัดหมี่”

กลุ่มทอผ้าบ้านนาขุม จัดตั้งกลุ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2525 โดยมีสมาชิกเริ่มต้นจำนวน 15 คน ร่วมกันทอผ้าโดยการส่งเสริมและสนับสนุนของสำนักงานพัฒนาชุมชนและได้ดำเนินงานต่อมา ในปี พ.ศ.2532 กองทุนเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ ได้จัดสรรงบประมาณในการก่อสร้างอาคารที่ทำการและกรมการพัฒนาชุมชนสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานของกลุ่ม ต่อมา มีหน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม(สนับสนุนเครื่องทอผ้า), สำนักงานพาณิชย์จังหวัด, ได้สนับสนุนงบประมาณและจัดหาวิทยากรในการฝึกอบรมเพิ่มพูนทักษะ และมีสมาชิกสตรีในหมู่บ้านที่สนใจเข้ามาสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้าจำนวน 50 คน จนถึงปัจจุบันมีสมาชิกมีสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านนาขุมจำนวน 59 คน

กลุ่มผู้ผลิต : กลุ่มทอผ้าบ้านนาขุม สถานที่ผลิต ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์มัดหมี่ หมู่ที่ 1 ตำบลนาขุม อำเภอบ้านโคก จังหวัดอุดรดิตถ์ 53180 โดยศูนย์เริ่มดำเนินการเมื่อปี 2534 ประธานกลุ่ม นางสมศรี อินอ่อน อุปกรณ์การทอผ้า มีกี่กระตุก จำนวน 15 หลัง ซึ่งมีจำนวนไม่เพียงพอและบางส่วนรับวัตถุดิบไปทอผ้าที่บ้านของสมาชิก ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักทำนา และประกอบอาชีพเสริม ทำไร่ข้าวโพด

2. บ้านกองโค อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรธานี

วัดกองโค สร้างมาประมาณ 205 ปี ตั้งอยู่เลขที่ 105 หมู่ที่ 3 ตำบลคอรุมอำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรธานี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย วัดกองโคในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เคยเป็นที่ว่าการอำเภอฟิชัยชั่วคราว ตั้งอยู่บนเนื้อที่ 16 ไร่ 1 งาน 81 ตารางวา มีที่ธรณีสงฆ์ 2 แปลง หน้าวัดติดกับถนน แม่น้ำน่าน ชาวบ้านกองโคนับถือพุทธศาสนา อาชีพส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ทำไร่ ทำนา ปลูกฝ้ายและเลี้ยงโค จึงตั้งชื่อวัดว่า วัดกองโค ปัจจุบันมีพระครูสุวรรณ นันทโกวิท (พระปลัดละมุล อภินนโท) เป็นเจ้าอาวาส

2.1 ประเพณีการจัดจ้งหัน

ประเพณีการจัดจ้งหัน เป็นประเพณีที่ปรากฏอยู่ในบ้านกองโค หมู่ที่ 3 และ 6 ตำบลคอรุม อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรธานี จ้งหัน คือ สำหรับที่ประกอบไปด้วยอาหารคาวหวาน เพื่อนำไปถวายพระภิกษุสงฆ์ที่วัด ในวันธรรมสวนะหรือวันพระ พระภิกษุในวัดกองโคจะไม่ออกบิณฑบาต ชาวบ้านจะนำภัตตาหารไปถวายพระที่วัด โดยจัดจ้งหันเป็นสำหรับอาหารคาวและหวาน พร้อมขันข้าว สำหรับหนึ่งประกอบด้วยถาดใส่ถ้วยใบเล็ก ๆ สำหรับใส่อาหารถาดละประมาณ 6-8 ใบ แล้วแต่ขนาดของถาด จากนั้นนำถาดที่ได้จัดเตรียมอาหารเรียบร้อยแล้วใส่สาหร่ายสำหรับใช้ไม้คานหาบได้เรียกว่าหาบจ้งหันไปวัด การหาบจ้งหันไปวัดจะปฏิบัติในวันพระทุกวันพระ ทั้งในระหว่างพรรษาและนอกพรรษา ในวันปกติพระวัดกองโคจะออกบิณฑบาตในเวลาเช้าตรู่ พระที่ออกบิณฑบาตจะมีเฉพาะบาตรเท่านั้นไม่มีปิ่นโตเหมือนพระวัดอื่น ๆ แต่ที่วัดกองโคจะมีมรรคทายกหรือชาวบ้าน ญาติโยมอาสาหาบสำหรับเดินตามพระไปบิณฑบาต สายละประมาณ 2-3 คน ผู้หาบจ้งหันจะเดินตามพระ และเทอาหารที่ชาวบ้านใส่ถ้วยมาถวายลงในสำหรับที่ตนหาบไป ทุกเช้าชาวบ้านที่มาตักบาตรจะยืนรอร่วมกันเป็นจุด ๆ ตามปากซอยหรือตามที่พระจะเดินผ่านไป พระจะเดินออกจากวัดไปจนถึงท้ายสุดของหมู่บ้าน แล้วเริ่มรับบาตรตอนขากลับตั้งแต่บ้านท้ายสุดมาจนถึงวัด เมื่อถึงวัดผู้หาบจะนำจ้งหันไปถวายพระ หลังจากพระฉันข้าวมี้อเช้าเสร็จจึงหาบสำหรับจ้งหันกลับบ้านเตรียมใช้ในวันต่อไป ส่วนเวลาเพลจะมีการส่งปิ่นโต บ้านใดหรือครอบครัวใดที่มีบุตรหลาน บวชเป็นพระอยู่ในวัด ครอบครัวนั้นจะต้องรับผิดชอบทำอาหารใส่ปิ่นโตนำไปถวายพระตอนเพล การหาบสำหรับไปวัดของชาวบ้านกองโคเรียกว่า หาบจ้งหัน ปัจจุบันประเพณีนี้ยังไม่เปลี่ยนแปลง ชาวกองโคยังยึดมั่นปฏิบัติอยู่เช่นเดิม

2.2 ประเพณีลอยเรือเทียน

ประเพณีลอยเรือเทียนเป็นประเพณีของชาวบ้านกองโค ตำบลคอรุม อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรธานี จัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี ได้ปฏิบัติมานานหลายชั่วอายุคนจนถึงปัจจุบันนี้ มีจุดประสงค์เพื่อบูชารอยพระบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเพื่อขอขมาต่อแม่น้ำคงคา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านจะร่วมกันสร้างเรือเทียนจำนวน 2 ลำ ในเวลากลางวันที่มีน้ำน่านหน้าวัดกองโค จะใช้ต้นกล้วยขนาดใหญ่ ยาว ประมาณ 3-5 ต้น นำมาผูกคล้ายแพ นำไม้ไผ่มาเหลาทำเป็นโครงร่างคล้ายเรือประดับด้วยพวงมาลัย ดอกไม้สดที่หาง่ายในหมู่บ้าน เช่น ดอกดาวเรือง ดอกกรัก ดอกบานไม่รู้โรย เป็นต้นและตกแต่งด้วยกระดาษแก้ว กระดาษเงิน กระดาษทองที่ฉลุเป็นลวดลายประดับด้วยเทียนของชาวบ้านที่ร่วมกันปักไว้รอบ ๆ เรือ ทำให้เรือเทียนมีแสงสว่างระยิบระยับเต็มเรือดูสวยงาม (เสาวนีย์ ปานเกิด. 2554 : 55-56) ในเรือมีกระถาง ธูป ที่ปักเทียนที่ใส่ข้าวตอก

ดอกไม้ เงินตามศรัทธา จัดทำที่วัดโดยชาวบ้านในชุมชน พร้อมด้วยพระสงฆ์ นำลงลอยในแม่น้ำน่าน เวลาประมาณ 19.30-20.00 น. ก่อนลอยทายจะกล่าวคำถวาย และขอขมา พระภิกษุ สามเณร นำเทียน รูป ปักไว้ในเรือ ชาวบ้านปักที่หลัง พร้อมทั้งนำเรือลงลอย หลังจากนั้นชาวบ้านจะเล่นร่ำวง และแยกย้ายกันกลับบ้าน (ประทีป ทิมให้ผล. 2554 : 4)

2.3 ประเพณีแห่ต้นดอกไม้

ประเพณีแห่ต้นดอกไม้ หรือต้นดอกฝ้าย เป็นประเพณีของชาวบ้านกองโค หมู่ที่ 3 และ 6 เป็นประเพณีที่จัดขึ้นทุกปี ต้นฝ้าย คือ ต้นไม้ประติษฐานที่ประดับด้วยดอกไม้ และเป็นดอกไม้ที่ทำจากขี้ผึ้ง ประกอบด้วยหมาก พลุ บุหรี่ ไม้ขีดไฟ ยารักษาโรค สมุด ดินสอ เครื่องไทยธรรม คำว่าดอกฝ้าย หรือภาษาถิ่นเรียกว่า ดอกฝ้าย ทำจากเทียนขี้ผึ้งหรือขี้ผึ้งที่นำมาหลอมแล้วทำเป็นดอก วิธีทำจะนำขี้ผึ้งใส่กระทะหลอมให้ละลาย แล้วเทใส่แม่พิมพ์ที่ทำจากมะละกอใบเล็ก ๆ ผ่าทำเป็นแม่พิมพ์และนำมาแช่น้ำเย็น ขี้ผึ้งจะแข็งกลายเป็นดอกสวยงาม และนำมาเสียบเป็นดอกไม้ที่ต้นกล้วยตกแต่งด้วยตุงฉิว เรียกว่า ต้นดอกฝ้าย

ประเพณีแห่ต้นดอกไม้หรือต้นดอกฝ้ายตามคำเรียกของชาวบ้านนี้เดิมเป็นประเพณีของชาวเวียงจันทน์และชาวหลวงพระบาง จัดขึ้นตามความเชื่อของพุทธศาสนิกชน โดยเชื่อว่าเป็นการบูชาพระพุทธเจ้า และเพื่อเป็นสิริมงคลต่อการทำมาหากิน ชาวบ้านกองโคในอดีตแม้จะเป็นชาวเวียงจันทน์ถูกกวาดต้อนเข้ามาในประเทศไทย ปัจจุบันชาวบ้านกองโคยังยึดถือปฏิบัติสืบทอดประเพณีนี้มาเป็นประจำทุก ๆ ปี ประเพณีแห่ต้นดอกไม้ จัดขึ้นหลังสงกรานต์ของทุกปี เพื่อขอขมาต่อสถานที่คือวัด เพราะในวันสงกรานต์ชาวบ้านจะไปวัดเพื่อทำกิจกรรม เช่น สรงน้ำพระ ก่อพระเจดีย์ทราย เล่นร่ำวง เล่นลูกรับ ลูกช่วง เป็นต้น ได้ทำความสกปรกให้แก่วัด สถานที่สงฆ์ เป็นบาปกรรม เพื่อความสุใจจึงเกิดกิจกรรมแห่ต้นดอกไม้ขึ้น ในอดีตจัดพิมพ์ดอกไม้ และต้นดอกไม้ที่วัด ปัจจุบันชาวบ้านจัดทำกันเองในหมู่บ้าน ทำครั้งละ 5-6 ต้น ชาวบ้านจะแห่ต้นดอกไม้ไปที่วัด โดยมีวงดนตรีพื้นบ้านเรียกว่า วงม้งคละ นำหน้าขบวนแห่ ชาวบ้านหนุ่มสาว และเด็กจะร่วมร่ำวงแห่กันอย่างสนุกสนานจนถึงวัด เมื่อไปถึงวัดนำต้นดอกไม้ไปถวายพระ ขอพรและรับศีลจากพระ เพื่อบูชา และขอขมาพระรัตนตรัย

2.4 ประเพณีไหว้ปู่-ไหว้เจ้า

ไหว้ปู่-ไหว้เจ้า ชาวบ้านกองโคถือเป็นกิจกรรมประเพณีที่ควรอนุรักษ์และสืบสาน จึงได้ทำกันมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน เพื่อขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล ศาลปู่เจ้าอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 500 เมตร จัดทำปีละ 1 ครั้ง คือ หลังจากวันวิสาขบูชา ผู้สูงอายุจะกำหนดวันไหว้และก่อนถึงกำหนด 1 วัน ทายกหรือผู้ใหญ่บ้านจะตีฆ้อง โหม่งไปตามหมู่บ้าน เรียกว่า พาดั้งหมาก เพื่อบอกบุญ และรับบริจาคทรัพย์สินซื้อเครื่องไหว้ เช่น ไก่ เป็ด หัวหมูเท่ากับจำนวนที่ได้รับบริจาคให้วันรุ่งขึ้นชาวบ้านกองโคจะนำอาหารที่หาได้เช่น ไก่ตัว หมูช่วง ขนมห่ม น้ำ นำไปรวมกันที่ศาลเพื่อดำเนินการตามวิธีต่อไป

2.5 ประเพณีตักบาตรเทโว

ประเพณีตักบาตรเทโว เป็นประเพณีที่ชาวบ้านกองโคได้ปฏิบัติกันมาเมื่อประมาณปี 2496 โดยใช้วัดกองโค เป็นจุดศูนย์รวมของการจัดประเพณีพิธีกรรม ซึ่งได้รับแบบอย่างมาจากวัดท่าถนน ตำบลท่าอิฐ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ เพราะชาวบ้านกองโคในสมัยนั้นไปศึกษาร่ำเรียนหาความรู้ที่วัดท่าถนน จึงได้นำเอาพิธีตักบาตรเทโวมาจัดที่วัดกองโค เพื่อให้ชาวบ้านได้เห็นภาพจำลองของเปรต อสุรกาย นางฟ้า นางสวรรค์ เทพบุตร-ธิดา พระอินทร์ พระพรหม โดยไม่ต้องเดินทางไปจังหวัดอุตรดิตถ์ และเห็นว่าเป็นประเพณีที่ดีจึงได้จัดต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งตรงกับช่วงสิ้นสุดการอยู่จำพรรษาเป็นเวลา 3 เดือนของภิกษุสงฆ์ที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้พอดี ในทุก ๆ ปี พุทธศาสนิกชนทั้งหลายจะถือเอาวันนี้เป็นวันสำคัญ จะร่วมกันทำบุญตักบาตรโดยจัดพิธีเป็นพิเศษกว่าการทำบุญตักบาตรทั่วไป เรียกการตักบาตรครั้งนี้ว่า ตักบาตรเทโว หรือการถวายบาตรพระภิกษุเนื่องในโอกาสวันคล้ายวันที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเป็นการทำบุญทำกุศลอุทิศให้แก่บรรพบุรุษ บิดามารดา ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว เจ้ากรรมนายเวรและเพื่อเป็นสิริมงคลให้กับตนเองและครอบครัว

คำว่า เทโว มาจากคำว่า เทโวโรหณะ หมายถึงการเสด็จลงมาจากเทวโลกขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเหตุการณ์หลังจากที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ทรงออกประกาศพระศาสนาไปทั่วชมพูทวีป เสด็จไปโปรดเทศนาพระญาติพระวงศ์ทั้งหลายจนได้ดวงตาเห็นธรรมตามสมควร คงเหลือแต่พระนางสิริมหามายา พุทธมารดาที่สิ้นพระชนม์ไปหลังจากที่มีพระประสูติกาลได้ ๗ วัน องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงดำริจะที่จะขึ้นไปเทศนาแสดงธรรมโปรดแต่พุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อเป็นการสนองพระคุณ เป็นเวลา 1 พรรษา ในพรรษาที่ 7 หลังจากที่ทรงตรัสรู้ และเสด็จกลับลงมายังโลกมนุษย์ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 เมื่อเหล่าเทพบุตร เทพธิดา เทวดานางฟ้า มนุษย์ ภูติผีปีศาจ อสุรกาย ประชาชนทราบข่าวการเสด็จกลับลงมาจากดาวดึงส์ จึงพากันไปเข้าเฝ้าฯ รออยู่ที่เชิงบันไดเพื่อถวายบาตรแด่พระองค์กันอย่างเนืองแน่น

2.6 ประเพณีแข่งเรือพาย

ประเพณีแข่งเรือพายเป็นประเพณีของชาวบ้านกองโค จัดขึ้นในวันเดียวกับประเพณีตักบาตรเทโว การแข่งเรือพายจะเริ่มหลังจากที่เสร็จจากพิธีตักบาตรเทโวจากวัด ชาวบ้านในตำบลคอรั่มจะนำเรือมาพายแข่งกันเป็นทีม บริเวณทำนบน้ำหน้าวัดกองโคเป็นประจำทุกปี จัดต่อเนื่องมากกว่า 100 ปี แล้ว แต่ใน ปี พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นปีที่นายอำเภอพิชัย และนายก อบต.คอรั่ม มาลงแข่งเรือพายด้วยตนเอง เพราะต้องการกระตุ้นให้เกิดความน่าสนใจ ยกกระตักกิจกรรมให้ดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งในพื้นที่จังหวัดอุตรดิตถ์และต่างจังหวัดมากขึ้น รวมถึงเป็นการอนุรักษ์ประเพณีอันดีงามให้คงอยู่ควบคู่กับการกระตุ้นเศรษฐกิจในพื้นที่

2.7 ประเพณียกธงชัย

ประเพณียกธงชัยของชุมชนบ้านกองโค เป็นประเพณีเก่าแก่สืบทอดกันมานานไม่อาจประมาณกาลได้ นับว่าเป็นประเพณีที่คู่มากับวิถีชีวิตของชาวบ้านกองโคจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน

ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ วันสุดท้ายคือวันที่ 16 เมษายน ของทุกปี หลังจากทำบุญตักบาตรในช่วงเช้า แล้วบริเวณสนามหน้าศาลาการเปรียญ ชาวบ้านกองโคจะมาร่วมทำพิธียกธงกันเป็นประจำทุกปี ลักษณะธงเป็นผืนผ้ากว้าง 1 เมตรเศษ ยาวประมาณ 3-5 เมตร มี 2 แบบ คือธงสามเหลี่ยม และธงสี่เหลี่ยม เสาธงทำด้วยไม้ไผ่ทั้งลำ วิธีการคือผูกธงเข้ากับปลายเสา แล้วมีพิธีให้สามลาก่อนช่วยกันยกเสาธงตั้งขึ้น ปัจจุบันมีธงจำนวน 6 ธง คือ ธงบ้านเหนือวัด จำนวน 3 ธง จากบ้านใต้วัด 3 ธง รวมเป็น 6 ธง

จากการบอกเล่าต่อกันมาของผู้เฒ่า ผู้แก่ ในชุมชนกองโคในการยกธงของชาวบ้านกองโคเพื่อเป็นธงชัยประจำปีนำวิถีชีวิตสู่ความอยู่เย็นเป็นสุข มีโชคชัย อุดมสมบูรณ์ เป็นพลังในการทำมาหากิน ประกอบอาชีพต่อไป เนื่องจากวันสงกรานต์เป็นวันปีใหม่ของไทย การยกธงชัยเฉลิมศึกใหม่นี้ นับเป็นประเพณีของชุมชนที่สร้างพลังใจให้มีความขยัน อดทน เพียรพยายามในการประกอบอาชีพ

ในอดีตชาวบ้านกองโคมีการทอผ้าใช้กันเองในวันสงกรานต์จะนำผ้ามารวมกันแล้วเย็บเป็นผืนธง บางปีก็มีการนำเศษผ้าของบ้านที่นำมาวมกันแล้วนำมาเย็บเป็นธงสำหรับใช้ยกธงในวันที่ 16 เมษายน ของทุกปี ในปัจจุบันมีการบริจาคเงินรวมกันแล้วไปซื้อผ้ามาเย็บเป็นผืนธง สำหรับผ้าที่ใช้ในการยกธง หลังจากเสร็จพิธีประมาณ 3 วัน หรือ 7 วัน หรือ 15 วัน ผ่านไปก็จะนำผืนผ้าธงนั้นมาทำเป็นผ้าม่าน ปกคลุมมอ ปกคลุมผ้าห่ม ใช้ในวัดเวลามีการจัดงานต่าง ๆ ปัจจุบันประเพณียกธงของชุมชนบ้านกองโคยังสืบทอดกันมายึดถือและปฏิบัติกันเป็นประจำทุกปี (ประทีป ทิมให้ผล. 2551 : 25-27)

2.8 ดนตรีพื้นบ้าน

ดนตรีพื้นบ้าน บ้านกองโคเป็นวงดนตรีพื้นบ้านประจำหมู่บ้านเรียกว่า วงม้งคละ บางคนเรียกว่า วงปี่กลอง ชาวบ้านจะใช้ในโอกาสประกอบพิธีต่าง ๆ เช่น แห่นาค แห่ต้นดอกผึ้ง และนำขบวนแห่งานม้งคละต่าง ๆ ในปัจจุบันดนตรีพื้นบ้านวงม้งคละยังคงมีการสืบทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้เล่นและร่วมอนุรักษ์ มีการออกแสดงในงานต่าง ๆ ให้เห็นทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านกองโค วงม้งคละประกอบด้วยเครื่องดนตรีดังนี้

2.8.1 กลอง 2 หน้า จำนวน 2 ใบ ยาวประมาณ 60-70 เซนติเมตร หน้าหนึ่งใหญ่กว่า อีกหน้าหนึ่งเล็กแคบกว่า ใบหนึ่งเรียกกลองยาว อีกใบหนึ่งเรียกกลองหลอน สำหรับตีขัดจังหวะให้เกิดความไพเราะครึกครื้น

2.8.2 กลองม้งคละ มีขนาดเล็กหน้าเดียวคล้ายรำมะนา แต่มีขนาดทรงยาวสูงและเล็กกว่ารำมะนา ใช้หว่ายพันด้วยด้ายหรือเชือก สำหรับตีให้เกิดเสียงดังโตรัก ๆ

2.8.3 ฆ้อง 3 ใบ มีก้นฆ้องสำหรับสองคนแบกหาม คนหน้าตีฆ้องเล็ก เรียกว่า ฆ้องกระแสด ส่วนคนหลังตีสองใบเรียกฆ้องคู่หรือฆ้องโหม่ง เสียงของฆ้องจะต่างระดับกัน

2.8.4 ปี่ชา สำหรับเป่าเป็นเพลงในทำนองเพลงต่าง ๆ ให้เกิดความสนุกสนานครึกครื้น

2.8.5 ฉาบ 2 คู่ คู่ใหญ่เรียกฉาบยี่น คู่เล็กเรียกฉาบหลอน ใช้ตีสอดแทรกจังหวะให้เกิดความสนุกสนาน

2.9 น้ำพริกแจ่วหม้อ

ชาวบ้านกองโค มีวัฒนธรรมการรับประทานอาหารที่แตกต่างจากหมู่บ้านอื่นคือ นิยมรับประทานอาหารน้ำพริก ชาวบ้านเรียกว่า “แจ่ว” แจ่วของชาวบ้านกองโคมีชื่อว่า “แจ่วหม้อ” แต่หมู่บ้านใกล้เคียงเรียกว่า “น้ำพริกหม้อ” การทำแจ่วหม้อ หรือน้ำพริกหม้อของชาวบ้านกองโคนั้นจะนำพริกสดหรือพริกแห้งโขลกกับเนื้อปลาอย่างหรือปลาสดต้ม นำเกลือ หอม กระเทียม และปลาร้าสับโขลกให้ละเอียด ใส่ลงในหม้อพอน้ำพริก นำหม้อขึ้นตั้งไฟพอน้ำเดือด นำส่วนผสมของน้ำพริกที่โขลกไว้ละลายในหม้อ ทูบตะไคร้ หอม กระเทียมใส่ จากนั้นใส่กะปิ ปลา ไก่ หรือหมูหั่นเป็นชิ้นแล้วแต่ชอบ ส่วนใหญ่นิยมใส่ปลา เมื่อเนื้อปลาสุกปรุงรสด้วยน้ำปลาหรือเกลือ ใส่ใบแมงลักแล้วยกลงจากเตา การทำแจ่วหม้อ อีกวิธีคือหากไม่นำปลาร้าสับไปโขลกกับน้ำพริก จะใช้วิธีต้มน้ำปลาร้ากรองให้เหลือแต่น้ำ แล้วนำใส่หม้อต้มให้เดือดเติมน้ำพริกที่โขลกไว้ใส่เครื่องปรุงตามขั้นตอนเช่นเดียวกันก็ได้

“แจ่วหม้อ” เป็นอาหารพื้นบ้านประเภทน้ำพริกใช้รับประทานกับผักต้ม ผักสดหรือเป็นเครื่องเคียง แจ่วหม้อนับเป็นอาหารหลักของชาวบ้านกองโค เมื่อมีงานบุญหรือมีงานเลี้ยงชาวบ้านกองโคจะต้องทำแจ่วหม้อเสมอ

3. อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

เมืองลับแลหรืออำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นเมืองที่เมื่อกล่าวถึงแล้วผู้คนส่วนใหญ่มักจะนึกถึงนิยายปรัมปราพื้นบ้านว่าเป็นเมืองแห่งแม่ม่าย แท้จริงแล้วถ้าใครได้ไปพูดคุยกับคนลับแล จะรู้ว่าที่ว่าเป็นเมืองแม่ม่ายนั้น เพราะว่าตอนกลางวันไม่ค่อยมีผู้ชายอยู่บ้าน จะมีก็แต่ผู้หญิง เพราะผู้ชายเข้าไปทำอะไรทำสวนตั้งแต่เช้ามีด กลับมาอีกทีก็ค่ำมืดแล้ว พอตีแขกที่ไปเที่ยวกลับบ้านพอดีจึงเข้าใจว่ามีแต่แม่ม่าย ประกอบกับเมืองลับแลเป็นเมืองที่มีความร่มรื่นมีภูเขาและต้นไม้เยอะ จึงดูเหมือนเป็นเมืองที่ผู้คนยากจะไปถึง แต่ทุกวันนี้การเดินทางไปเมืองลับแลมีความสะดวกสบายมากขึ้น ทำให้เมืองลับแลในปัจจุบันนี้เปิดตัวเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป เมืองลับแลถือว่าเป็นเมืองทางประวัติศาสตร์และมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สำคัญของจังหวัดอุตรดิตถ์

“เมืองลับแล” เป็นเมืองที่สงบเงียบ อยู่ท่ามกลางหุบเขา ธรรมชาติที่บริสุทธิ์ ไร้การรุกราน รุกคืบด้วยระบบทุนนิยม วิถีชีวิตผู้คนเป็นไปแบบดั้งเดิมและการย่างก้าวอย่างช้า ๆ แต่ด้วยความงดงามอยู่ในตัว ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมกับผู้คนที่มีความเรียบง่าย อาชีพที่ทำสืบทอดกันมาชั่วลูกชั่วหลาน ยังคงสอดคล้องกับธรรมชาติที่เป็นทุนนิยมอันงดงาม ไม่เพียงแต่สวนผลไม้ขึ้นชื่อในพื้นที่เมืองลับแล หากแต่มนต์เสน่ห์เมืองลับแล เมืองมหัศจรรย์แห่งขุนเขาแห่งนี้ ยังคงมีเรื่องราวตำนานเล่าขาน เรื่องราวเร้นลับ ให้เราได้ค้นหา ถูกถ่ายทอดกันมาปากต่อปาก รุ่นแล้วรุ่นเล่า เกี่ยวกับตำนานเมืองแม่ม่าย อันเป็นที่มาของคำขวัญของชุมชนที่ว่า “เมืองลับแล เขตห้ามพูดโกหก” จนได้รับการกล่าวขานว่าเป็นเมืองแห่งสัจจะวาจา

นอกจากนี้ ด้วยสภาพภูมิประเทศภูมิประเทศที่มีลักษณะเป็นเทือกเขาสูง และมีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้เป็นแหล่งปลูกผลไม้ขึ้นชื่อของจังหวัดอุตรดิตถ์ ได้แก่ ลำไย และทุเรียน ทั้งยังมีเอกลักษณ์โดดเด่นที่ทำมาแต่ครั้งบรรพบุรุษหลายชั่วคน เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านล้ำค่า ได้แก่วิธีการปลูกทุเรียนบนภูเขาอันน่าทึ่ง เริ่มจากการใช้หนังสือปักยี่สิบสี่ทุเรียนพันธุ์ดีขึ้นไปตกบนภูเขา รอให้งอกเงยขึ้นเอง ใส่ปุ๋ยดูแลบ้างตามวาระ ราว 6-7 ปี ทุเรียนจะผลิดอกออกผล ในป่าที่มีความอุดม

สมบูรณ์ เต็มไปด้วยผลไม้ ทั้งลำสาด ลองกอง มังคุด และทุเรียน จนได้ชื่อว่าเป็น “ภูเขากินได้” ส่งผลให้เกิดประเพณีที่มีอัตลักษณ์ตามสภาพพื้นถิ่นของชุมชนอย่าง “ประเพณีบายศรีสู่ขวัญผลไม้ลับแล”

ความเป็นมาของเมืองลับแล ถูกถ่ายทอดผ่านบทสัมภาษณ์ของครูสมชาย ปงศรีชัย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

“เมืองลับแลเป็นเมืองในสมัยสุโขทัย จากศิลาจารึกที่ขุดได้ที่วัดเจติย หลัที่ 319 เรื่องเจติยวิหาร กล่าวว่า เจติยองค์นี้สร้างเมื่อสมัยพระยาสิทธิไธ ครองเมืองสุโขทัย ได้ 7 ปี จากประวัติศาสตร์ที่ค้นพบได้ กล่าวว่า พระยาสิทธิไธมาปกครองเมืองลูกหลวงที่ศรีสัชนาลัย ในสมัยของพระเจ้าจันทราม ซึ่งเป็นลูกของพ่อขุนบานเมือง เมืองพระยাজันทราม สันพระชนม์ ทางกรุงสุโขทัยก็เกิดการจลาจล พระยาสิทธิไธก็ได้กรีธาทัพ ไปปราบจลาจลและปราบดาภิเษกขึ้นครองเมืองสุโขทัย ในปี 1890 เพราะฉะนั้น เจติยที่วัดเจติย ก็สร้างในปี 1897 ก็จะทราบได้ว่า เมืองลับแลในสมัยก่อนก็คือเมืองศรีพนมมาศทุ่งยั้ง เขาว่าเป็นเมืองที่เป็นฝาแฝดกันกับเมืองทุ่งยั้ง คำว่าพนมมาศก็หมายถึงม่อนธาตุ คนสมัยสุโขทัยก็จะยืมคำจากเขมรมาใช้ ศรีพนมมาศ ที่จริงแล้วเป็นชื่อของม่อนธาตุ เป็นเมืองภูเขาทอง อย่างที่ศรีสัชนาลัยก็มีวัดเขาพนมเพลิง หรือที่อำเภอหนึ่งของสุโขทัย มีอำเภอศรีมาศ มีความหมายว่าเป็นเมืองภูเขาทองเหมือนกัน ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนต้น คนไทยสมัยสุโขทัยที่อยู่เมืองพนมมาศ และเมืองทุ่งยั้ง หรือเรียกรวมกันว่า เมืองพนมมาศทุ่งยั้ง ก็ถูกกวาดต้อนไปไว้ที่อยุธยา เมืองทุ่งยั้งซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านก็ถูกกวาดต้อนไป เราจะเห็นวัดวาอารามที่เป็นวัดร้างมากมาย เมื่อถูกกวาดต้อนไปไว้ที่โน่น ก็มีการรักษาเมืองทุ่งยั้งไว้ดินหน่อย เมืองทุ่งยั้งก็เลยหมดความสำคัญไปในสมัยอยุธยาตอนต้น แล้วเราจะมาทราบอีกที่หนึ่งในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ที่ท่านได้เสด็จขึ้นมาหัวเมืองเหนือ ท่านได้มาบูรณะวัดพระฝาง วัดพระแท่นศิลาอาสน์ วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง ก็บอกว่าขึ้นมาบูรณะวัด เมืองพนมมาศทุ่งยั้ง ที่นี้เมืองพนมมาศทุ่งยั้งก็ร้างไปหลายร้อยปี จนต้นไม้สูงใหญ่ ที่นี้พวกไไทยวน ก็อพยพมาจากเชียงใหม่ มาแบ่งออกเป็นสองพวก พวกหนึ่งมาอยู่ที่ลับแล ตั้งหมู่บ้านครั้งแรกที่หมู่บ้านเชียงใหม่ เพื่อรำลึกถึงถิ่นเก่า อีกพวกหนึ่งไปอยู่ที่ตำบลน้ำอ่าง อำเภอตรอน เรียกว่าหมู่บ้านน้ำอ่าง”

ชุมชนเมืองลับแล ประกอบไปด้วย 3 ชชาติพันธุ์ คือ

1. ชชาติพันธุ์ไทยวน อพยพมาจากเชียงใหม่ พวกหนึ่งมาอยู่ที่ลับแล ตั้งหมู่บ้านครั้งแรกที่หมู่บ้านเชียงใหม่ อีกพวกหนึ่งไปอยู่ที่หมู่บ้านน้ำอ่าง ตำบลน้ำอ่าง อำเภอตรอน ดังบทสัมภาษณ์ของครูสมชาย ปงศรีชัย ความว่า

“ผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งสองฝ่าย จะเล่าให้ฟังเหมือนกันว่าอพยพพร้อมกัน ดากข้าวเหนียวใส่ไคร้มัดติดตัวกันไว้ แล้วก็ห่อเม็ดเต้าเม็ดแดงมาคนละนิดละหน่อย ทางเมืองลับแลก็พูดเช่นนั้นทางบ้านน้ำอ่างก็พูดเช่นนั้นตรงกันเลย”

2. ชชาติพันธุ์ไทพวน ถูกกวาดต้อนเข้ามาในสมัยรัชการที่ 3 มาอยู่แถวบ้านปายาง บ้านน้ำใส บ้านนาทะเล อำเภอลับแล ต่อมาบางส่วนได้ย้ายไปอยู่ศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย คือ พวกหาดเสี้ยว ซึ่งมีความชำนาญในการทอผ้า เมื่อมาอยู่ลับแล ได้รับวัฒนธรรมการทอผ้าขึ้นต้นจกจากลับแลไปด้วย

รูปแบบจะเป็นแบบไทยวนแต่ลวดลายจะเป็นของหาดเสี้ยว ดังบทสัมภาษณ์ของครูสมชาย ปงศรีชัย ความว่า

“สมัยรัชกาลที่ 3 ได้กวาดต้อนเอาพวกพวนมาอยู่ที่ลับล้านก่อน พวกหาดเสี้ยวเขาทอผ้าเก่ง เขาก็เลยรับเอาวัฒนธรรมการทอผ้าจากคนลับล้านไปใช้ การทอผ้าจากลับล้าน แต่เขาเอาไปทอเป็นของลาว เขาก็เอาไปทำลวดลายต่าง ๆ บางอย่างก็ทำประกอบขึ้นมาใหม่ แต่ลายหลักต่าง ๆ เขาเอาไปจับกับยวน เพราะว่าพวนนี้ไม่มีผ้าจก พวนอยู่ที่แพร่ทุ่งโฮ้ง ทุ่งกวาว ก็ไม่มี ไปอยู่ที่บ้านหมี่ลพบุรีก็ไม่มี พวกพวนไปอยู่ที่ไหนก็ไม่มีผ้าจก แต่มีพวนหาดเสี้ยวที่ได้รับวัฒนธรรมการทอผ้าจกไปจากลับล้าน เพราะว่ามาอยู่ที่นั่นก่อน ต่อไปถึงได้ย้ายที่กินใหม่ที่หาดเสี้ยว หลวงพ่อน้อยวัดป่ายางก็เป็นคนพวนซึ่งอพยพมาพร้อมกันในสมัยรัชกาลที่สาม ก็ยังมีบางส่วนที่อาศัยอยู่ที่บ้านป่ายางเป็นคนปฏิบัติหลวงพ่อน้อยอยู่ก็จะใช้นามสกุลว่าจันนคร จันทะเคียน และก็มี อุ้นเจริญ อีกหลายนามสกุลที่ไม่ได้ไปหาดเสี้ยวแต่อยู่ปฏิบัติหลวงพ่อน้อย”

3. ชาติพันธุ์เชื้อสายจีน จะมีอยู่ที่ชุมชนตลาดลับล้าน ณ ปัจจุบัน สมัยพระศรีพนมมาศเป็นนายอากรสุรา มีชื่อว่า ทองอิน มีเชื้อสายจีนแต่ด้วยความรักในท้องถิ่น จึงพัฒนาเมืองลับล้านมาโดยตลอด เป็นผู้นำชุมชนที่ชาวลับล้านให้ความนับถือ และในปัจจุบันมีคนไทยเชื้อสายจีนมาอยู่ในชุมชนตลาดลับล้าน โดยส่วนใหญ่ทำอาชีพค้าขาย

“ลับล้าน” ยังคงมนต์เสน่ห์เรื่องราวแห่งขุนเขาที่หลายคนอยากเข้าไปค้นหา เพราะที่แห่งนี้คือแผ่นดินอันสงบเงียบ อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพย์ในดินสินในน้ำ ผืนแผ่นดินอ้อมกอดแห่งขุนเขา ผู้คนยิ้มแย้มแจ่มใส ลูกหลานรักถิ่นฐานบ้านเกิด เรียกได้ว่าไม่มีอาชญากรรมและการทุจริต เป็นเมืองที่มีอารยธรรมยั่งยืน กับผู้คนหัวใจงดงามด้วยพื้นฐานแห่งความรักในบรรพบุรุษและแผ่นดินถิ่นเกิด เหมาะสำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงนิเวศ ด้วยการปั่นจักรยานชมธรรมชาติสัมผัสวิถีชีวิตชาวบ้านที่เรียบง่าย ชมสวนผลไม้แสนอร่อย เริ่มจากแวะสักการะอนุสาวรีย์พระศรีพนมมาศ สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองลับล้าน ผ่านหมู่บ้านผัดดองของขึ้นชื่อของชุมชนบ้านหนอง ที่ส่งสมภูมิปัญญาสืบทอดวิธีการทำต่อกันมามากกว่า 40 ปี ชมพิพิธภัณฑ์เรือนคำหยาด ของอาจารย์สมชาย ปงศรีชัย พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ที่เก็บรักษาผ้าทอโบราณอายุกว่า 200 ปี ชมวิถีชีวิตโรงตากหอม

ลับล้าน พืชเศรษฐกิจที่ทำรายได้ให้กับชาวลับล้าน บ้านข้าวแคบ อาหารพื้นถิ่นดั้งเดิมของชาวลับล้าน แวะวัดเสาหิน โบราณสถานที่สำคัญและงดงามแห่งหนึ่งของอำเภอลับล้าน ถ่ายภาพประติมากรรมตำนานแม่หม้าย สัญลักษณ์ของการเข้าเขตห้ามทุจริตเดินทางไปที่วัดป่ายาง ชมอุโมงค์ดอกสลิดาติ อุโมงค์ดอกไม้ที่สร้างจากธรรมชาติ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล 5 ทรงปลูกไว้ มีอายุมากกว่า 100 ปี วัดม่อนปรางค์ ถนนข้าวแคบ ถนนสายเศรษฐกิจสำคัญที่จำหน่ายอาหารพื้นถิ่นดั้งเดิมของชาวลับล้าน บ้านร้อยปีคุณมงคล แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ห้องแถวเรือนไม้เก่า สถาปัตยกรรมแบบโบราณ และพิพิธภัณฑ์เมืองลับล้าน สถานที่ที่รวบรวมเรื่องราวทางวัฒนธรรมไว้มากมาย

3.1 การแต่งกายของชาวลับลั

การแต่งกายของชาวไทย – ยวน ลับลั นั้นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามาเป็นเวลาหลายร้อยปีจนถึงปัจจุบัน เพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม สวมใส่ในชีวิตประจำวันหรือออกงานบุญใหญ่ ๆ โดยมีการจำแนก ดังนี้

ผู้ชาย เสื้อที่ใส่ออกงาน เป็นแบบพิธีการ โดยทั่วไปมักสวมเสื้อสีขาวคอกลมผ่าอก มีทั้งแขนสั้น แขนยาว นุ่งโจงกระเบน (ผ้าม่วง) หรือใส่เสื้อราชปะแตนเสื้อสีขาวคอตั้งแขนยาว นุ่งโจงกระเบน (ผ้าม่วง) ส่วนเวลาที่อยู่บ้านหรือไปไร่ นา ส่วนใหญ่จะไม่สวมเสื้อ นุ่งเพียงกางเกงขาก๊วย หรือนุ่งโจงกระเบนที่เป็นผ้าฝ้าย เรียกว่า หยักกรั้ง หรือนุ่งผ้าลอยชาย และใช้ผ้าคาดเอว หมายเหตุ การนุ่งผ้าส่วนใหญ่จะนุ่งเหนือเข่าเพราะหากนุ่งต่ำกว่าเข่าจะเป็นชนชั้นขุนนางหรือผู้มีบรรดาศักดิ์

ผู้หญิง ในช่วงนี้มักใช้ผ้าคาดอกห่มทับด้วยสไบแพรแบบเต็มตัว นุ่งชั้นธรรมดา (ผู้สูงวัย) หากเป็นผู้หญิงที่ยังเป็นสาวหรือวัยทำงานเวลาไปงานบุญงานบวชจะใช้ผ้าคาดอกห่มทับด้วยสไบแพร นุ่งชั้นตีนจก (ลายดอกเคี้ยว กาฝากแดง , กาฝากเขียว)

เด็กผู้ชาย สวมเสื้อคอกลม นุ่งโจงกระเบน (ผ้าม่วง/ผ้าฝ้าย) บางครั้งก็ไม่สวมเสื้อ

เด็กผู้หญิง สวมผ้าแถบนุ่งชั้นธรรมดาเวลาอยู่บ้าน หากออกงานก็จะนุ่งชั้นตีนจกแบบเด็ก

ในช่วงรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ชาย ยังคงสวมเสื้อขาวคอกลมผ่าอกนุ่งโจงกระเบน (ผ้าม่วง) หรือราชปะแตน เสื้อสีขาวคอตั้งแขนยาว นุ่งโจงกระเบน (ผ้าม่วง) ออกงานพิธีการแบบยุคก่อน ส่วนเวลาที่อยู่บ้าน ส่วนใหญ่จะไม่สวมเสื้อ นุ่งเพียงกางเกงขาก๊วย หรือนุ่งโจงกระเบนที่เป็นผ้าฝ้าย เรียกว่านุ่งผ้าหยักกรั้ง หรือนุ่งผ้าลอยชาย และใช้ผ้าคาดเอว ผู้หญิง นิยมสวมเสื้อห้อยบ่าห่มทับด้วยสไบดำและขาว (ผ้าฝ้าย) เวลาไปงานบวชงานบุญจะนุ่งชั้นตีนจก เกล้าผมมวย ใช้ไม้สอยให้ฟู เรียกว่า หวีผมชักหงีบ ตรงเกล้าจะดึงผมออกมาเป็นบ่วง เรียกว่า ชักมวย เด็กผู้ชาย สวมเสื้อคอกลม นุ่งโจงกระเบน (ผ้าม่วง/ผ้าฝ้าย) บางครั้งก็ไม่สวมเสื้อ เด็กผู้หญิง จะนุ่งชั้นธรรมดาเวลาอยู่บ้าน หากออกงานก็จะนุ่งชั้นตีนจกแบบเด็ก

หมายเหตุ ผู้ชายและเด็กชาย ยังคงนิยมแต่งกายเหมือนยุคก่อน

เสื้อเก้ง เป็นเสื้อที่สวมใส่ได้ทั้งชายและหญิง มักใส่ไปทำไร่ทำนา เพราะเสื้อเก้ง มีสีครามเข้มทำให้ไม่เลอะเทอะเวลาสวมใส่ทำงาน ช่างขับซอ ผู้หญิงจะมีรูปแบบเฉพาะ คือ ใส่เสื้อคอกลมแขนยาวสีเขียว นุ่งชั้นตีนจกทับไว้ข้างใน ห่มสไบทับ เพื่อสะดวกในการพ้อน

ผ้าชั้นตีนจกลับลั

การทอผ้าเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมชาวลับลั ที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ไทย – ยวน ในอดีตหญิงสาวชาวลับลัจะสามารถทอผ้าได้ทุกคน สำหรับใช้ในการนุ่งห่มในชีวิตประจำวัน และในงานพิธีต่าง ๆ ทั้ง ผ้าห่ม ที่นอน ผ้าขาวม้า ผ้าชั้น ผ้าชั้นตีนจก เป็นต้น โดยเฉพาะผ้าชั้นตีนจก นั้นเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญที่ทำให้ทราบว่าสืบเชื้อสายมาจากไทย – ยวน

ผ้าชั้นตีนจกหนึ่งผืนจะประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ หัวชั้น ตัวชั้น และตีนชั้น ในส่วนของการต่อเอวเช่นเดียวกันจะมีเอวขาวและเอวแดง และบริเวณตีนชั้นจะมีการทอลักษณะพิเศษสำหรับผ้าบางผืน เรียกว่า “หมายชั้น” เป็นการป้องกันคุณไสย์ ลักษณะเด่นของชั้นตีนจก อีกอย่างหนึ่งคือ

ลักษณะของการต่อขึ้นจะมีการต่อเอาจม ต่อจาก มีความหมายถึง การต่ออายุ และมีความเชื่อในเรื่องสี เช่น เอาจมแดง หมายถึงความเป็นมงคล

ลวดลายผ้าขึ้นต้นจกของชาวลัวะแล่นั้น ส่วนใหญ่เป็นลวดลายที่ช่างทอจะประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ รอบตัว ไม่ว่าจะเป็นพืช หรือ กิริยาของสัตว์ เป็นลักษณะของความงามที่เกิดจากความเรียบง่าย ประกอบด้วยสีสันทึบที่สอดประสานกันอย่างลงตัวและกลมกลืน ลวดลายผ้าจกลัวะแล แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ลายหลัก จำนวน 13 ลาย และลายประกอบมากกว่า 20 ลาย

3.2 วัฒนธรรมความเชื่อความเชื่อของชาวลัวะแล

3.2.1 การส่งผี

หากคนหนึ่งในบ้านเจ็บไข้ได้ป่วย ก็จะมีการส่งผี เนื่องจากความเชื่อของชาวลัวะแล เชื่อว่ามีผีมารบกวนทำให้เกิดการเจ็บไข้ได้ป่วย ผีอยากขอส่วนบุญจากคนที่ป่วย จึงมีการทำพิธีส่งผี เพื่อที่จะไม่ให้ผีมารบกวน อุปกรณ์ในการส่งผี คนเฒ่าคนแก่ที่มีความรู้ความเข้าใจทางด้านการส่งผี จะตัดเอาท่อนไม้เป็นภาชนะใส่อาหารที่จะส่งให้ผีกิน อาหารนั้นก็จะประกอบไปด้วย - ข้าวสาร - ข้าวสุก - พริกแห้ง - น้ำอ้อย - กล้วยสุก - หมากพลู - ปลาธำนิเคราะห์ จากนั้น ก็ทำพิธีส่งผี โดยผู้ส่งผีจะต้องถือมีดปลายแหลม เพื่อป้องกันผีหรือไว้สำหรับขูผี

3.2.2 ตูบปู่เจ้าที่

ความเชื่อของชาวลัวะแลในเรื่องของเจ้าที่ หรือเรียกอีกอย่างได้ว่า วิญญาณที่ปกป้องรักษาที่ดิน บ้าน เขตพื้นที่ที่อยู่อาศัย ให้อยู่เย็นเป็นสุข ชาวลัวะแลแต่ละบ้านจะสร้างที่อยู่ให้กับวิญญาณเจ้าที่ เรียกว่า ตูบปู่ แต่ละบ้านจะมีตูบปู่ทุก ๆ บ้าน เพื่อจะให้ปกป้องที่ดิน ให้ปลูกพืชผลได้ผลผลิตดี เจริญรุ่งเรืองในทุก ๆ ด้าน การเลี้ยงตูบปู่เจ้าที่ ทุกวันสงกรานต์ทุกปี หรือหลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิต บางครั้งก็เป็นวันพระใหญ่ แต่ไม่นิยม เลี้ยงในช่วงเข้าพรรษา จะมีการให้น้ำอบ น้ำหอม และมีข้าวต้ม ขนมหวาน หมากพลู แต่ตูบปู่บางบ้านเลี้ยงไม่เหมือนกัน เช่น บางบ้านก็เลี้ยงด้วยไข่ต้ม บางบ้านก็เลี้ยงด้วยไก่ต้ม บ้างก็เลี้ยงด้วยเหล้า บ้างก็เลี้ยงด้วยหัวหมู สิ่งเหล่านี้ขึ้นอยู่กับว่า ตูบปู่เจ้าที่เคยเลี้ยงด้วยอะไร

การทำตูบปู่เจ้าที่นั้น ใช้อุปกรณ์ที่ง่าย ๆ คือจะใช้ต้นไม้ทำเป็นเสาเดี่ยว แล้วก็ใช้ใบเพื่อใช้วางสิ่งของ หรือใช้ทำเป็นหลังคา ป้องกันแสงแดดและสายฝน

3.2.3 การห้วงผ้า

ความเชื่อในเรื่องของการห้วงผ้า (การแกว่งผ้า) ตามความเชื่อของชาวลัวะแล ถ้าหากมีบุคคลภายในบ้าน ได้เกิดการเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะเชื่อกันว่า มีผีหรือวิญญาณมาทำให้ป่วย คนป่วยนั้นอาจจะทำให้ผีไม่พอใจและในบางครั้งผีอาจจะอยากกินอะไรจากคนป่วย จึงต้องมีการห้วงผ้า เพื่อหาสาเหตุว่าเป็นผีอะไร และก็จะได้ว่า ผีอยากให้อะไรด้วยอะไร จึงจะหายป่วย พิธีกรรมก็จะนำเสื้อผ้าของคนป่วยมามัดให้เป็นปม แต่ก่อนที่จะมัดให้เป็นปม คนห้วงผ้าก็จะนำหมากพลูใส่ไว้ในเสื้อของผู้ป่วย คนที่ห้วงผ้าถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจ ตามความเชื่อว่าคนที่ห้วงผ้าสามารถสื่อสารกับวิญญาณได้ คนห้วงผ้าจะบอกหมาก บอกพลูกับผี และก็ให้ผีเข้ามาอยู่ในผ้า แล้วคนห้วงก็จะถามถึงเรื่องราวของผีว่าเป็นอะไร ต้องการอะไรจากคนป่วย คนป่วยทำอะไรให้ไม่พอใจ ในขณะที่ถามอยู่นั้นก็จะห้วงผ้าไปด้วย(แกว่งผ้า) ถ้าคนห้วงผ้าถาม ถ้าใช่หรือถ้าผีพอใจผ้านั้นก็จะหยุดแกว่งทันที จากนั้นก็

จะมีการแก้ตามที่ได้รับคำตอบจากการห้วงผ้า อย่างเช่น ผีอยากกินหัวหมู คนป่วยก็ต้องเลี้ยงหัวหมู แล้วการเจ็บป่วยก็จะหายไป

3.2.4 การจอบผีมานั่งไขว่

ความเชื่อในเรื่องการจอบผีมานั่งไขว่ หรือเรียกอีกอย่างว่าการลงยาตัวด้วยการตั้งไขว่ เรื่องนี้ก็เป็นความเชื่อของชาวลับแลอีกเรื่องหนึ่ง โดยเกิดเหตุการณ์บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้เกิดการเจ็บป่วยขึ้น ซึ่งหาสาเหตุไม่ได้ ไปหาหมอหรือกินยาก็ไม่หายจึงต้องมาพึ่งความเชื่อ โดยการหาผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในพิธีกรรมที่เชื่อกันว่าสามารถติดต่อกับจิตวิญญาณได้ จึงได้ทำพิธีจอบผีมานั่งไขว่ วิธีการก็คือ การถามไขว่แทนผี หรือให้ผีเข้ามาอยู่ในไขว่ ด้วยการนำไขว่ดิบตั้งบนฝ่ามือ แต่ก่อนตั้งต้องวางใบพลูในลักษณะคว่ำ แล้วก็วางไขว่บนใบพลูก็จะมีการถามเรื่องราวที่คนป่วยทำไม่ดีกับผีหรือผีต้องการอะไรจากคนป่วย ถ้าหากว่าไขว่ตรงตามที่กล่าวมานั้นไขว่ก็ตั้ง เราก็จะแก้ไขตามที่ผีได้บอกบ้างอาจจะให้เลี้ยงด้วยไข่ต้ม บ้างก็เลี้ยงด้วยไก่ต้ม บ้างก็เป็นหัวหมู เหล้า ยา อาหาร คนป่วยจะต้องแก้ไขตามที่ผีบอก ด้วยความเชื่อของชาวลับแลที่ว่า ตีอะไรก็ติดได้ แต่อย่าตีผี

คำกล่าวในการจอบผีมานั่งไขว่

เอาเหล้าจักเส้น เกี้ยวปทุมปาก เกี้ยวหมากหมอคอ อ้อมมาทรงอ้อมลูกอ้อมหลาน อ้อมหายเจ็บไขว่ได้ป่วย อ้อมอยู่ดีกินดี บ้ออโรครภัยมาไกล่กายแต่เดื่อ

คำกล่าวในการมัดมือผู้ป่วย

ครูสามสิบสองขวัญมา จะผูกมือซ้ายอ้อมขวัญเจ้ามา จะผูกมือขวาอ้อมขวัญเจ้าอยู่ ลีบปีบอ้อมไปอื่น หมั่นปีบอ้อมไปไกล บ้ออไปต้ไต่ดวงใด อ้อมขวัญอยู่กับเนี้ยกับตัว

3.3 วิถีชีวิต ที่อยู่อาศัย อาคาร สถานที่....

“ขอเพียงสัจจะวาจา แม่มาลัยเมืองลับแล หญิงที่ควรยกย่อง เชิดชูยึดมั่นในคุณความดี ยอมเสียสละความรักเพื่อธำรงจารีตประเพณีของการรักษาवासัตย์ไว้ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของชาวเมืองลับแลทุกคน”

3.3.1 ชุมประตุมืองลับแล

“ชุมประตุมือง” สัญลักษณ์ที่ทำให้รู้ว่าได้มาถึง “ลับแล” เมืองแห่งการถือสัตย์ วาจากว่าสิ่งอื่นใด หรือเมืองแห่งการห้ามพูดโกหก จนถูกเรียกขานตามตำนานเมืองแม่มาลัยที่เล่าสืบต่อกันมาถึงชายหนุ่มต่างถิ่นที่พบรักกับหญิงสาวเมืองลับแลระหว่างออกไปนอกเมือง มารดาของหญิงสาวยินยอมให้ทั้งคู่แต่งงานอยู่กินกันที่เมืองลับแล โดยชายหนุ่มผู้นั้นให้สัญญาว่าจะรักษาศีลและไม่พูดปด ชายหนุ่มรักษาคำสัญญาได้อย่างเคร่งครัดจนอยู่กินมีลูกด้วยกัน แต่แล้ววันหนึ่งขณะที่ภรรยาไม่อยู่บ้าน ลูกน้อยร้องไห้แงแง ชายหนุ่มจึงไปลอบดูว่าแม่มาแล้วทั้งที่ภรียายังไม่มา ถือว่าได้พูดปด ชายหนุ่มจึงต้องออกจากเมืองลับแลไป บริเวณด้านข้างชุมประตุมือง จะเห็นประติมากรรมแม่อุ้มลูกน้อยไว้แนบอก โดยมีชายหนุ่มอีกคนนั่งคอดกอยู่ข้าง ๆ

3.3.2 เือนลับแล

ลักษณะสำคัญที่พบในเือนลับแล

- จั่วบ้าน จะมีลักษณะเป็นรูป ตาลคลี่ อันมีความเชื่อว่า ใบตาลเป็นใบไม้ที่ใหญ่ที่สุด เมื่อนำมาติดบ้านจะทำให้มีความร่มเย็นเป็นสุข
- ใต้หลังคาจะมีกระดานปูไว้สำหรับเก็บของ ที่ฝาบ้านจะเจาะเป็นช่องเล็ก ๆ เรียกว่า หน้าป่อง สำหรับมองผู้มาเยือนว่าจะมาตีมาร้ายประการใด และเพื่อไม่ให้เห็นตัวเจ้าของบ้าน
- ชานบ้าน มีแบบชานมุงหลังคา และชานแดดที่ไม่มุงหลังคา ใช้ตากของ ตรงหัวชานใช้ปลูกต้นไม้กระถาง เช่น ดอกไม้ ผักชี สารแหน ใบกุยฉ่าย ฯลฯ หน้าร้อนยังใช้รับลม จนเย็นแล้วจึงเข้าไปนอน
- บ้านใดบ้านนิยมพาดบันไดทางด้านเหนือ เวลาขึ้นจะหันหน้าไปทางทิศใต้ หรือพาดด้านเหนือเรือน เวลาขึ้นจะหันหน้าไปทางทิศตะวันตก เวลาลงจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก
- ตัวบ้านนิยมหันหน้าไปทางทิศเหนือ ทิศใต้ เรียกว่า ขวางตะวัน ไม่นิยมหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ทิศตะวันตก เรียกว่า ตามตะวัน
- ช่องลม มีไว้ให้ลมพัดเข้า พัดออก และแสงเข้าไปในบ้านให้สว่างไม่มีดจนเกินไป จะมีซี่ระแนงตีกันไว้อีกชั้นหนึ่ง เพื่อกันคนป็นเข้าบ้าน
- ประตู นิยมทำบานเดียว บางทีจะทำเป็นประตูหลอก โดยใส่กลาให้ดูคล้ายประตูสองบาน (ไม่นิยมทำประตูสองบาน เพราะจะคล้ายกับวัด คือ โบสถ์ วิหารนั่นเอง) สลักประตูจะอยู่ข้างประตู สำหรับเสียบกับบานประตู แล้วเสียบไม้กันไม่ให้หลุดจากบานประตู
- ยุ้งข้าว เรียกได้หลายอย่างคือ ป้อมข้าว เฮียข้าว หลองข้าว นิยมปลูกไว้ทางตะวันตกของเรือนใหญ่ มีชานเล่นกลาง เป็นที่เก็บข้าวเปลือกไว้สำหรับรับประทานในครอบครัว
- ครัวไฟ เป็นที่สำหรับปรุงอาหารในสมัยก่อน จะทำกระบะไม้สี่เหลี่ยมไผ่ดิน และมีก้อนเสา 3 ก้อนเพื่อใช้วางหม้อสำหรับหุงต้ม

3.3.3 บ้านร้อยปีคุณมงคล

เรือนไม้โบราณเลขที่ 405 มรดกตกทอดจากรุ่นปู่ซึ่งเป็นนายสรรพากร เจ้าของปัจจุบัน คือ นายมงคล ราษฎร์สุดใจ จึงได้ตั้งชื่อว่า “บ้าน 100 ปี คุณมงคล” เป็นเรือนพื้นถิ่นที่มีเอกลักษณ์คือหน้าบันใบตาลคลี่ หลังคาสูงโปร่ง มียุ้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียวแบ่งแยกเป็นสัดส่วน ห้องนอนโถง นอกชาน ครัว กันด้วยเพื่ยมบานพับ ด้านหลังเป็นเรือนแม่บ้าน

3.4 วิถีชีวิตลับแล.....ประเพณี พิธีกรรม

ชาวลับแลมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันไปตามบรรพบุรุษ เช่น หากเป็นคนเมืองลับแลโดยพื้นถิ่นก็จะมีฤดูกาลปลูกพืชผลและเก็บเกี่ยว ตามความอุดมสมบูรณ์ของลักษณะภูมิประเทศที่ได้รังสรรค์ขึ้น มีประเพณีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกับคนภาคเหนือตอนบน อาจจะมีแตกต่างไปบ้างก็เป็นเพียงส่วนน้อย แต่หากเป็นกลุ่มเชื้อสายจีนแล้วการประกอบอาชีพส่วนใหญ่จะเป็นในเรื่องการค้าขาย แต่ก็ยังมีวัฒนธรรมแบบจีนที่ยังให้เห็นอยู่ ชาวลับแลส่วนใหญ่ยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อ เป็นสิ่งเชื่อมโยงผสมผสานรูปแบบการ

ดำเนินชีวิต จึงส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมและประเพณีที่งดงาม ซึ่งสะท้อนออกมาในรูปแบบของประเพณี 12 เดือนเมืองลับแล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อตอบแทนบุญคุณของบรรพบุรุษและพืชพรรณธัญญาหารที่ได้หล่อเลี้ยงชาวลับแลให้มีความเป็นอยู่ที่ดีอุดมสมบูรณ์และสามารถสร้างรายได้ให้กับคนที่นี่ได้ ดังขอแยกประเด็นดังนี้

3.4.1 ด้านวัฒนธรรม แบ่งเป็นวัฒนธรรมของชาวพื้นเมืองลับแลและวัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายจีน

3.4.2 ประเพณีสิบสองเดือนเมืองลับแล ล้วนแล้วแต่เป็นพิธีกรรมที่ชาวลับแลส่วนใหญ่ได้จัดขึ้นทุกปี ดังรายละเอียดแต่ละเดือนดังนี้

เดือนอ้าย ทำบุญคุณลาน (บุญขวัญข้าว)

ในสมัยโบราณจะมีประเพณีทำบุญคุณลานหรือบุญขวัญข้าวที่เกี่ยวเกี่ยวแล้ว ในการทำบุญคุณลานจะนิมนต์พระไปสวดมนต์ที่ลานข้าว โดยสวดพุทมนต์เย็น และสวดพุทมนต์เช้า มีการตักบาตร ถวายอาหารเช้าเพื่ออุทิศบุญกุศลให้กับผีชาวนา (เจ้าทุ่งเจ้านา) และแม่โพสพเพื่อจะให้นาให้ได้ผลผลิตมาก ๆ ทุกปี

เดือนยี่ ใส่บาตรผิงหนาว

ในเดือนยี่ที่อากาศหนาวเย็น การทำบุญใส่บาตรผิงหนาว ก็เหมือนกับการทำบุญเลี้ยงพระทั่วไป คือชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวาน ข้าวหลาม ไปทำบุญที่วัด สิ่งที่สำคัญนั้นคือจะมีการก่อกองไฟเพื่อลดความหนาวเย็น

เดือนสาม ก่อเจดีย์ข้าวเปลือก

ที่ลับแลเมื่อเอาข้าวขึ้นยุ้งแล้วจะตากไปตากไปสัปดาห์ ข้าวที่จะเอาไปตากไปสัปดาห์ เอาไว้นอกยุ้ง จะตากได้ก็ต่อเมื่อเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ และคนที่แรกตากได้ต้องเกิดในปีนักษัตรไม่กินข้าว เช่น มะโรงใหญ่ มะเส็งงูเล็ก ขาล เสือ เท่านั้น ถ้าคนเกิดปีที่ตัวนักษัตรกินข้าวจะทำให้ข้าวหมดเร็ว นี่เป็นความเชื่อของชาวลับแลในสมัยก่อน

เดือนสาม ประเพณีนมัสการพระแท่นศิลาอาสน์

งานเทศกาลนมัสการ (ไหว้) พระแท่นศิลาอาสน์ได้กำหนดระหว่างวันขึ้น 8 ค่ำ ถึง วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 หรือเรียกว่า “เทศกาลมาฆบูชา” ของทุกปีมีมาตั้งแต่ พ.ศ.306 โดยมีการจัดงานสมโภชอย่างยิ่งใหญ่มีร้านค้าของพื้นเมือง (ลับแล ศรีสันดาลย์) ของที่ระลึก มหรสพ

ประเพณีทำบุญไหว้พระแท่นศิลาอาสน์มีมานานหลายชั่วอายุคนแล้ว มีผู้มาสักการบูชาทั้งในเทศกาลและตลอดปี พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อว่า การได้มาสักการบูชาพระแท่นศิลาอาสน์จะได้รับอานิสงส์สูงสุด พุทธศาสนิกชนผู้มีความศรัทธาจะชวนช่วยมานมัสการให้ได้ครั้งหนึ่งในชีวิต แม้ว่าหนทางจะทุรกันดารเพียงใดก็ไม่ย่อท้อ เป็นการได้สร้างบุญกุศลที่มีค่าควรแก่การมานมัสการ สำหรับกิจกรรมสำคัญในงานนมัสการพระแท่นศิลาอาสน์ ได้แก่

- การแสดงแสง เสียง “ตำนานพระแท่นศิลาอาสน์” มีขบวนแห่ของแต่ละชุมชน
- กิจกรรมการประกวดทักษะของนักเรียนและประชาชน เช่น การทำบายศรี การร้อยมาลัยเกลียว การประกวดขนมจีน การบั้งข้าวเกรียบว่าว การทำขนมเปี๊ยะ การถักไม้กวาด
- การแข่งขันสวดมนต์หมู่ทำนองสรภัญญะ
- การทำบุญตักบาตร และการเวียนเทียนในวันมาฆบูชา

เดือนสี่ บวชพระและทอดผ้าสี่ไตร

ในสมัยก่อนชาวลับแลจะนิยมบวชพระในเดือนสี่ เพราะเป็นเดือนที่เหมาะสมกับการจัดงานประเพณี เนื่องจากสภาพอากาศที่ไม่ร้อนมาก ฝนไม่ตก น้ำท่าบริบูรณ์ การบวชสมัยก่อนนิยมแห่ช้าง ผู้เป็นนาคจะนุ่งผ้าม่วง ห่มสไบเฉียง ผ้าแพรสีหมากสุก สวมลอมพอก นั่งพนมมือมาบนหลังช้าง การแตงนาคนิยมไปแตงที่วัดที่อยู่ไกลจากบ้านงาน ทั้งนี้เพื่อการแห่จะได้สนุกสนาน ถ้าหากนาคมีหลายหมู่บ้านก็จะนิยมนำนาคไปทำขวัญนาคร่วมกัน ช่วงเวลาประมาณเดือนมีนาคม

ทอดผ้าสี่ไตร

เป็นประเพณีที่มีอยู่ในอำเภอลับแล ถือว่าเป็นมหากุศลอันยิ่งใหญ่ไม่แพ้บุญกุศลในวันสุกดิบหรือวันเข้าโรงครัวก็จะมี การจัดเครื่องไทยทานต่าง ๆ ให้สวยงาม จัดโต๊ะหมู่บูชาและอาสนะสงฆ์ ตอนเย็นก็จะนิมนต์พระสงฆ์ 9 รูป มาเจริญพระพุทธมนต์เย็น คนในหมู่บ้านก็จะเริ่มมาลงขันในวันเข้าโรงครัวเพื่อฟังพระสวดมนต์ พอรุ่งเช้าพระ 9 รูป จะมาเจริญพระพุทธมนต์ฉันภัตตาหารเช้า จากนั้นเจ้าภาพจะนำผ้าป่าไปทอดที่ลานบ้านเสร็จแล้วจะมีเทศน์ธรรมจลทกลีสูตร เมื่อพระเทศน์จบหมด ก็จะถวายผ้าทั้ง 4 ไตร พระทั้ง 4 รูป รับผ้าแล้วจะเปลี่ยนครองผ้าใหม่ที่ได้รับ แล้วก็ให้พรกรวดน้ำ กราบพระ เป็นเสร็จพิธี ช่วงเวลาประมาณเดือนมีนาคม

เดือนห้า สงกรานต์

วันที่ 13 เมษายน ของทุกปี ชาวลับแลจะเรียกว่าวันสังขารล่อง วันที่ 14 เมษายน ของทุกปีจะเรียกว่าวันเนา หรือ วันเนา วันที่ 15 เมษายน ของทุกปี เรียกว่า วันพญาวัน วันสงกรานต์นี้สมัยก่อนนิยมเล่นสาดน้ำกัน 7 วัน วันที่ 13 เมษายน เป็นวันสังขารล่อง ชาวลับแลจะตื่นแต่เช้า สุมไฟตามลานบ้าน เก็บกวาดไปไม่ให้สะอาด และทุกคนจะซักผ้าเพื่อให้โรคภัยไข้เจ็บไปกับสังขารล่อง และจะเก็บกวาดบ้านให้สะอาด เสื้อผ้าถ้าไม่ได้ซักมากก็ขอให้ซัก 1 ผืน ก็พอ วันที่ 14 เมษายน ตอนเย็นชาวบ้านจะไปรวมกันที่วัดเพื่อก่อพระเจดีย์ทราย บางคนไม่ได้ก่อพระเจดีย์ทรายก็จะเอาทรายไปช่วยเขาทุกองค์ ถือว่าได้บุญร่วมกัน และจะมีการเจริญพระพุทธมนต์เย็น รุ่งขึ้นเช้าตรู่วันที่ 15 เมษายน จะยิงปืนกันเสียงดังสนั่นหวั่นไหว เพื่อขับไล่สิ่งอัปมงคลในวันขึ้นปีใหม่ ชาวบ้านจะไปทำบุญตักบาตรกันที่วัด และบางคนก็จะทอดผ้าป่าเพื่ออุทิศกุศลให้กับปู่ย่า ตายาย ที่ล่วงลับไปแล้ว เมื่อกลับมาจากวัดจะมาตม่น้ำอบน้ำหอม มีมะกรูดเผาไฟ รากแห้ง (ว่านสาวหลง) ใบเตย ใบพิมเสน ใบเล็บครุฑ แล้วก็เอาน้ำอบน้ำหอมไปให้ปู่ย่า ตายาย คนที่เคารพ ที่บ้านก็จะมีการทำว้างสิ่งขวัญบ้านเรือน โดยทำกระทงใส่น้ำอบ น้ำหอมไปวางไว้ที่หัวบันไดทั้งสองข้าง แล้วเอาด้ายขาว ด้ายแดง (ฝ้ายใส่ไก่) ผูกบันไดบ้าน แล้วเสียบด้วยกรวยดอกไม้ทั้งหม้อขาว เตาไฟ โองน้ำ ประตูป้านเรือน เงินทอง พอตตอนเย็นก็จะพากันไปวัด โดยจัดเตรียมน้ำอบน้ำหอม และน้ำสะอาด เพื่อนำไปสรงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ พระเจดีย์ ทราย ต้นไทร ในสมัยก่อนผู้หญิงชาวลับแลจะถอดตุ้มหูออก แล้วเอาสำลีชุบน้ำสีแดงหรือครั่งตากแดดให้แห้งแล้วเอามาใส่หูแทนตุ้มหู ถือว่าเป็นสิริมงคล และจะออกไปเล่นกันที่ทุ่งนาท้ายหมู่บ้าน เล่นชักว่าว เล่นสะบ้า ลูกช่วง เป็นที่สนุกสนาน ในช่วงสงกรานต์นี้จะมีการแห่บั้งไฟด้วย นับเป็นเทศกาลที่ยิ่งใหญ่จริง ๆ แต่ละหมู่บ้านจะมีการจุดบั้งไฟของตนเอง เช่น บ้านคุ้ม บ้านหนอง บ้านนาทะเล จะไปจุดที่บ่อบอกไฟ คือ จะทำค้ำสำหรับจุดบั้งไฟโดยเฉพาะ บ่อบอกไฟอยู่ไปทางทิศใต้ วัดนาทะเล ซึ่งเป็นทุ่งนาไกลจากหมู่บ้าน การจัดบั้งไฟจะมีการแห่ เรียกว่า เชื้อคนเผ่า คนแก่ จะเชื้อเพื่อนรำแห่แห่กันไปตลอดทาง

เดือนหก วิสาขบูชา

เดือน 6 ขึ้น 15 ค่ำ เป็นวันวิสาขบูชา ชาวลับแลจะจัดกิจกรรมในวันนี้ โดยตอนเช้าจะไปทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระที่วัด กลางวันจะมีเทศน์ 1 กัณฑ์ ในเวลากลางคืนชาวบ้านหนุ่มสาวเฒ่าแก่จะไปรวมตัวกันที่วัดเพื่อฟังพระทำวัตร สวดมนต์ไหว้พระ แล้วร่วมกันถวายดอกไม้ธูปเทียนในวันวิสาขบูชา แล้วพระสงฆ์จะนำออกมาเวียนเทียนรอบวิหารหรืออุโบสถ แล้วแต่วัดไหนจะเวียน บางวัดมีพระเจดีย์ก็อาจจะเวียนรอบพระเจดีย์เพื่อรำลึกนึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าอันมีต่อชาวพุทธเป็นอนेกอนันต์ ประเพณีอันดีงามอันนี้ชาวลับแลได้ยึดถือปฏิบัติมาตลอด

ประเพณีอัฐมีบูชา

พิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้าจำลอง เป็นประเพณีของชาวลับแลที่ไม่มีใครเหมือน ซึ่งจัดกันมายาวนาน ณ วัดบรมธาตุทุ่งยั้ง รวม 9 วัน เริ่มจากวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 (วันวิสาขบูชา) จนถึงวันแรม 8 ค่ำ เดือน 6 (บางทีก็จะเป็นเดือน 7 ถ้าเป็นปีอธิกมาส) ถือเป็นวันอัฐมีบูชา คือวันถวายพระเพลิงพระบรมสรีระของพระองค์ ตามพุทธประวัติเป็นวันที่ชาวพุทธต้องวิปโยคและสูญเสียพระสรีระแห่งองค์พระบรมศาสดา ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะอย่างสูงยิ่ง ในงานจะมีการแสดงประกอบแสง สี เสียง อย่างยิ่งใหญ่สวยงามในช่วงค่ำ ส่วนช่วงบ่ายจะประกอบพิธีห่มผ้าพระบรมธาตุทุ่งยั้ง ช่วงเวลาประมาณเดือนพฤษภาคม

เดือนเจ็ด สลากภัต

เมืองลับแลมีอารยธรรมผสมผสานกันระหว่างภาคเหนือและภาคกลาง อาจจะรวมไปถึงอีสานก็ได้ เช่น มีบั้งไฟ มีปราสาทผึ้ง เหมือนอีสาน แต่เดิมนั้นเล็กกันไปหมดแล้ว มีกล้วยสลากเหมือนภาคเหนือ มีสลากภัตเหมือนภาคกลาง ในสมัยก่อนนิยมทำสลากภัตในเดือน 7 แต่ปัจจุบันนี้ เริ่มตั้งแต่เดือน 6 ไปจนถึงเดือน 7 การเปลี่ยนแปลงย่อมเปลี่ยนไปตามกาลเวลา วัดไหนจะมีสลากภัตจะต้องไปนิมนต์พระวัดอื่นมาร่วมด้วย โดยจะถามศรัทธาในหมู่บ้านว่าผู้ใดจะรับสำหรับสลากภัตบ้าง เมื่อได้จำนวนที่แน่นอนแล้วจะไปนิมนต์พระวัดอื่นมาผสมผสานกับทางวัดให้ได้จำนวนเท่ากับสำหรับ ถ้าพระนิมนต์ไว้เกิดขัดข้องก็ให้หารูปอื่นมาแทน เพื่อไม่ให้เจ้าภาพต้องจัดสำหรับเก้อ ครั้นถึงวันนัด เจ้าภาพจะจัดสำหรับคาวหวานโดยประมาณแล้วอย่างละ 5 ถ้วย โดยใส่ขามผาปิดไว้ ขนมน้ำขามแก้ว ใส่ถาดหาบ พร้อมทั้งหม้อข้าวและน้ำดื่ม เมื่อมาถึงวัดก็จะหาที่เฉพาะเพื่อวางสำหรับกับข้าว และจะได้นิมนต์พระมาฉันอาหารได้สะดวก สำหรับพระที่รับสลากภัตนั้นเมื่อมาพร้อมแล้วจะจับสลาก เมื่อได้ชื่อของผู้ใด เจ้าของสำหรับนั้นจะนิมนต์ให้ไปนั่งยังที่เจ้าของจัดไว้ เมื่อพร้อมหมดทุกคนแล้ว ก็จะมีผู้นำกล่าวถวายสลากภัต

เดือนแปด เข้าพรรษา อาสาฬหบูชา

เทศกาลเข้าพรรษาในเดือน 8 นี้ ชาวลับแลจะไปทำบุญตักบาตรกันที่วัดในตอนเช้า กลางวันจะมีเทศน์ธรรมจกกับปวัตตสูตร กลางคืนชาวบ้านจะไปรวมตัวกันที่วัดเพื่อฟังพระสวดมนต์ ทำวัตร ไหว้พระ เสร็จแล้วก็จะกล่าวถวายดอกไม้ธูปเทียนในวันอาสาฬหบูชา แล้วพระจะนำเวียนเทียนรอบพระวิหาร พระอุโบสถ หรือเจดีย์อย่างใดอย่างหนึ่ง รุ่งเช้าอีกวันเป็นวันเข้าพรรษา ชาวบ้านก็จะไปทำบุญตักบาตรที่วัดและจะช่วยกันทำบอหมาก (กรวยในหมากพลูและดอกไม้) เพื่อให้พระเณรในวัดได้นำไปบอกกล่าวกับพระประธานว่าถึงเทศกาลเข้าพรรษาแล้วและปวารณาอธิษฐานขออยู่จำพรรษาในวัดนี้ตลอด 3 เดือน ช่วงเวลาประมาณเดือนกรกฎาคม

เดือนสิบสอง ทอดกฐิน

การทอดกฐินในเดือนสิบสองตามพุทธบัญญัติชาวลับแล จะมีผ้าไตรครบ 1 ไตร และ 4 ไตร รวมแล้วเป็น 5 ไตร กลด 1 อัน และอัฐบริวารครบ ผ้าพันอ้อยสำหรับถวายเฑาะว์เท่ากับจำนวนเฑาะว์ คือใช้สบงพันกับลำอ้อย และพญาผ้าคือผ้าขาวพันอ้อยอีกหนึ่งผืน ของถวายสมภารจะมีขันใส่ข้าวตอกดอกไม้ ธูป เทียน เพื่อบูชาพระสูตร พระวินัย พระปรมาภิไธย โดยเจ้าอาวาสจะเป็นผู้รับแทน และมีช่างปั้นด้วยขี้ผึ้งปักเงินเหรียญอีก 4 บาท นอกจากนั้น ก็จะมีฟูกหมอน ผ้าห่ม โอ้ หม้อกระทะ ของใช้ภายในบ้านทั้งหมด ถ้วย จาน กระเสียม กระจอบ ผู้ที่จะทอดกฐินต้องไปจองกฐินก่อนว่าจะไปทอดในวันที่เท่าไร ทางวัดจะได้ต้อนรับถูก แต่มีบางวัดที่ร้างกฐิน ผู้ที่ทอดก็ไม่ต้องจองล่วงหน้าไปบอกเจ้าอาวาสแล้วก็นัดวันทอดได้เลย การทอดกฐินของชาวลับแล เมื่อพระเข้าไปครองผ้ากฐินในโบสถ์ เมื่อออกจากโบสถ์จะเอาผ้าไปปูต่อกันให้พระเหยียบออกจากโบสถ์จนถึงที่ถวายกฐิน เมื่อถวายกฐินเสร็จแล้ว จะมีโปรยทาน โดยเอาเหรียญบาทใส่ในกล้วยหรือมะกูดโปรยทานให้คนเก็บ เป็นเสร็จพิธี

ประเพณีบายศรีสู่ขวัญผลไม้ลับแล

พิธีบายศรีสู่ขวัญผลไม้ เป็นประเพณีที่คนลับแลปฏิบัติสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น แต่เดิมเป็นเพียงพิธีเล็ก ๆ ในครัวเรือนที่ต่างคนต่างทำในบ้านของตน มาวันนี้พิธีบายศรีถูกพูดถึงและสื่อสารออกมาให้คนภายนอกได้รู้จักมากขึ้น ระยะเวลาหลังจึงมีการรวมตัวกันของหลาย ๆ หมู่บ้านในอำเภอมาช่วยกันจัดงานให้ยิ่งใหญ่สมฐานะที่เป็นเมืองแห่งผลไม้ พิธีนี้จัดขึ้นเพียงปีละครั้งเดียวเท่านั้นในเดือนแปดหรือเดือนเก้า คือเดือนกรกฎาคมหรือเดือนสิงหาคมของทุกปี นอกจากนั้นชาวลับแลยังมีความเชื่อหนึ่งว่า สวนผลไม้ของพวกเขามีเทวดาอารักษ์ คอยปกป้องรักษาผืนแผ่นดิน ดลบันดาลความสมบูรณ์ตลอดมาตั้งแต่สมัยปู่ตายาย จนถึงรุ่นพ่อแม่และรุ่นลูกหลานในปัจจุบัน พิธีนี้จึงเป็นการบูชาระลึกคุณเทพาอารักษ์ไปพร้อมกันด้วย

พิธีนี้เริ่มต้นด้วยการจัดบายศรีด้วยใบตองประดิษฐ์อย่างงดงามตระการตา มีขบวนชาวบ้าน การแต่งกายด้วยชุดพื้นบ้านผ้าซิ่นตีนจก หาบคอนผลไม้เข้าสู่พิธีเป็นแถวยาว โดยมีกลองยาวนำขบวน จากนั้นต่างคนต่างนำผลไม้ที่เก็บมาจากสวนของตนเอง มาใส่ในพานรอบ ๆ บายศรี ทั้งทุเรียน ลองกอง ลำไย ลำสาดี มะไฟ มังคุด สับปะรด ฯลฯ เมื่อถึงฤกษ์ยามอันเป็นมงคล ผู้นำพิธี ที่เรียกกันว่า “พ่อหมอ” จะเริ่มจุดธูปเทียนเพื่อบูชาขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กล่าวขอคุณเทพาอารักษ์ผลไม้ ขบร้องคำกลอนเป็นทำนองสรภัญญะที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการออกไปทำนา ทำสวนของชาวลับแล วิถีชีวิตและวัฒนธรรมต่าง ๆ ในชุมชน ใช้เวลาประมาณหนึ่งชั่วโมง และมีการนิมนต์พระภิกษุมหาเถรานุเถระเพื่อเป็นสิริมงคลกับผู้มาเข้าร่วมพิธีด้วย

ชาวลับแลเชื่อว่าผลไม้ลูกแรกชนิดต่าง ๆ ที่ออกจากต้น ในแต่ละปีจะต้องเก็บเอาไปให้พ่อแม่กินก่อน ที่เหลือจึงจะสามารถเอามากินหรือส่งขายได้ ถ้าพ่อแม่ใครเสียชีวิตหรือล่วงลับแล้วก็จะเอาผลไม้ลูกแรกไปถวายพระที่วัดเพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลไปให้ ประเพณีการบายศรีสู่ขวัญผลไม้เมืองลับแล นอกจากจะโดดเด่นน่าดูน่าชมไม่เหมือนใครแล้ว ยังสื่อถึงความศรัทธาของชาวบ้านที่ถือเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์มายึดเครื่องเหนี่ยวจิตใจ

พิธีบายศรีสู่ขวัญผลไม้ กลายเป็นสื่อพื้นบ้านที่เชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้อย่างแน่นแฟ้น เป็นสื่อกลางในการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้าน นำไปสู่การสร้าง

เครือข่ายแบบประณีต ซึ่งต้องอาศัยวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมแบบนี้มาเป็นสื่อกลาง ที่สุดแล้วสิ่งนี้จะกลายเป็นอาวุธสำคัญให้ชาวบ้านยืนหยัดอยู่ในสังคมสมัยใหม่ได้อย่างเต็มภาคภูมิ เมื่อเสร็จพิธีแล้วจะมีการรับประทานอาหารร่วมกัน เป็นที่สนุกสนาน พร้อมกับแลกเปลี่ยนผลไม้ซึ่งกันและกันกลับบ้าน

ประเพณีสำคัญประเพณีนี้ เรียกได้ว่ามีเพียงหนึ่งเดียวในประเทศไทย หรือหนึ่งเดียวในโลกที่อำเภอลับแล พิธีบายศรีสู่ขวัญผลไม้เป็นพิธีสะท้อนอัตลักษณ์ อันแสดงถึงความกตัญญู รู้คุณแด่บรรพบุรุษ และเพื่อเป็นการขอบคุณผลไม้ที่ผลิตผลเหล่านั้น ทำให้ชาวสวนลับแลได้มีอาชีพและรายได้มาเลี้ยงหล่อชีวิต สร้างฐานะครอบครัวให้อยู่ดีมีสุข

3.5 ภาษาลับแล

ภาษาเป็นมรดกทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงขั้นตอนของประวัติศาสตร์และความเจริญของกลุ่มชนชั้นนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี ในดินแดนของเมืองลับแลซึ่งเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์พูนผล มีกลุ่มชนที่อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่อาศัย จึงเป็นสิ่งที่บ่งบอกได้ว่าเมืองลับแลเป็นเมืองที่มีความหลากหลายของวัฒนธรรม

โยนกเชียงแสนโบราณเป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางด้านภาษาของเมืองลับแล กล่าวคือ พญาเม็งราย กษัตริย์องค์ที่ 25 แห่งเมืองเชียงแสนโบราณ ย้ายจากเมืองเชียงรายไปสร้างนครเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 1839 ชื่อว่าอาณาจักรล้านนา การอพยพย้ายถิ่นจากเมืองเชียงแสนไปเมืองเชียงใหม่ มีคนอีกกลุ่มหนึ่งที่มุ่งลงทางใต้มาถึงที่ตั้งเมืองลับแลในปัจจุบันนี้ จึงตั้งถิ่นฐานอยู่จวบจนปัจจุบัน อาณาจักรล้านนาซึ่งได้ย้ายถิ่นฐานมาจากเชียงแสน ในช่วงระยะเวลาหนึ่งมีความเจริญทางศาสนา คัมภีร์ใบลานจารด้วยอักษรธรรมล้านนา ได้กระจายอยู่ตามวัดต่าง ๆ ในดินแดนของล้านนา และได้เคยทอดอิทธิพลมาถึงเมืองลับแล

อักษรธรรมล้านนาที่มีอิทธิพลต่อเมืองลับแล

ปัจจุบันยังคงพบเห็นได้ในคัมภีร์ใบลานที่จารด้วยอักษรธรรมล้านนา จึงเป็นหลักฐานสำคัญทางด้านภาษา ซึ่งเก็บไว้ตามวัดต่าง ๆ ในเมืองลับแล ทั้งนี้สิ่งที่ใบลานก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ชาวลับแล ได้รับวัฒนธรรมทางด้านภาษาจากล้านนา แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็คงไม่ใช่ทั้งหมด เพราะเป็นเพียงการรับภาษาในเรื่องของภาษาเขียนเท่านั้น แต่ภาษาพูดยังคงใช้แบบดั้งเดิมคือสิ่งที่ติดตัวมาในสมัยโยนกเชียงแสนก็ยังคงพูดโดยใช้ภาษาพูดที่เป็นภาษาดั้งเดิม แต่จะว่าไปแล้วเมืองลับแลไม่ได้พูดภาษาที่มาจากเชียงแสนทั้งหมด เพราะช่วงระยะเวลาหนึ่ง ได้มีกลุ่มชนอพยพมาจากล้านช้างมาอยู่ที่เมืองลับแล คือตำบลศรีพนมมาศในปัจจุบัน บ้านยางกะโด หมู่บ้านนาทะเล บ้านคุ้ม บ้านน้ำใสหรือเรียกชื่อเก่าว่า บ้านนาแก้ว โดยการอพยพการย้ายถิ่นฐานเป็นการย้ายถิ่นฐานอย่างถาวร คำที่ปรากฏอยู่ในภาษาลับแล เช่นคำว่า “บ่” แปลว่า “ไม่” “แม่น” แปลว่า “ใช่” นี่เป็นส่วนหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลภาษาจากล้านช้าง ส่วนทางทิศเหนือจะเป็นกลุ่มที่อพยพมาจากเชียงแสน

สิ่งที่ชี้ชัดเป็นหลักฐานได้หลายประการ คือ ศึกษาได้จาก รูปร่าง หน้าตา ภาษาพูด อาหารการกิน การแต่งกายบางส่วนและประเพณีที่ผิดแผกกันออกไป ทั้งนี้เมืองลับแลไม่ได้รับวัฒนธรรมทางด้านภาษาจากเชียงแสน ล้านช้างเพียงอย่างเดียว จะกล่าวอีกด้านหนึ่งก็คือได้รับวัฒนธรรมจากทางสุโขทัยอีกด้วย เราจะเห็นได้จากคำบางคำที่ใช้อยู่ คือคำว่า “กู” ซึ่งทางล้านนาจะใช้คำว่า ฮา ล้านช้างจะใช้คำว่า ข่อย ซึ่งทางลับแลจะใช้คำว่า กู เพราะทางทิศใต้ของเมืองลับแลจะมี

กลุ่มชนอาศัยอยู่ หมู่บ้านทุ่งยั้ง หมู่บ้านไผ่ล้อม เป็นคนพื้นถิ่นไทยเมืองเก่าจากสุโขทัย จึงแสดงว่าสุโขทัยมีอิทธิพลในเรื่องของภาษาเมืองลับแลในส่วนหนึ่ง

เวลาเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงของภาษา ภาษาพูดของชาวลับแล เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาการทางด้านภาษา ที่มีองค์ประกอบของความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน ที่อยู่ร่วมกันของเชียงแสนโบราณ ล้านช้างและสุโขทัย จึงเกิดภาษาที่มีการผสมผสานกันอย่างลงตัวและเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่น ทรงคุณค่า ภาษาพูดของชาวลับแลที่ไม่เหมือนภาษาใดในโลก ฉะนั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่ลูกหลานชาวลับแล จำเป็นจะต้องหวงแหนและอนุรักษ์ภาษาถิ่นของตนไว้เพื่อให้ดำรงอยู่คู่กับเมืองลับแล ให้สมกับที่บรรพชนได้มอบสมบัติอันทรงคุณค่าทางด้านภาษาให้กับลูกหลาน เป็นผู้สืบทอดวัฒนธรรมทางด้านภาษาให้ตระหนักถึงคุณค่าและคงอยู่คู่กับวิถีของเมืองลับแล ตลอดไป

3.6 ศิลปะหัตถกรรมท้องถิ่นลับแล

3.6.1 ถุงย่ามลับแล

ย่ามจักแบบโบราณ อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นย่ามที่มีลวดลายเป็นลักษณะพิเศษ คือมีการจกเป็นรูปหงส์เรียงกันขึ้นไป ซึ่งยากกว่าการจกในแนวระนาบหรือแนวเดียวกัน รวมถึงการใช้สี เช่น สีแดงและสีเหลือง และการปักโก หรือตีเกลียว หรือการควบเส้นด้าย 2 สี เข้าด้วยกัน พบมีการประดับตกแต่งด้วยแผ่นโลหะกลมเล็ก ๆ ที่ปากถุงย่าม และทอทั้งชายครุยที่กันถุงย่ามทั้ง 2 ข้าง ถงหรือถุงย่ามชาวลับแลนั้นแบ่งตามประเภทและบริบทการใช้งานหลายชนิดดังต่อไปนี้

3.6.1.1 ถงกุลา เป็นถุงย่ามที่ใช้สำหรับออกงาน มักเป็นงานมงคล สามารถใช้ได้ทั้งหญิงและชาย นิยมใช้สำหรับใส่ดอกไม้ธูปเทียนหรือขันใส่ข้าวสารเพื่อนำไปใส่บาตรข้าวสาร หน้าถุงจะใช้ไหมจกเป็นแฉกคล้ายหางปลา โดยมีลายนกและลายขอหนังสือเป็นพื้น บ้างก็จกเป็นรูปสัตว์เช่น ช้าง ม้า เป็นต้น เป็นการจกทับเส้นยืน และเป็นการจกเพื่อตั้งใจทำถุงย่ามโดยเฉพาะ บ้างก็มีการปักเลื่อมเงินประดับ เพื่อเวลาเข้าได้เข้าไฟ ไปทำบุญยามค่ำคืน เลื่อมเงินจะล่อแสงเปล่งประกายระยิบระยับ แม้ยามอยู่ใต้แสงแดดก็สวยงามเช่นกัน โดยเฉพาะเมื่อยามแขวนอยู่บนไม้คานพร้อมกับ “บุกรัก” เวลาที่แห่ขันหมากไปขอผี ก็ยิ่งดูสวยงามมากขึ้น นอกจากนั้นยังนิยมใช้ปูประดับตรงตัวถุงย่าม บ้างก็ใช้ไหมพรมสีสดใส บ้างก็ใช้เส้นฝ้ายเส้นเล็ก ยามสะพายบ่าพู่แกว่งตุ้ดตุ้ดน่ารักตามจังหวะการเดิน

3.6.1.2 ถงโก เป็นถุงย่ามทอด้วยการปักโก หรือ ปั่นโค มีขนาดใหญ่ ใช้ใส่สิ่งของจีปาละในชีวิตประจำวัน

3.6.1.3 ถงสิ่ว เป็นถุงย่ามสามัญสีเขียว

3.6.1.4 ถงซึกะลัวะ หรือ ถงลัวะ เป็นถุงอย่างสามัญสุด แลคล้ายถุงน้ำปาด ที่เป็นพื้นขาวและมีลายสีฟ้าสลับไป นิยมใส่ของจีปาละและสำหรับสะพายไปไร่ไปสวน

3.6.1.5 ถงมะบ้ามะขัง หรือ ถุงย่ามใส่สะบ้าและลูกข่าง เป็นถุงย่ามที่ใช้ในงานอวมงคลหรืองานศพ ถุงนี้เดิมจะใส่สารถั่วสารงาคั่วรวมเม็ดแดงเม็ดดำ ใช้ขี้ผึ้งปั้นเป็นรูปข้างปักเข็มร้อยไหมร้อยด้ายสีเขียว และจะทำลูกมะบ้า มะขัง หรือ สะบ้าและลูกข่างใส่ไว้ เพื่อให้ผู้ตายนำไปใช้

เล่นแก้เหงาในสัปดาห์ภพ ในปัจจุบันมีการใส่สิ่งของย่อส่วนไปอีกมากมายตามยุคสมัย ล่าสุดรู้ว่าการใส่โทรศัพท์มือถือไปด้วย ถูนี้จะนำไปแขวนไว้บนปลายกิ่งไม้ที่ป่าช้าเชิงตะกอน เมื่อสังการชำระวิญญาณผู้ตายด้วยไฟให้บริสุทธิ์แล้วนั้น ถูมะบ้ามะขี้ขี้ก็เป็นที่ต้องการของผู้มาร่วมงานด้วยถือว่า หมายนัยนัย เหมาะแก่การใส่เงินสำหรับผู้ค้าผู้ขายทั้งมวล บางทีเจ้าภาพก็ถวายถูให้กับพระ ก็ต้องไปบูชาคืนมา....ยามเห็นใครสะพายถูรุงรัง ก็มักจะแซวว่า " สะพายถูมะบ้ามะขี้ขี้ " ไปไหนน้อ...

3.6.2. หัตถกรรมการทอผ้าขึ้นตีนจกของชาวลัวะ

มีมานานพร้อมกับการตั้งถิ่นฐานของชาวเมืองลัวะ ประเพณีการทอผ้าขึ้นตีนจกนั้นผู้หญิงชาวลัวะจะได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้มีการถ่ายทอดความรู้ และมรดกทางภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าของการทอผ้าขึ้นตีนจกไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนหมู่บ้านในแถบตำบลฝายหลวง อำเภอลัวะ จังหวัดอุดรธานี เรียกได้ว่าเป็นเสมือนต้นกำเนิดของมรดกทางภูมิปัญญาขึ้นเอกนี้ เนื่องจากเป็นชุมชนชาวไทย-ยวนกลุ่มแรกที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินในเขตเมืองลัวะราว พ.ศ. 2006 เป็นต้นมา

ปัจจุบันการทอผ้าขึ้นตีนจกได้ทำการร่นถอยมายังหมู่บ้านคุ้ม ตำบลชัยมงคล และบางส่วนของชุมชนบ้านหนอง ตำบลศรีพนมมาศ เหตุเนื่องมาจากชาวบ้านในแถบตำบลฝายหลวงปัจจุบันได้หันไปนิยมทำสวนผลไม้ จึงได้ทำให้การทอผ้าในแถบนี้ลดน้อยลง กอปรกับในเขตบ้านคุ้มและบ้านหนองได้มีกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่รักในศิลปหัตถกรรมผ้าทอ ก่อตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนขึ้น จึงทำให้การทอผ้าขึ้นลัวะกลับมามีชีพและสร้างชื่อเสียงให้กับชาวอำเภอลัวะอีกครั้ง

ลักษณะเด่นของผ้าขึ้นตีนจกของลัวะ คือ "ลายนาค" ซึ่งเป็นลายทอประกบลายหลัก 2 ข้าง บน-ล่าง ลายนาคมีความอ่อนช้อยสวยงาม และมีความหมายในทาง "มีอำนาจวาสนา" และคุ้มครองให้กับผู้สวมใส่ ลายนาคจึงเป็นลายดั้งเดิมของชาว ไทย-ยวน ที่ตั้งถิ่นฐานที่อำเภอลัวะ ลักษณะเดิมที่เป็นเอกลักษณ์ผ้าขึ้นตีนจกลัวะประกอบด้วย ลายหลักจะอยู่ตรงกลางผืนผ้า และประกบด้วยลายเครื่อง หรือลายประกอบทั้งสองข้าง จะสะท้อนถึงวิถีชีวิตความอุดมสมบูรณ์ของเมืองลัวะ จะสะท้อนอยู่บนผ้าขึ้นตีนจก เช่น ลายดอกมะโอ ลายขอผักกูด ลายดอกพริก ลายขออ้อย ลายดอกพรวัว ลายนกสร้อย ลายสร้อยดอกหมาก ลายก้ามกุ้ง ลายหลักผ้าขึ้นตีนจกของชาวลัวะมี 16 ลาย โดยรวมแล้วผ้าขึ้นตีนจกของอำเภอลัวะ กับที่บ้านน้ำอ้อ อำเภอตรอน จะมีลักษณะคล้ายกัน แต่จะแตกต่างกันที่การให้สีเท่านั้น ผ้าขึ้นตีนจกลัวะ แบ่งออกได้ 3 ยุคด้วยกัน ยุคแรก จะเป็นผ้าขึ้นดอกเคี้ยว ขึ้นกาฝากแดง ขึ้นกาฝากเขียว ตัวเชิงจะมีลวดลายหลายสี เช่น สีเขียว สีเหลือง สีม่วง สีส้ม สีขาว สีคราม เป็นต้น ยุคกลาง เชิงตีนจกยังคงให้หลายสี แต่ตัวขึ้นจะเป็นตัวมุก ตัวไก และตัวลิว ยุคหลัง จะนิยมทำตีนจกเพียง 2 สี คือ สีเขียว กับสีเหลือง บางครั้งก็จะมีสีดำอีกหนึ่งสี ส่วนตัวขึ้นจะนิยมขึ้นมุกเพียงอย่างเดียว ลายที่นิยมทำส่วนใหญ่จะเป็นลายหงส์ ลายแปดขอ

3.6.3 หมอนผาลัวะ

เป็นลักษณะหมอนผาแบบโบราณ จะเป็นรูปสามเหลี่ยม หน้าจั่ว ฐานแคบกว่าอีกสองด้านหน้าหมอนมีทั้งปักดิน และเป็นผ้าทอกลุ่มลาวครั้ง ส่วนหมอนขวานที่ทางอีสานทำจะเป็นสามเหลี่ยมด้านเท่าในภาคกลาง เป็นหมอนตกแต่งลายจากด้านข้าง ไม่ตกแต่งหน้าหมอน

3.7 วิธีชีวิตลับแล.....อาชีพ....

3.7.1 การปลูกข้าวเหนียว

ชาวลับแลนิยมปลูกข้าวเหนียว เพราะวัฒนธรรมการกินได้รับวัฒนธรรมมาจากทางเหนือ จึงกินข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก ไม่นิยมกินข้าวเจ้า ข้าวที่ชาวลับแลในสมัยก่อนนิยมปลูกมีหลายพันธุ์ เช่น ข้าวเทวดา ข้าวดอกพุด ข้าวดอกหอม ข้าวดอกตัน ข้าวดอมะโก๋ ข้าวเล็บช้าง ข้าวหลง ข้าวนาสวน เป็นต้น ข้าวเหล่านี้เป็นที่นิยมปลูกในสมัยก่อนซึ่งปัจจุบันชาวลับแลก็ยังคงปลูกข้าวบางพันธุ์ไว้กินบ้าง

พอถึงฤดูกาลหว่านกล้า ชาวลับแลจะนำเมล็ดพันธุ์ชั้นดีที่เป็นข้าวเปลือก นำมาแช่น้ำไว้ 2 คืน จากนั้นก็จะเอาเมล็ดพันธุ์ที่แช่น้ำขึ้นมาทิ้งไว้ 1 คืน เพื่อเตรียมที่หว่านในรุ่งขึ้น จากนั้นก็นำไปหว่านในพื้นที่ที่ไถคราดไว้เรียบร้อยแล้ว โดยทำเป็นร่องหรือชาวลับแลเรียกว่า เป็นหัว ที่มีขนาดกว้าง การทำเป็นร่องนี้เพื่อง่ายต่อการไหลของน้ำเวลาฝนตกหนัก เพื่อที่จะไม่ให้ท่วมต้นกล้า จากนั้นก็หว่านเมล็ดข้าวให้มีความห่างพอประมาณ น้ำที่อยู่บนร่องต้องไม่ท่วมเมล็ดข้าวมากเกินไป จากนั้นก็รอต้นกล้าจนอายุได้ 1 เดือน โดยชาวลับแลต้องดูแลกล้าที่หว่านไว้เป็นอย่างดี โดยเริ่มจากตอนหว่านระยะแรก จะต้องดูแลพรวนกลกระจอกเพื่อไม่ให้หมากินเมล็ดพันธุ์ ช่วงต่อไปก็ไม่ให้เพลี้ยมากินต้นกล้า และดูแลไม่ให้ต้นกล้าปลายแดง รวมถึงดูแลในระบบของน้ำไม่ให้แห้งเกินไป

ในสมัยก่อนชาวลับแลส่วนใหญ่จะใช้ควายในการไถนา ควายจึงเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญกับชาวนาเมืองลับแลมาก โดยการไถจะใช้คันไถที่ทำด้วยไม้ ในการไถนั้นชาวลับแลจะใช้วิธีการไถเดี่ยว คือการใช้ควายตัวเดียวในการไถ ส่วนการไถคราด จะใช้คราดคู่ คือใช้ควาย 2 ตัว ในการไถคราด ควายจึงถือว่ามีความประโยชน์กับชาวนา ในอดีตจึงทำให้มีการขโมยควายเกิดขึ้น

3.7.1.1 พิธีกรรมในการหว่านกล้า

การกระทำใด ๆ ก็ตามที่ธรรมชาติมอบผลประโยชน์ให้กับมวลมนุษยชาวลับแลก็ไม่เคยละทิ้ง ไม่เคยลืมบุญคุณ โดยการแหกหว่านกล้า ก็มีการวางหมากวางพลู บอكمะธณี เพื่อที่จะให้ต้นกล้านั้นเจริญงอกงาม ซึ่งหมากพลู ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ในการขอขมาลาโทษ เพื่อเสริมความเป็นสิริมงคล ซึ่งถือเป็นความเชื่อซึ่งสืบทอดกันมา

3.7.1.2 วิธีการตบกล้า

เมื่อต้นกล้าอายุได้ประมาณ 1 เดือน ชาวลับแลก็จะทำการถอนต้นกล้า แต่ชาวลับแลไม่ได้เรียกว่าเป็นการถอนต้นกล้า แต่เรียกว่า ตบกล้า โดยใช้วิธีถอนด้วยมือ ประมาณครั้งละ 5-6 ต้น แล้วนำต้นกล้านั้นมาตบกับฝ่าเท้าโดยนำส่วนของรากต้นกล้ามากระทบกับฝ่าเท้า เพื่อที่จะให้ดินที่ติดอยู่กับรากนั้นหลุดออก เพื่อง่ายต่อการนำไปปักดำต่อไป ชาวลับแลจึงเรียกว่า การตบกล้า จากนั้นก็นำมามัดรวมกันเป็นกำขนาดพอประมาณ แล้วใช้มีดงอมซึ่งเป็นมีดที่ชาวลับแลใช้ นำมาตัดปลายต้นกล้าออกให้เหลือต้นกล้าจากรากถึงปลายประมาณ 9 - 10 นิ้ว หรืออาจจะยาวกว่านั้นก็ได้ขึ้นอยู่กับความลึกของน้ำในผืนนาที่เตรียมไว้

3.7.1.3 อุปกรณ์ในการหว่านกล้า

อุปกรณ์ที่ใช้ในการหว่านกล้าของชาวลับแล ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ เรียกว่า สะแหลกลหว่านกล้า ทำด้วยไม้ไผ่ ฝ่าเป็นซี่ก หักเป็น 3 ช่วงเท่า ๆ กัน แล้วก็ยึดต้นกล้าที่มัดด้วยดอก

เป็นกำ ๆ ยัดลงในสะเหลกให้แน่นทั้ง 2 ข้าง แล้วใช้วิธีการหาบโดยใช้ไม้คาน แล้วนำกล้านั้นไปโยนหรือหว่านไว้ในพื้นที่ที่เตรียมจะปลูกข้าว

3.7.1.4 วิธีการปลูกข้าว

เมื่อน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ประมาณต้นเดือนกันยายน หลังจากที่ทำหว่านกล้านมาเป็นเวลา 1 เดือนเต็มๆ ชาวลับแลก็เริ่มไถที่นาเตรียมทำเทือกนา แล้วไถทิ้งไว้อย่างน้อย 2 สัปดาห์ จากนั้นก็จะไถคราด และเตรียมปักคั่นนาให้เรียบร้อย การปักคั่นนาของชาวลับแล คือ การนำดินเหนียวไปปะคั่นนาให้ทั่ว เพื่อไม่ให้หญ้าขึ้น และเพื่ออุดรูรั่วของน้ำ ที่เกิดจากรูปลูกหรือรูต่าง ๆ เพื่อที่จะให้กักน้ำในนาได้ดี พอเริ่มปลูกก็จะหว่านต้นกล้าที่เป็นมัด ๆ โยนให้ทั่วท้องนาที่เตรียมไว้ แล้วก็ดำนา การปลูกนาจะปลูกเป็นแถว ๆ โดยการปลูกครั้งหนึ่งจะใช้กล้าประมาณ 2 - 3 ต้น ใช้รากจิ้มลงในพื้นดิน ความห่างระหว่างแถวในการปลูกจะอยู่ที่ประมาณ 1 คืบ ถึง 1 คืบครึ่ง ที่เว้นความห่างอย่างนี้ก็เพื่อเตรียมพื้นที่ต้นข้าวแตกกอในยามที่ต้นข้าวเจริญเติบโต

3.7.1.5 พิธีกรรมในการปลูกข้าว

ชาวลับแลถือว่าวันไหนเป็นวันดี สำหรับในการปลูกข้าวก็จะใช้วันนั้นเป็นวันแรกปลูกข้าว หรือวันเริ่มปลูกข้าว โดยชาวลับแลจะมีพิธีกรรม โดยการทำก้าวหวานตาลอ่อน เพื่อที่จะให้แม่ธรณีได้รับทราบเพื่อจะให้ดลบันดาลให้ข้าวขึ้นเจริญงอกงามดี

3.7.1.6 อุปกรณ์การทำก้าวหวานตาลอ่อน

- (1) หมากพลู
- (2) ทำเสาไม้ 4 มุม สานกระแตะไม้ไผ่ 4 มุม เพื่อใช้วางของ
- (3) ข้าวเหนียวสุก กล้วยน้ำว่าสุก
- (4) น้ำอ้อย

3.7.1.7 คำกล่าวในการทำก้าวหวานตาลอ่อน เพื่อให้ข้าวขึ้นเจริญงอกงามดี

วันนี้วันดีแฮกปลูกนา พยาธิพยาอย่าได้มาใกล้ร่างกาย อย่าให้อะไรมาทวงมาควี หื้อใหญ่ป่นน้ำป่นตำ หื้อใหญ่ป่นน้ำเร็ว ๆ เม็ดดกวงใหญ่แต่เตอะ

3.7.1.8 อุปกรณ์ในการทำพิธีรับท้องข้าว

- (1) ใบมุย
- (2) กระแตะ ที่สานจากไม้ไผ่ มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยม ไว้สำหรับวางของ
- (3) น้ำอ้อย
- (4) ข้าวเม่า
- (5) หมากพลู
- (6) งาดำ
- (7) กล้วย

3.7.1.9 บทกล่าวการรับท้องข้าว

ศรี ศรี วันนี้ก็เป็นวันดี เป็นวันสาหลี เป็นวันดี แม่เตวีโพสพ ได้มาประจบครบตั้งต่อง ในแห่งห้องนาแห่งนี้ อันว่าแม่เตวีโพสพ ได้จากกินส้มกินหวาน มีทั้งมะตาล แลข้าวเม่า มีทั้งหมากเก็กแลหมากกำ มีตั้งงาดำและน้ำอ้อย มีตั้งกล้วยตบน้อย แลกล้วยไข่ อันว่าฟ้าฮ้องสนั่นก้องก้องดัง ปั้นฟ้าขอฮื้อมาหลบตี ไต่หล้าแห่งนี้ ขอเจิญแม่เตวีโพสพ มาฮับ มาฮองแต่เตอะ

3.7.1.10 การเก็บเกี่ยว

หลังจากที่ชาวลับแลได้ฝักต้นข้าวให้กับแม่โพสพได้ดูแลใน การรับ ท้องข้าว แล้วหลังจากนั้นอีกประมาณครึ่งเดือนหรือ 2 สัปดาห์ ทัวท้องทุ่งนา ก็เริ่มเหลืองอร่าม ชาวลับ แลก็ทำ การน๊ะข้าว เพื่อเตรียมตัวจะเกี่ยวข้าว การน๊ะข้าว ของชาวลับแล คือ การนำไม้ไผ่ยาว ๆ ใช้ ดันต้นข้าวให้ล้มไปทิศทางเดียวกัน เพื่อที่จะง่ายต่อการเกี่ยวข้าว รวงข้าวจะไม่พันกัน ถ้าหากต้นข้าว ล้มไปคนละทิศทางจะทำให้เกี่ยวยาก จากนั้นก็มีการลงแขก โดยชาวลับแลในสมัยก่อน จะมีการเอา แรงกัน คือการช่วยเหลืองานกันโดยไม่คิดค่าแรง โดยจะช่วยกันเกี่ยวให้เสร็จเป็นบ้าน ๆ ไป การเกี่ยว นั้นจะใช้เคียวหรือชาวลับแล เรียกว่า เกียว ในการเกี่ยวข้าวจะเกี่ยวข้าวแล้วกองข้าวเพื่อมัดเป็น ฟ่อน ๆ โดยสิ่งที่มัดนั้นก็ใช้ต้นข้าวมัด ไม่ได้ใช้ดอกหรือสิ่งอื่นใดในการมัด แล้วตากผึ่งให้แห้งประมาณ 2-3 แดด จากนั้นก็จะเริ่มขนข้าวไปไว้ที่ลานหุบข้าว โดยการขนนั้นจะใช้เหล่าแหว่งที่มัดข้าว ลักษณะ เหล่า ของชาวลับแลนั้น เป็นไม้ไผ่ไว้สำหรับหาบแต่มีความแหลมทั้งสองด้านเพื่อใช้สำหรับแทงฟ่อน ข้าว เพื่อง่ายต่อการขน

3.7.1.11 การหุบข้าว

การหุบข้าวเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวลับแล ซึ่งปัจจุบันนี้พบเห็น ได้ยาก เมื่อขนข้าวเป็นฟ่อน ๆ มารวมกันที่ลานข้าวแล้วเรียงฟ่อนข้าวให้เป็นวงกลมขนาดใหญ่ โดย เว้นลานว่างตรงกลางไว้สำหรับหุบข้าว ตรงลานข้าวจะมีไม้กระดานไว้สำหรับหุบข้าว การหุบข้าวจะ หุบทีละฟ่อน ด้วยการนำไม้ตะเกียบคียบฟ่อนข้าวแล้วรัดให้แน่น แล้วชาวนา ก็จะฟาดข้าวกับแผ่น กระดานที่เตรียมไว้ ก็จะได้เม็ดข้าว เมื่อหุบเสร็จหมดแล้วก็จะใช้ตาลปัตรพัดเศษใบข้าว เพื่อแยกออก จากเม็ดข้าว ตาลปัตร คือพัดที่มีขนาดใหญ่สานจากไม้ไผ่ เวลาพัดจะมีแรงลมมาก เมื่อพัดให้เศษใบ ข้าวหมดแล้ว ชาวลับแลก็ใช้กันตาโกดข้าว คือการใช้อุปกรณ์ในการรวมข้าวให้เป็นกองเดียวกัน จากนั้นก็ถือว่าหุบข้าวเสร็จแล้ว หลังจากการหุบข้าวเรียบร้อยแล้วก็นำข้าว เข้ามาเก็บไว้ในบ้าน ซึ่งยัง เป็นข้าวเปลือกจะเก็บไว้ในยุ้งข้าว แต่ชาวลับแลไม่ได้เรียกว่ายุ้งข้าว ชาวลับแลเรียกว่า ป้อมข้าวหม้อ ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างจากยุ้งข้าวทั่วไป คือสานจากไม้ไผ่ เป็นลักษณะรูปวงกลม แล้วก็เอาซี่หวี ขี้ควาย มาทาเพื่อไม่ให้เม็ดข้าวไหลออกตามรูรูลของไม้ไผ่ เมื่อนำข้าวเก็บเข้าป้อมข้าวหม้อ เสร็จ เรียบร้อยแล้ว ก็จะทำพิธีเรียกขวัญข้าว ชาวลับแลก็จะแยกตักไปตำครกกระเดือก เวลาประมาณขึ้น เดือนสาม

3.7.2 ทำสวนผลไม้

วิถีชีวิตและอาชีพของชาวลับแลส่วนใหญ่ คือ การทำสวนผลไม้ที่มีเอกลักษณ์ โดดเด่น เพราะชาวลับแลทำสวนผลไม้ได้ทั้งในที่ราบและบนภูเขา ซึ่งทำมาตั้งแต่บรรพบุรุษ อำเภอลับ แลมีผลไม้ออกมาให้กินกันตลอดปี ทั้งลองกอง ลางสาด ทุเรียน และมังคุด ชาวลับแลปลูกทุเรียนกัน บนภูเขาด้วยการใช้หนังสือตักยิงส่งเมล็ดทุเรียนพันธุ์ดีขึ้นไปตกบนภูเขา รอให้เมล็ดเจริญงอกเงย เติบโต ตามธรรมชาติ เจ้าของสวนใส่ปุ๋ยบ้างตามวาระ จากนั้นทุเรียนจะผลิดอกออกผล ชาวสวนเก็บผลผลิต ด้วยการใช้ลวดสลิงข้ามเขา และใช้การชักรอกแข่งบรรทุทุเรียนจากเขาลูกหนึ่งมายังอีกลูกหนึ่ง จากนั้นก็ใช้มอเตอร์ไซด์เป็นพาหนะในการขนทุเรียนลงจากเขา มอเตอร์ไซด์คันหนึ่งบรรทุทุเรียน ในตะกร้าทั้งด้านหน้าและด้านหลัง เที่ยวละหลายสิบลูก ทุเรียนที่สร้างชื่อเสียงให้กับอำเภอลับแล คือ ทุเรียนพันธุ์หลง-หลินลับแล นอกจากนี้ยังมีลางสาดที่คงชื่อเสียงมายาวนานจนถูกบรรจุไว้ในคำขวัญ

จังหวัดอุดรดิตถ์ที่ว่า เหล็กน้ำพี้ลือเลื่อง เมืองลางสาดหวาน บ้านพระยาพิชัยดาบหัก ถิ่นสักใหญ่ของโลก และด้วยความอุดมสมบูรณ์ของผลไม้บนพื้นที่ที่เต็มไปด้วยภูเขาของเมืองลับแลนี้เองที่ทำให้เกิดคำพูดที่ว่า ภูเขากินได้

3.7.3 ปลุกหอม

หอม เป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของชาวลับแล มีการปลูกมาประมาณ 30 กว่าปีมาแล้ว เป็นการปลูกไว้เพื่อขาย โดยมีพ่อค้ามารับซื้อ และขายดีมาก เริ่มแรกยังมีคนปลูกไม่มากนัก แต่ด้วยความที่เป็นงานเบา เพราะใช้เวลาปลูกเพียง 2 เดือนก็ได้เงินจากการขายหอมแล้ว ชาวบ้านจึงหันมาปลูกหอมกันมากขึ้น การปลูกหอมจะปลูกปีละ 2 ครั้ง หอมฝน ปลูกราวเดือนกันยายนถึงตุลาคม และหอมแล้ง ปลูกราวเดือนมีนาคมถึงเมษายน โดยหอมลับแลนั้นมีลักษณะเด่นคือ ทนต่อโรค และมีสีแดงเข้ม นำรับประทาน หากเป็นหอมที่อื่นจะเป็นสีน้ำตาล

การปลูกหอมในสมัยก่อนนั้น ปลูกเอาไว้เพื่อใช้ในการบริโภคในชีวิตประจำวันเท่านั้น ต่อมาเมื่อมีการบริโภคจากชาวบ้านมากยิ่งขึ้นก็ทำให้มีการปลูกหอมเพื่อไว้จำหน่าย เพื่อเป็นอาชีพเสริม เมื่อราคาของหอมแดงมีราคาสูงมากยิ่งขึ้น ก็มีผู้คนสนใจที่จะปลูกหอมเป็นอาชีพหลักมาจนถึงปัจจุบัน จนถือว่าหอมเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของอำเภอลับแล โดยในแต่ละปีสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรอำเภอลับแล เป็นจำนวนเงินหลายสิบล้านบาท

3.7.4 ทำผักกาดดอง

ผักกาดดองบ้านหนอง ของขึ้นชื่อของชุมชนบ้านหนอง โดยนำผักกาดใส่ น้ำตาล และเกลือ ดองไว้ในโอ่งมังกรเป็นเวลา 3-4 วัน แต่หากเป็นหน้าหนาวต้องใช้เวลาในการดอง 5-7 วัน ปัจจุบันมีผู้ที่ยังคงทำผักกาดดองเหลืออยู่แค่ 7 หลังคาเรือนเท่านั้น แต่ทำในปริมาณที่มากขึ้นเพื่อผลิตนำไปออกขายที่ตลาดและ มีพ่อค้ามารับซื้อที่บ้าน

3.7.5 ถักไม้กวาดตองกง

ไม้กวาดตองกง ถือเป็นงานหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงของจังหวัดอุดรดิตถ์ การทำไม้กวาดตองกงถือเป็นอาชีพเสริมของชาวลับแล มีเอกลักษณ์เด่นคือ มีผ้าสีแดงมัดติดอยู่ตรงปลายด้ามไม้กวาด ซึ่งโดยส่วนใหญ่ชายจะเป็นคนนำดอกหญ้าตองกงจากบนเขามาตากไว้ให้แห้ง ส่วนหญิงหลังจากการเก็บเกี่ยวพืชผลทางการเกษตรก็จะถักไม้กวาดเป็นอาชีพเสริม การทำไม้กวาดตองกงของชาวลับแลผู้ริเริ่มทำคือ ท่านพระศรีพนมมาศ โดยคำแนะนำจากเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ในช่วงแรกท่านได้เกณฑ์ชาวบ้านมาฝึกทำไม้กวาดโดยมีขุนพล พูลปกรณ์ เป็นกำนันในสมัยนั้นทำหน้าที่รับผิดชอบฝึกชาวบ้านให้ทำไม้กวาด โดยท่านเป็นผู้รับซื้อไว้เอง เนื่องจากคนลับแลในสมัยก่อนยังไม่นิยมกวาดบ้านด้วยไม้กวาดดอกหญ้า แต่มักทำความสะอาดโดยการนำผ้ามาถูหรือปัดกวาดด้วยไม้กวาดทางมะพร้าว จึงยังไม่มีผู้นิยมใช้ และเนื่องจากท่านเป็นชาวจีน จึงมีความคิดว่าไม้กวาดนั้นเป็นของต่ำ การจะมอบให้ใครเกรงจะไม่เหมาะสม ท่านจึงได้นำผ้าสีแดงมาติดไว้ตรงปลายด้ามไม้กวาดตามความเชื่อของชาวจีนว่าสีแดงเป็นสีแห่งความเป็นสิริมงคล ดังนั้นการมอบไม้กวาดให้ใครก็จะสามารถทำได้ โดยช่วงแรกท่านได้เริ่มแจกจ่ายให้กับให้กับสหายและเจ้านายหลายพระองค์ใน

กรุงเทพฯ และได้มีสำเนาถวายพระหัตถ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ถึงพระศรีพนมมาศ ทรงตอบขอบใจ ดังนี้ “ศาลาว่าการมหาดไทย 26 เดือนมิถุนายน ร.ศ. 128 ถึง พระศรีพนมมาศ นายอำเภอลี้แล ได้รับจดหมายลงวันที่ 9 เมษายน ศกนี้ กับไม้กวาดตองกง และน้ำผึ้งที่ส่งมาให้แล้ว มีความชอบใจเป็นอันมาก ไม้กวาดนั้นดีทีเดียว ถ้าคิดอ่านให้ราษฎรทำขาย จะเป็นสินค้าได้อย่างหนึ่ง ดีกว่ายุงกวาดเมืองจีน ให้หาส่งเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายบ้าง ดำรงราชานุภาพ” เมื่อได้รับคำแนะนำจาก สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพแล้ว พระศรีพนมมาศจึงได้นำไม้กวาดจากอำเภอลี้แลขึ้น ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทรวงมหาดไทยได้มีสารตราดำเนิน กระแสพระบรมราชโองการ ตอบรับไม้กวาดตองกงถึงพระศรีพนมมาศ มีใจความว่า “ถ้าพระศรีพนมมาศทำไม้กวาดตองกงจำหน่ายเป็นสินค้าได้แล้ว จะทรงยินดีและเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติสืบต่อไป” พระศรีพนมมาศจึงประกาศให้ราษฎรชาวอำเภอลี้แลทราบ ให้จัดทำไม้กวาดเป็นการใหญ่ และส่งไปขายตามที่ต่าง ๆ ทำให้ไม้กวาดตองกงแพร่หลายเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปมาจนถึงปัจจุบันนี้

3.8 อาหารพื้นบ้านลี้แล

3.8.1 ข้าวแคบ

ถือได้ว่าเป็นอาหารพื้นบ้านยอดนิยมของชาวลี้แลตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในเขตเทศบาลตำบลศรีพนมมาศและตำบลฝายหลวง มีการทำข้าวแคบทุกหลังคาเรือน ตั้งแต่สมัยปู่ตายาย และถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน จนมีเรื่องตลกซึ่งมักจะคุยกันในวงเหล้าว่าเมืองลี้แลนั้นเต็มไปด้วยผู้ล่าและผู้ต้องหา ซึ่งผู้ล่าในที่นี้เป็นภาษาชาวบ้านหมายถึงผู้ไล่ข้าวแคบ (ผู้ไล่ข้าวแคบ หมายถึง คนที่ละเลงน้ำแป้งลงบนผ้าที่วางบนปากหม้อดินที่มีไอน้ำเดือด) ส่วนใหญ่มักจะเป็นภรรยา ส่วนผู้ต้องหาหมายถึง สามเณร ที่มีหน้าที่ไปหาฟืนมาทำข้าวแคบ ชาวบ้านในอำเภอลี้แลเล่าให้ฟังว่า การทำข้าวแคบนั้นมีมานานแล้ว แต่ไม่รู้ว่ามีมาตั้งแต่เมื่อใด ที่เรียกว่าข้าวแคบนั้นเรียกตามลักษณะของปากหม้อที่ทำข้าวแคบตอนไล่แป้งซึ่งมีลักษณะแคบ แต่เดิมนั้นข้าวแคบมีอยู่ 2 ลักษณะ คือข้าวแคบธรรมดา และ ข้าวแคบงา มีขนาดใหญ่และหนากว่าในปัจจุบัน ส่วนใหญ่ชาวลี้แลจะเรียกกันว่า “ข้าวแคบหนา” รสชาติออกเค็ม มีส่วนผสมแค่แป้ง เกลือ และงาดำเท่านั้น เวลาจะรับประทานข้าวแคบในสมัยก่อนจะนำไปปิ้งไฟแล้วบดให้แตกเป็นชิ้นเล็ก ๆ (ภาษาบ้าน เรียกว่า “การเนียงข้าวแคบ”) ใส่ถ้วยรับประทานกับข้าวเหนียว เป็นอาหารที่รับประทานในหนึ่งมื้อได้เลย เหมือนกับกับข้าวอย่างอื่น นอกจากนี้ยังสามารถนำข้าวแคบที่เนียงแล้วมาใส่ในยาใบมะม่วง (ชาวลี้แล เรียกว่า “ซำมะม่วง”) และแกงเลียง (ชาวลี้แลเรียกว่า “ฮ่อมผัก”) ซึ่งเป็นอาหารพื้นบ้านของชาวลี้แลได้อีกด้วยในสมัยก่อนชาวลี้แลจะรับประทานข้าวแคบเป็นอาหารหลัก ต่างจากปัจจุบันที่บริโภคข้าวแคบเป็นอาหารว่างเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะข้าวแคบแห้งและการรับประทานอีกรูปแบบหนึ่งของคนลี้แลสมัยก่อนคือการนำข้าวเหนียวมาคลุกกับข้าวแคบที่เนียงแล้วปั้นให้เป็นแท่งเหมือนข้าวปั้น บางคนเอาข้าวแคบแห้งมาห่อกับข้าวเหนียวร้อน ๆ ม้วนให้เป็นแท่ง (ภาษาพื้นบ้านเรียกว่า “ข้าวโอโหล”) ในสมัยก่อนมีการทำข้าวแคบแทบทุกหลังคาเรือน โดยเฉพาะในหน้าหนาวซึ่งเป็นหน้าเกี่ยวข้าว มีการทำข้าวแคบจนเป็นประเพณี แต่ทำได้ไม่เยอะจะทำไว้เฉพาะกินในครัวเรือนเท่านั้น และนิยมทำในลักษณะข้าวแคบแห้งเพราะเก็บไว้ได้นานหน้าฝนก็เก็บไว้ได้ทำแล้วจะเก็บใส่ในกะช่า (“กะช่า” เป็นภาษาพื้นบ้านมีความหมายเหมือนกับ “ตะกร้า”) แขนวไวในที่สูง ๆ เพราะกลัวลูก ๆ

แอบเอาไปกิน เวลาไปทำไร่ ทำนา ก็เอาข้าวแคบที่เก็บไว้มาห่อกับข้าวเหนียวประมาณ 2-3 พัน กินไประหว่างทางเพื่อให้อิ่มท้อง ไม่ต้องเสียเวลามานั่งกิน เพราะสมัยก่อนต้องตื่นเช้าเดินไปทำไร่ ทำนา ไม่มีรถมอเตอร์ไซด์เหมือนในปัจจุบัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว จึงสามารถพูดได้ว่าการทำข้าวแคบนั้นเป็นวิถีชีวิตของชาวลับแลตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ในสมัยก่อนชาวลับแลจะรับประทานข้าวแคบเป็นอาหารหลัก ต่างจากปัจจุบันที่บริโภคข้าวแคบเป็นอาหารว่างเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะข้าวแคบแห้งและการรับประทานอีกรูปแบบหนึ่งของคนลัปลสมัยก่อนคือการนำ ข้าวเหนียวมาคลุกกับข้าวแคบที่เนียงแล้วปั้นให้เป็นแท่งเหมือนข้าวปั้น บางคนเอาข้าวแคบแห้งมาห่อกับข้าวเหนียวร้อน ๆ ม้วนให้เป็นแท่ง (ภาษาพื้นบ้านเรียกว่า “ข้าวโอโหล”) ในสมัยก่อนมีการทำข้าวแคบแทบทุกหลังคาเรือน โดยเฉพาะในหน้าหนาวซึ่งเป็นหน้าเกี่ยวข้าว มีการทำข้าวแคบจนเป็นประเพณี แต่ทำได้ไม่เยอะจะทำไว้เฉพาะกินในครัวเรือนเท่านั้น และนิยมทำในลักษณะข้าวแคบแห้งเพราะเก็บไว้ได้นานหน้าฝนก็เก็บไว้ได้ทำแล้วจะเก็บใส่ในกะซา (“กะซา” เป็นภาษาพื้นบ้านมีความหมายเหมือนกับ “ตะกร้า”) แขนงไว้ในที่สูง ๆ เพราะกลัวลูก ๆ แอบเอาไปกิน เวลาไปทำไร่ ทำนา ก็เอาข้าวแคบที่เก็บไว้มาห่อกับข้าวเหนียวประมาณ 2-3 พัน กินไประหว่างทางเพื่อให้อิ่มท้อง ไม่ต้องเสียเวลามานั่งกิน เพราะสมัยก่อนต้องตื่นเช้าเดินไปทำไร่ ทำนา ไม่มีรถมอเตอร์ไซด์เหมือนในปัจจุบัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว จึงสามารถพูดได้ว่าการทำข้าวแคบนั้นเป็นวิถีชีวิตของชาวลับแลตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ชาวลับแลนิยมรับประทานอาหารพืชผักที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ อาจจะเป็นผักป่า หรือผักข้างรั้ว กินข้าวเหนียวเป็นอาหารเช้า กินกล้วยเดี่ยว เส้นหมี่ เป็นอาหารกลางวัน และกินข้าวเจ้าเป็น อาหารเย็น และนิยมปรุงอาหารโดยไม่ใส่น้ำตาล มีรสเค็มนำและเผ็ดเล็กน้อย ใช้กะทิปรุงน้อยกว่าภาคกลาง นิยมแกงแบบน้ำขลุกขลิกและน้ำพริกต่าง ๆ ก็ค่อนข้างแห้ง เพราะลัปลรับประทานด้วยวิธีปั้นข้าวเหนียวเป็นก้อนเล็ก ๆ แล้วจิ้มลงไปในน้ำแกง

“ข้าวแคบ” ที่เป็นอาหารพื้นบ้านของชาวลับแลนั้น มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือเป็นแผ่นแป้ง บาง ๆ ที่ได้จากการไล่น้ำแป้งที่ผสมงาดำ เกลือ หรือเครื่องปรุงรสอื่น ๆ ลงบนผ้าที่วางบนปากหม้อดินขณะที่มีไอน้ำเดือดเหมือนการทำข้าวเกรียบปากหม้อ โดยแผ่นแป้งที่ได้มีลักษณะเป็นวงกลม มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 7 นิ้ว ถึง 8 นิ้ว เมื่อแผ่นแป้งสุกแล้วสามารถดัดแปลงทำผลิตภัณฑ์ได้หลากหลาย อาทิเช่น ถ้านำแผ่นแป้งไปตากให้แห้งจะได้ “ข้าวแคบแห้ง” มีทั้งแบบธรรมดาและปรุงรส สามารถฉีกรับประทานได้ทันทีเป็นอาหารว่าง หรือนำไปห่อกับเส้นหมี่คลุกกับเครื่องปรุงรสที่ชาวลับแลเรียกว่า “หมี่พัน ”

นอกจากนี้ชาวลับแลมักจะนำข้าวแคบแห้งมาห่อพันกับข้าวเหนียว โรยกากหมู หมูหยอง หรือกับข้าวอื่น ๆ ลงไป พันให้เป็นแท่งรับประทานได้อย่างเอร็ดอร่อย นอกจากรับประทานในรูปของข้าวแคบแห้งแล้ว แผ่นแป้งที่ไล่น้ำสามารถรับประทานสด ได้แก่ “ข้าวพัน” ซึ่งได้จากการใช้แผ่นไม้แบน ๆ หรือชาวลับแลเรียกว่า ไม้หลาบ ม้วนแป้งสุกแล้วรูดออก แต่ถ้าใส่ผักที่หั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ เช่น ถั่วงอก คื่นช่าย กวางตุ้ง กะหล่ำปลี ผักบุ้งยอดขาว หรือผักอื่น ๆ ลงบนแผ่นแป้งสุก ปิดฝาไว้สักครู่ เมื่อผักสุก ใช้ไม้หลาบพันแผ่นแป้งเป็นม้วนห่อผักไว้ เหมือนกับการทำไชโยดใส่ จะเรียกว่า “ข้าวพันผัก” ถ้าใส่ไข่ลงไปตีบนแผ่นแป้งที่เริ่มสุกก่อนใส่ผัก จะเรียกว่า “ข้าวพันผักใส่ไข่” ในการรับประทานต้องปรุงรสด้วยซอสพริกหรือซอสมะเขือเทศ ซีอิ๊ว และน้ำจิ้มที่รับประทานกับข้าวพันผัก

ซึ่งประกอบด้วย พริกแห้งป่นปรุงรสด้วยน้ำปลา น้ำตาล และผักชีพม่าหั่นฝอย หรือจะโรยหน้าด้วย กระเทียมเจียว กากหมูหรือแคบหมูด้วยก็จะเพิ่มความอร่อยได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ที่กล่าวมาทั้งหมดแล้ว ชาวลับแลยังคิดค้น “ก้วยเตี่ยวอบ” ที่ดัดแปลงมาจากก้วยเตี่ยวน้ำทั่ว ๆ ไป รูปร่างหน้าตาเหมือนข้าวพันผักและข้าวพันผักใส่ไข่ เพียงแต่ใช้ข้าวแคบแห้งมาทำให้อ่อนตัวบนปากหม้อดิน แทนการไล่แป้ง แล้วใส่เส้นก้วยเตี่ยวที่ปรุงกับเครื่องปรุงรส ใส่ลูกชิ้นหมูแดงลงไปในข้าวแคบแห้งที่อ่อนตัว ห่อเหมือนข้าวพันผัก ตักใส่จาน แล้วตักน้ำก้วยเตี่ยวใส่ เหมือนทำก้วยเตี่ยวน้ำทั่ว ๆ ไปและยังมี “ข้าวพันจ๊ับ” ซึ่งเป็นอาหารอีกชนิดหนึ่งที่ชาวลับแลดัดแปลงมาภายหลัง มีลักษณะเหมือนก้วยจ๊ับ เพียงแต่ใช้ข้าวพันตัดเป็นท่อนแทนเส้นก้วยจ๊ับ หรือนำไปทำสุกี้ หรือเย็นตาโฟก็ได้

3.8.2 หมี่พัน

เป็นการนำเอาแผ่นข้าวแคบชนิดบาง ใช้เส้นหมี่ลวกคลุกเคล้าเครื่องปรุงรส ถั่วงอก แคบหมู น้ำปลา น้ำตาล มะนาว พริกป่น ผักชีพม่าหั่นฝอยหรือใบหอมผักชี และเครื่องปรุงอื่น ๆ ปรุงรสตามใจชอบ และดักใส่ลงบนข้าวแคบบางแล้วม้วนปิดตัวเปิดท้าย

พระศรีพนมมาศ ได้นำต้นมะพร้าว ต้นหมาก ละหุ่ง มาปลูกที่บริเวณม่อนจุงจา (ปัจจุบันคือโรงเรียนเทศบาลศรีพนมมาศพิทยากร) เพราะที่ดินเป็นหินลูกรัง ท่านได้ให้ชุดหลุมขนาดใหญ่เอาหินกรวดลูกรังเดิมออกให้หมด แล้วเอาโอ่งดินที่ชาวบ้านปั้นขายมารองกันหลุม นำเอาดินที่มีปุ๋ยคอกมาใส่จนเต็มหลุม เพื่อปลูกมะพร้าว ในฤดูแล้งโอ่งจะทำหน้าที่เก็บตุนน้ำให้ความชื้น และอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้มีต้นมะพร้าวเพิ่มมากขึ้นคือ พระศรีพนมมาศมี กุศโลบายให้คู่บ่าวสาวปลูกมะพร้าว 2 ต้น ในพิธีงานแต่งงาน พร้อมทั้งให้อธิษฐานเอาตามความปรารถนา ต่อมาก็เป็นที่นิยมปลูกมะพร้าวกันมากขึ้น และได้คิดค้นวิธีถนอมอาหารและการปรุงอาหารด้วยมะพร้าว อาหารลับแลที่ใส่มะพร้าวเพราะได้รับวัฒนธรรมที่เลื่อนไหลจากภาคกลาง คือ พวกทุ่งยัง-ไผ่ล้อม อาหารที่ใส่กะทิ ได้แก่ ห่อหมกปลาช่อน แกงเผ็ดหมู แกงหยวก แกงฉู่ฉี่ และขนมไทยอีกมากมาย ซึ่งเป็นอาหารที่มีมาแต่โบราณใช้ในงานพิธีต่าง ๆ มากมาย เช่น

3.8.3 ห่อหมกปลาช่อน

ในขบวนขันหมากในงานแต่ง เป็นการเริ่มต้นคู่ชีวิตทั้งคู่จะปรองดองกันดังคำว่า เออ ออ ห่อหมก ชาวลับแลจะทำห่อหมกอยู่ 2 อย่าง คือ ห่อหมกปลา และห่อหมกปูนา ห่อหนึ่งปูจะใส่แป้งข้าวเหนียว (ชาวลับแลเรียกห่อหมกว่าห่อหนึ่งปลา ห่อหนึ่งปู)

3.8.4 ขนมแหนบ ขนมเทียน ข้าวต้มมัด

เป็นขนมที่ชาวบ้านจะนำไปทำบุญในวันพระ และในเทศกาลทานก้วยสลากอยู่ ในช่วงเดือน 9 ขึ้น 15 ค่ำ ไปจนถึงเดือน 10 แรม 8 ค่ำ ขนมทั้ง 3 อย่างนี้จะบรรจุในชะลอมถวายพระของแต่ละวัดซึ่งจะจัดไม่ค่อยตรงกัน เช่น ในกลุ่มวัดป่ายางจะทานก้วยสลากเป็นวัดแรก วัดนาทะเลจะเป็นวัดสุดท้าย เป็นต้น

3.8.5 ขนมแหนบ

ชาวลับแลจะทำขนมนี้ในวันสำคัญของพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปทำบุญและแจกจ่ายแบ่งปันให้กับญาติพี่น้อง เรียกว่า “ขนมที่ขนมน้อง” นิยมทำกันในประเพณีสลากชะลอมเป็นประเพณีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษและเจ้ากรรมนายเวร โดยแต่ละบ้านจะจัดทำชะลอมขนาดเล็กเท่ากับจำนวนคนในบ้าน จะทำไปถวายพระในตอนเช้า โดยมีวิธีการทำคือ ขนมแหนบ ทำมาจาก

แป้งข้าวเหนียว ใส่ใส่มะพร้าวอ่อนห่อขนมด้วยใบตอง กลัดด้วยไม้กลัดแล้วนำไปนึ่งประมาณ 30 นาที นำมารับประทาน

3.8.6 ขนมเทียน

ทำมาจากแป้งข้าวเหนียว เคี้ยวน้ำตาลหรือน้ำอ้อยและกะทิ นำไปนวดกับแป้งข้าวเหนียวจนเข้ากัน ใส่ไส้เค็มทำจากถั่วเขียวผัดกับหมูสามชั้น พริกไทย เกลือ ห่อขนมด้วยใบตองทำเป็นรูปสามเหลี่ยม นำไปนึ่งประมาณ 30 นาที

3.8.7 ข้าวต้มมัด

เป็นขนมไทยพื้นบ้าน นิยมทำเป็นขนมในเครื่องไทยธรรมถวายพระภิกษุ ในเทศกาลตักบาตรเทโว เทศกาลออกพรรษา และยังนิยมทำแจกกันในหมู่ญาติมิตรในเทศกาลออกพรรษาเช่นเดียวกัน ทำจากข้าวเหนียวผัดกับกะทิ ใส่ไส้กล้วย ใส่หน่อไม้ ใส่เผือก ใส่มัน ห่อด้วยใบตอง นำไปนึ่งให้สุก

ข้าวต้มมัดมี 3 ชนิด

ชนิดที่ 1 ข้าวต้มหัวหงอก ใช้ข้าวเหนียวแช่น้ำจนนิ่ม นำไปห่อด้วยใบตองมัดรวมกันหลาย ๆ อัน แล้วนำไปต้มจนสุก เวลารับประทานแก้ออกจากห่อตัดเป็นชิ้น ชูตะมะพร้าวโรยโรยด้วยน้ำตาลทราย เรียกว่า “ข้าวต้มหัวหงอก” จะใส่ไส้กล้วยด้วยก็ได้

ชนิดที่ 2 ข้าวต้มนมสาว เรียกว่าข้าวต้มผัด หรือข้าวต้มนมสาว ใช้ข้าวเหนียวแช่น้ำจนนิ่ม แล้วนำไปผัดกับกะทิ และนำมาห่อด้วยใบตองใส่ไส้กล้วย เผือก มัน หน่อไม้ มัดด้วยตอก จะทำให้มัดข้าวต้มงอนออกมาสองข้างเป็นที่มาของชื่อ “ข้าวต้มนมสาว”

ชนิดที่ 3 ข้าวต้มตาล วิธีทำเหมือนข้าวต้มผัดแต่ไม่มีไส้ โดยใช้เนื้อจากลูกตาลที่เอาไปทำขนมตาลมาผสมกับข้าวต้มผัดแล้วห่อมัดด้วยตอก นึ่ง รสชาติจะหวานปะแล่ม มันและหอมตาล เรียกว่า “ข้าวต้มมะต่าน” (ข้าวต้มตาล)

3.8.8 กระจยาสารท

ชาวลับแลได้รับวัฒนธรรมเลื่อนไหลมาจากภาคกลางและทำสืบทอดมาจนปัจจุบัน เดือน 10 แรม 15 ค่ำ เป็นวันสารทไทย ชาวบ้านจะไปวัดทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระ ชาวลับแลจะมีการก่อเจดีย์ข้าวสาร พร้อมทั้งพืชไร่ พืชสวน เพื่ออุทิศให้ปู่ย่าตายาย ที่ได้ทำเรื่องสวนไร่นาให้ลูกหลาน ได้มีข้าว มีพืชไร่ พืชสวน ไร่กิน มีกระจยาสารทเป็นส่วนประกอบด้วย กระจยาสารททำจากข้าวตอก ข้าวเม่า มะพร้าว ถั่วลิสง งา น้ำอ้อย แบะแซเป็นส่วนผสม มีวิธีทำ คือ ใส่หัวกะทิเคี้ยวพอเดือดใส่น้ำอ้อย นำข้าวเม่า งา ถั่วลิสง ที่คั่วไว้ผสมคลุกเคล้ากับน้ำตาลที่เคี้ยวไว้ ใส่ข้าวตอกเทลงในพิมพ์เกลี่ยให้เสมอกัน นำกระจยาสารทตัดเป็นแผ่นและหั่นเป็นชิ้นตามขนาด

3.8.9 ขนมข้าวแต่นและนางเล็ด

เป็นขนมในเทศกาลวันออกพรรษา วันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 จะมีเทศน์มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ ชาวบ้านจะช่วยกันรับกัณฑ์เทศน์ตั้งแต่เช้ามืดไปจนถึงวันรุ่งขึ้นวันใหม่ของอีกวันหนึ่ง เครื่องบูชาธรรมมีธงสามเหลี่ยมเล็ก ๆ เท่าคาถาประทีปตามด้วยก้อนข้าวเท่าคาถา นอกจากนี้มีปัจจัย ขนม นม เนย ขนมหนึ่งในนั้นคือ ข้าวแต่นและนางเล็ด

ข้าวแต่น ทำจากข้าวเหนียวหนึ่งคลุกกับน้ำอ้อยนำมาคั่วกับในแบบให้เป็นแว่นกลม ๆ หรือ รูปสามเหลี่ยมนำไปตากแดด 1 วัน แล้วนำมาทอด (ภาษาลับแลทอดเรียกว่า จิ้น)

นางเล็ด ทำจากข้าวเหนียวนึ่งนำมากดในแบบให้เป็นแว่นกลม ๆ หรือรูปสามเหลี่ยม นำไปตากแดด 1 วันแล้วนำมาทอด หยอดด้วยน้ำอ้อยที่เคี่ยวจนเหนียว

3.8.10 ขนมลอดช่อง

ในสมัยก่อนนิยมทำขนมลอดช่องในงานบุญ งานบวช งานแต่งงาน เป็นทั้งอาหารหวานและหวานมีคนทำไม่มาก เพราะเป็นอาหารที่ทำยากพอสมควร คือ วิธีการกวนถ้าไม่มีความรู้ความชำนาญก็อาจทำให้เสียได้ (ไม่เป็นตัว) มีทั้งลอดช่องเค็มและลอดช่องหวาน ทำจากแป้งที่ผสม น้ำปูนใส ใส่หม้อตั้งไฟ กวนให้ได้ที่แล้วนำไปเทลงถังที่มีรู เตรียมไว้สำหรับให้ขนมลอดช่อง (รู) ตกกลงไปในน้ำเย็น เมื่อกดขนมลงจนหมดแล้วให้เปลี่ยนน้ำที่แช่จนเย็น แล้วเทขนมใส่เซ่งเพื่อให้น้ำสะเด็ด

3.8.11 ลอดช่องหวาน

นำลอดช่อง ใส่ น้ำหวานมีส่วนผสมของกะทิ น้ำตาลปีบ ตัดเกลือเล็กน้อย

3.8.12 ลอดช่องเค็ม

นำลอดช่องใส่ปลาป่น กุ้งแห้งป่น ถั่วอกดอง เวลากินปรุงรสเหาะน้ำปลาป่น มะนาว (ถ้าเป็นหน้ามะพร้าวก็จะนิยมใส่มะพร้าวแทนมะนาว) โรยผักชี พริกป่น

3.8.13 น้ำพริกน้ำปู

น้ำปูจะทำในหน้าฝน ชาวบ้านจะเก็บปูที่อยู่ตามคันน่านำมาตำโดยมีส่วนผสม ใบตะไคร้ ใบฝรั่ง ตำให้ละเอียดเพื่อดับกลิ่นคาวพอเสร็จแล้วนำมาหมักทิ้งไว้ 1 คืน นำมาเคี่ยวจนเป็นสีดำ เสร็จแล้วนำมาเก็บไว้กินตลอดปี ที่เหลือก็นำมาขาย นิยมนำมาตำเป็นน้ำพริกเรียกว่า น้ำพริกน้ำปู เครื่องเคียงทานกับหน่อไม้ ผักสด ผักลวกต่าง ๆ

3.8.14 แกงแค

เป็นแกงที่ประกอบด้วยผักหลายชนิดและมีเนื้อสัตว์เป็นส่วนผสมด้วยหนึ่งอย่าง เรียกชื่อแกงแคตามชนิดของเนื้อสัตว์ที่นำมาเป็นส่วนผสมนั้น เช่น แกงแคหมู แกงแคไก่ แกงแคกบ แกงแคปลา ผักที่ใช้เป็นส่วนผสมหลักส่วนใหญ่ประกอบด้วย ผักตำลึง ผักชะอม ผักชีฝรั่ง มะเขือพวง เห็ดลมอ่อน และดอกแค ดอกจี่ว ผักคราด ดอกข่า ถั่วฝักยาว มะเขือ บวบ

3.8.15 กล้วยกวน

กล้วยกวนลับแล เป็นผลิตภัณฑ์แปรรูปจากกล้วยน้ำว้า โดยได้รับการถ่ายทอดกระบวนการผลิตมาจากแม่เพี้ยน สุ่มสมบูรณ์ ซึ่งทำกล้วยกวนมานานกว่า 30 ปี โดยมีวิธีทำคือนำกล้วยน้ำว้ามาบดให้ละเอียด ตั้งหั่วกะทิเคี่ยวไฟอ่อนเคี่ยวให้เป็นน้ำมัน ผสมหางกะทิกับน้ำตาลและนมสด ใส่กล้วยตั้งไฟอ่อนกวนด้วยไม้พายจนมีลักษณะข้นเหนียว คลึงเป็นแท่งยาว ตัดเป็นท่อน ๆ ห่อด้วยกระดาษแก้ว

3.8.16 ใส่มะยั้ง

วัฒนธรรมการกินเมี่ยงของชาวลับแลยังปรากฏอยู่ในงานบุญต่าง ๆ วิธีกินเมี่ยงคือแกะห่อเมี่ยงออก นำใบเมี่ยงมาแผ่ใส่เกลือเม็ดและขิง ม้วนเป็นคำแล้วใช้อม ที่เรียกกันว่าอมเมี่ยง ใส่มะยั้งเป็นอาหารว่างที่มีกรรมวิธีการถนอมอาหารเก็บไว้กินนาน ๆ วิธีการทำใส่มะยั้ง คือ นำมะพร้าวแก่จัด ๆ มาหั่นเป็นฝอย ๆ แล้วนำไปผึ่งแดด 1 วัน คั่วให้มะพร้าวเหลือง นำน้ำอ้อยมาเคี่ยวไฟอ่อน ๆ

พอเป็นยางมะตูม นำมะพร้าวผสมกับเกลือมะนาวใส่ซิงและถั่วลิสงคั่ว คลุกให้ทั่ว ปั่นเป็นก้อน ๆ แล้วนำไปรับประทานเปล่า ๆ ก็ได้ หรือจะใช้ใบเมี่ยงห่อก็ได้

3.8.17 แกงขี้เหล็ก

แกงขี้เหล็ก เป็นแกงพื้นบ้านที่นิยมบริโภคมาเป็นเวลานาน เนื่องจากสมัยก่อนมีต้นขี้เหล็กจำนวนมากในชุมชน นอกจากนี้ยังเชื่อว่ามีสรรพคุณทางยา โดยนิยมนำขี้เหล็กมาปรุงอาหารรับประทานในครัวเรือนหรือทำตามงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานศพ แกงขี้เหล็กเป็นแกงโบราณ ได้มาจากการนำยอดใบอ่อนและดอกของต้นขี้เหล็กมาประกอบอาหาร ส่วนประกอบของต้นขี้เหล็กดังกล่าวมีรสชาติเป็นเอกลักษณ์ คือมีรสขม โดยวิธีการลดความขมของขี้เหล็กซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนสามารถทำได้หลายวิธี คือ ลวกขี้เหล็กโดยผสมเกลือในน้ำที่ใช้ลวกเล็กน้อย แกงขี้เหล็กของชาวลับแลเป็นแกงที่มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นคือใช้กระดุกหมูและถั่วเขียวเป็นส่วนผสม โดยใช้เพิ่มกลิ่น รส และความข้นของน้ำแกงทำให้มีรสชาติที่กลมกล่อม

3.8.18 ข้าวหลาม

เป็นอาหารว่างชนิดหนึ่ง ที่ชาวลับแลนิยมรับประทานกันในฤดูหนาว หรือเมื่อได้ข้าวใหม่ ใช้ไฟข้าวหลาม เป็นกระบอกใส่ข้าวหลาม ข้าวหลามแบบชาวบ้าน ใช้ข้าวสารเหนียวกับน้ำเปล่าและเกลือเท่านั้น ในปัจจุบันข้าวหลามที่ทำขายกันโดยทั่วไป จะใส่น้ำกะทิ และเติมถั่วดำ การทำข้าวหลามตามประเพณีนิยมของชาวลับแลจะทำการเป็นพิเศษเพื่อถวายพระในวันเพ็ญเดือนยี่หรือประมาณเดือนมกราคม ชาวลับแลเรียกประเพณีนี้ว่าใส่บาตรข้าวหลาม วิธีการทำ นำข้าวเหนียวแช่น้ำทิ้งไว้จนมาคลุกกับถั่วดำที่ต้มสุกแล้วใส่กะทิสดน้ำตาลและเกลือ กรอกใส่กระบอกไม้ไผ่ แล้วนำไปปิ้งกับราวประมาณครึ่งชั่วโมง ลับแลมีข้าวหลามที่จำหน่ายที่ตำบลทุ่งยั้ง มี 2 ชนิดคือ ข้าวหลามถั่วดำและข้าวหลามสังขยา

3.8.19 ขนมเส้นหรือขนมจีน

เป็นอาหารมอญ ชาวลับแลได้รับอิทธิพลมาจากภาคกลางในสมัยโบราณจะทำการในช่วงตรุษสงกรานต์ วิธีการทำต้องเลือกใช้ข้าวแข็งจะทำให้ได้เส้นขนมจีนที่เหนียวเป็นพิเศษและต้องใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ไม่ควรใช้น้ำประปา เพราะเส้นขนมจีนจะเละ ทำให้จับเส้นไม่ได้ชาวลับแลนิยมรับประทานขนมจีนกับน้ำยากะทิ เน้นกระชายใส่ปลาช่อนเป็นส่วนผสมหลัก รับประทานกับเครื่องเคียงทั้งผักสดผักลวก

ขนมจีนตากแห้ง ชุมชนยางกะไต้ได้ ประมาณ 5 ครัวเรือน ได้นำขนมจีนสดหรือหมักมาผึ่งแดด โดยตากกับหล้าคา เก็บไว้รับประทานเป็นเวลานานได้ ชาวลับแลนิยมทำขนมจีนตากแห้งมาประกอบอาหาร เช่น ใส่ยำ (ซ่า) ใบมะม่วง ซ่าผักกาด ใส่แกงผักต่าง ๆ และยังทำราดหน้าได้อีกด้วย ปัจจุบันได้นำขนมจีนตากแห้งมาทอดเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริมอีกด้วย

4. อำเภอบำปูลา

4.1 วัฒนธรรมประเพณีอำเภอบำปูลา

จากพื้นฐานความเชื่อและวิถีชีวิตของคนทำปลา ที่ดำรงอยู่ด้วยความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ ทำให้ชาวอำเภอบำปูลามีประเพณีวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่สืบทอดกันมาแล้วหลายชั่วอายุคน เมื่อถึงวันพระหรือมีกิจกรรมทางพุทธศาสนา ชาวอำเภอบำปูลาจะใช้เสียงกลองใหญ่ที่เรียกว่า "กลองปู่จา" ซึ่งแขวน

อยู่ในหอกลองหรือ “โองก่อง” จังหวะหนึ่งเป็นสัญญาณแจ้งเตือน อีกจังหวะหนึ่งตีหรือ “ลานกลอง” ต้อนรับคณะศรัทธาจากวัดอื่น ที่มาร่วมทำบุญนอกจากจะมีกิจกรรมทำบุญตักบาตรตามแบบพระพุทธศาสนิกชนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีอีกหลายกิจกรรมแตกต่างจากภูมิภาคอื่นที่สื่อถึงความเป็นท่าปลา-ล้านนาได้เป็นอย่างดี สามารถจัดลำดับตามรอบปฏิทินตั้งแต่ต้นปีถึงปลายปีได้ดังนี้

4.1.1 ประเพณีจับปลาสะเอน ของชาวตำบลท่าปลา เกิดขึ้นช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม เมื่อถึงช่วงเวลานี้ชายชาวตำบลท่าปลาจำนวนหนึ่ง จะไปชุมนุมที่หาดผาตเหนือวังสงคราม พร้อมด้วยแหจับปลาผืนใหญ่กว่าปรกติ เรียกว่า “แหบ้อง” ที่สานขึ้นเป็นพิเศษจากเชือกป่านย้อมด้วยเลือดควาย เพื่อบริการจับปลาสะเอนหรือชาวท่าปลาเรียกว่า “ปลาสะเอน” ปลาเกล็ดขนาดใหญ่ น้ำหนัก 30-80 กิโลกรัม ซึ่งตัวผู้กับตัวเมียจับคู่ว่ายทวนน้ำขึ้นมาจากวังน้ำลึกเพื่อผสมพันธุ์กันตั้งแต่วเวลาประมาณ 21.00 น.เป็นต้นไป การจับปลาสะเอนนี้นอกจากจะได้ปลาสำหรับนำไปประกอบอาหารและแบ่งปันให้เพื่อนบ้านแล้ว ยังถือเป็นการพิสูจน์ความเป็นลูกผู้ชายชาวท่าปลาด้วย กล่าวคือ หากชายชาวท่าปลาคนใดมีชื่อเป็นผู้พิชิตปลาสะเอนได้แล้ว เขาผู้นั้นจะได้รับการยอมรับว่า “เป็นลูกผู้ชายชาวท่าปลาอย่างแท้จริง” เหมาะสมที่สาว ๆ ในหมู่บ้านจะเลือกเป็นผู้નાครอบครัวต่อไป

4.1.2 ประเพณีปีใหม่หรือสงกรานต์ คือ ประเพณีที่จัดขึ้นตามวันที่กำหนดไว้ในปฏิทิน ถือเป็นการเริ่มต้นปีใหม่ของชาวอำเภอท่าปลาตามวิถีล้านนา เป็นอีกประเพณีหนึ่งที่ชาวท่าปลาต่างให้ความสำคัญ เนื่องจากเป็นประเพณีที่มีองค์ประกอบครบทุกด้าน คือ การเริ่มต้นปีใหม่รับเอาสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาในชีวิต ปิดเป่าขับไล่สิ่งชั่วร้ายให้ไปพร้อมกับ “ปู่สังขาร” ที่เชื่อกันว่าเดินทางล่องมาจากทางตอนเหนือ หลังเที่ยงคืนวันที่ 12 เมษายน เรียกว่า “สังขารล่อง” โดยชายชาวท่าปลาจะตื่นขึ้นมากลางดึกเพื่อจุดประทัด จุดตะโปก ยิงปืนหรืออุปกรณ์ใด ๆ ที่ทำให้เกิดเสียงดัง เป็นการขับไล่สิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ในบ้าน วันรุ่งขึ้น 14 เมษายน เรียกว่า “วันเนาหรือวันเนา” เป็นวันเสียห้ามทำการมงคลใด ๆ ห้ามทะเลาะเบาะแว้งด่าทอกัน หากใครฝ่าฝืนก็จะพบกับสิ่งที่เปี่ยมอับมงคลไปตลอดทั้งปี วันนี้จึงมีการเข้าวัดทำบุญ สรงน้ำพระ รดน้ำขอขมา-ขอพรผู้ใหญ่ ผู้หญิงก็จะซักผ้าทำความสะอาดบ้านเรือน เป็นต้น และวันที่ 15 เมษายน หรือ “วันพญาวัน” ถือเป็นเจ้าของวันในรอบปีนั้น ชายชาวท่าปลาที่ต้องการของศักดิ์สิทธิ์คาถาอาคมต่าง ๆ จะถือเอาวันนี้เป็นวันที่รับเอาสิ่งเหล่านี้จากครูบาอาจารย์มาสู่ตนเอง เรียกว่า “ปงครู” เพราะเชื่อว่าจะได้ผลและมีความศักดิ์สิทธิ์มากที่สุด

ประเพณีสงกรานต์หรือปีใหม่นี้ นอกจากกิจกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อทางพุทธศาสนาแล้ว ยังถือเป็นช่วงเวลาที่รื่นเริงของชาวท่าปลา มีการละเล่นหลายประเภทที่สร้างความสนุกสนานให้คนในชุมชน เช่น การเล่นสละบ้า เล่นมอญซ่อนผ้า เล่นลูกช่วง เล่นสาดน้ำ มีการจับกลุ่มตระเวนไปตามบ้านเพื่อนบ้านในชุมชน เพื่อตีมะเหล้า-น้ำขาว ร้องรำทำเพลง คำ จ้อย ซอกกันอย่างสนุกสนาน ช่วงนี้แต่ละครัวเรือนจึงต้องเตรียมเหล้า-น้ำขาว กับแกล้มประจำห้องครัวไว้ เพื่อต้อนรับเพื่อนบ้านที่จับกลุ่มมาเยี่ยมบ้านตน ซึ่งไม่สามารถระบุได้ว่าจะมาเวลาใดกลางวันหรือกลางคืน ตั้งแต่วันที่ 13-18 เมษายน ในท้องที่อำเภอท่าปลาจึงเต็มไปด้วยสีสันทัน มีเสียงเพลงคลอเคล้ากับเสียงปรบมือ เสียงกลอง ฉิ่ง ฉาบ เสียงซอแซ่ดแว่วจากระเบียงจันทระ มีเสียงเฮฮา ไห้อั่วตามลานบ้านของกองเชียร์หรือผู้เล่นสละบ้า เมื่อตอนอาสนะฝ่ายตรงข้ามได้หรืออาจจะมึนเมาที่เกิดเหตุการณ์ไม่คาดฝันของสมาชิกในชุมชนที่คุมสติไม่ได้ซึ่งอาจเกิดจากการดื่มเหล้าเกินขนาดหรือกินเหล้าหลงแปง-ผิดครู ซึ่งอาจจะส่งผล

ออกมาด้วยท่าทางต่าง ๆ ตามของดีหรือคาถาอาคมที่ตนมีหรืออาจจะถึงขั้นทะเลาะเบาะแว้งกันกับคนในชุมชนหรือคนต่างถิ่น ตามแบบฉบับของชายชาตรีมีของ-มีครู แต่ก็ไม่ทำให้ชุมชนเกิดความแตกแยกแตกความสามัคคีกันแต่อย่างใด

4.1.3 ประเพณีการต้องแก้วท่าปลา เป็นประเพณีเฉพาะของชาวตำบลท่าปลา เกิดขึ้นทุกวันที่ 15 เมษายน หรือ “วันพญาวัน” ซึ่งชาวตำบลท่าปลาเชื่อกันว่าเป็นวันที่ “แก้วท่าปลา” มีความศักดิ์สิทธิ์มากที่สุด วันนี้องค์ทุกปีชาวบ้านท่าปลาและเพื่อนบ้านใกล้เคียงจะไปรวมตัวกันที่ริมฝั่งแม่น้ำน่านบ้านบ่อแก้ว เพื่อร่วมพิธีสวดเอาหินแก้วท่าปลาขึ้นมาจากใต้น้ำ เพื่อแจกจ่ายให้กับผู้เข้าร่วมพิธีนำไปเป็นเครื่องรางของขลัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำตัว หรือเก็บไว้เป็นสิริมงคลแก่ครอบครัว เพราะต่างเชื่อว่าผู้ใดมีแก้วท่าปลาไว้ในครอบครอง “จะอยู่เย็นเป็นสุข ทำมาค้าขึ้น” ชาวท่าปลาเรียกพิธีกรรมนี้ว่า “ต้องแก้วท่าปลา”

ด้านชาวผาเลียดจะถือเอาวันที่ 19 เมษายนของทุกปีทำพิธีสงฆ์ “เจ้าปู่อาชญาหลวง” พร้อมบริวารผาเลียดที่ชาวผาเลียดนับถือมาก มีการเล่นดนตรีสะล้อ ซอ ซึง ถวายเจ้าปู่และซึกกลุ่มผู้มาร่วมงาน พร้อมทั้งอันเชิญเจ้าปู่เข้ามาประทับร่างของ “นางทรง” ชาวผาเลียดที่เข้าร่วมหรือ “ลูกข้าว – ลูกแป้ง” ก็จะถามไถ่เรื่องต่าง ๆ เช่น ความสุขของปริมาณน้ำฝนประจำปีนั้น ๆ ความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ขอให้เจ้าปู่และบริวารปกปักรักษาพวกตนให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นต้น ก่อนจะปิดท้ายด้วยการร่วมกันสงฆ์พร้อมกับการเปลี่ยนมาลัยพวงใหม่ที่ศาลเจ้าปู่ต่อไป

4.1.4 ประเพณีขึ้นธาตุ เกิดขึ้นกลางเดือนพฤษภาคมหรือทุกวันวันเพ็ญเดือนหกของทุกปี ชาวตำบลท่าปลาและตำบลใกล้เคียงจะมาชุมนุมกัน เพื่อสงฆ์และจุดบอกไฟบูชาพระธาตุวัดตีนดอย ที่ตั้งอยู่บนยอดดอยสูงเหนือวัดตีนดอยขึ้นไปประมาณ 200 เมตร มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เพื่อให้องค์พระธาตุเกิดความชุ่มเย็นหลังจากตากแดดตากลมมาทั้งปี ส่วนการจุดบอกไฟหรือจี้บอกไฟนั้น เพื่อส่งสัญญาณให้เทวดาที่อยู่บนสวรรค์ทราบว่าย่างเข้าสู่ฤดูกาลเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรแล้ว ขอให้เทวดาประทานน้ำฝนลงมาบนโลกมนุษย์ การจุดบอกไฟนั้นนอกจากวัตถุประสงค์ในเบื้องต้นแล้ว ยังเป็นกิจกรรมสร้างความสนุกสนานแก่ผู้มาร่วมงานเป็นอย่างมาก ถือเป็นกิจกรรมสุดท้ายก่อนเข้าสู่ฤดูกาลผลิตเข้าสู่โรงนาของชาวท่าปลา ตามธรรมเนียมวันนี้จะอนุโลมให้มีการพูดคุยหยอกล้อกัน (โดยมากเป็นคำหยาบ) ผ่าน “คำแข็งบอกไฟ” โดยไม่มีการโกรธเกลียดซึ่งกันและกัน ยังถือเป็นการประชันฝีมือกันของช่างทำบอกไฟแต่ละบ้าน โดยมีเกียรติและศักดิ์ศรีของแต่ละบ้านย้านนั้นเป็นเดิมพัน เนื่องจากบอกไฟของแต่ละบ้านจะมีสูตรลับเฉพาะตามตำราหรือตำหาของบ้านนั้น ๆ เช่น ตำหาแม่ม้ายั่วขึ้น ตำหาแขนแลดาว ตำหาช่างล่องขอ เป็นต้น

4.1.5 ประเพณีการบวชพระ ในหนึ่งปีชาวท่าปลาจะจัดประเพณีบวชพระขึ้นเพียง 1-2 ครั้ง คือ เดือนมิถุนายน – กรกฎาคม (ก่อนเข้าพรรษา) การบวชพระถือเป็นอีกประเพณีหนึ่งที่สำคัญและยิ่งใหญ่ของชาวท่าปลา เนื่องจากแต่ละปีของแต่ละหมู่บ้านจะมีชายชาวท่าปลาเข้าร่วมบวชตั้งแต่ 10 คนขึ้นไป สังคมท่าปลากำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าชายชาวท่าปลาต้องผ่านการบวชชีวิตจึงจะสมบูรณ์ เพราะนอกจากเป็นการตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ผู้ให้กำเนิดแล้ว ยังเป็นโอกาสในการศึกษาหาความรู้ทั้งทางธรรมและทางโลก ผู้ที่จะเข้าสู่พิธีบวชทุกคนต้องผ่านการเป็น “ชะโยมวัด” เพื่อฝึกท่องบทสวดและเรียนธรรมวินัยปฏิบัติตัวเสมือนพระ-เณรประมาณ 3-5 เดือน เมื่อบวชแล้วต้องอยู่ในร่ม

กาสาวพัตรอย่างน้อย 1 พรรษาจึงจะลาสิกขาบทหรือสึกได้ ชาวท่าปลาจึงเรียกการบวชรวมกับการเรียนว่า “บวชเรียน”

ก่อนลาสิกขาบทหรือสึกจากการเป็นพระหรือสามเณร จะนำจานดอกไม้ธูปเทียนไปกราบลาพ่อออก-แม่ออก และชาวบ้านในชุมชนให้ทราบก่อน เรียกว่า “กา-การวะ” เมื่อสึกออกมาแล้วคนในชุมชนจะให้การยอมรับให้ความเคารพ ถือเป็นผู้รู้ มีความน่าเลื่อมใส การบวชถ้าจะให้สมบูรณ์แบบต้องเริ่มต้นที่การบวชเป็นสามเณร เมื่อสึกแล้วพออายุได้ 20 ปี จะบวชเป็นพระอีกครั้งหนึ่ง ผู้ที่บวชเป็นสามเณรเมื่อสึกออกมาชาวตำบลท่าปลา จริม หาดลำ ทำแฝกและน้ำหมั้น จะเรียกบุคคลนั้นว่า “น้อย” ส่วนผู้ที่สึกจากการเป็นพระเรียกว่า “หนาน” ตามด้วยชื่อ เช่น น้อยถา หนานคำ เป็นต้น ถือว่าคนที่ไม่เคยบวชเรียนเป็น “คนดิบ” ส่วนชาวผาเสียดนั้นแตกต่างออกไปโดยเรียกผู้สึกจากการเป็นสามเณรว่า “เซียง” เรียกผู้สึกจากการเป็นพระว่า “ทิด”

ประเพณีการบวชพระแม้จะเป็นงานที่จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่แต่ไม่มีค่าใช้จ่ายมากนัก เนื่องจากก่อนถึงวันงานเพื่อนบ้านจะนำข้าวสารอาหารแห้งมาร่วมสมทบกับทางเจ้าภาพ เรียกว่า “ฮอมคร้ว” เพื่อใช้สำหรับทำอาหารรับรองแขกที่มาร่วมงาน เพื่อนบ้านในชุมชนก็จะนำหมอนมาร่วมทำบุญขอรับเป็นลูกแก้ว ช่วยจัดเตรียมสถานที่ ทำกับข้าว การแห่ناقไปทำขวัญที่วัดจะมีการจัดขบวนอย่างยิ่งใหญ่ โดยเฉพาะที่ตำบลจริมและตำบลท่าปลาการแห่ناقทุกครั้ง จะให้นาคนั่งอยู่บนหลังช้าง เนื่องจากเป็นตำบลที่มีช้างมากที่สุดในอำเภอท่าปลา ส่วนตำบลอื่นก็แตกต่างกันไปทั้งให้นาคขี่คอคนหรือนั่งบนหลังช้าง ระหว่างทางจะมีการพักขบวนหรือพักนาค 2-3 ครั้ง พร้อมกับจัดให้มีการชกหรือรำมวยเชิงมวยนาค 2-3 คู่ จากนั้นจึงแห่ناقไปทำขวัญที่วัดและทำพิธีบวชในโบสถ์ในวัดรุ่งขึ้น

ที่บ้านท่าแฝกมีธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมาว่า ก่อนวันเข้าโรงครัวจำนวน 7 วัน นาคจะรวมกลุ่มกันแต่งตัวใส่ผ้าถุงหรือโสร่งสวมผ้าเว็น ตระเวนไปตามบ้านของเพื่อนบ้านในชุมชน เพื่อบอกบุญและเล่นสนุกสนานกับเพื่อนบ้าน เช่น จ้อย ข้าว ซอ ระหว่างนี้จะมีเพื่อนบ้านตั้งแห่คานขึ้น ไปสวมหัวผีขน ตามคณะของนาคไปด้วยเพื่อทำหน้าที่ป้องกันภัยจากหมู่มารที่จะเข้าขัดขวางการบวชพระในครั้งนั้น ซึ่งสามารถสร้างสีสันดีให้ประเพณีบวชพระให้คึกคัก สนุกสนานและกระตุ้นการอยากรู้ อยากเห็นและสร้างความตื่นตระหนกให้กับเด็ก ๆ ในชุมชน โดยการเล่นผีขนนี้จะสิ้นสุดลงหลังแห่ناقเข้าวัดแล้ว อีกความงามหนึ่งที่น่าสนใจเป็นดอกไม้ที่ผลิตานเต็มท้องทุ่งท่าปลา คือ หลังผ่านจากการบวชเป็นพระหรือสามเณร กระทั่งสึกออกมามีค่านำนานว่าน้อยหรือหนานแล้ว ตามธรรมเนียมของชาวท่าปลาจะนับถือและเรียกผู้ใหญ่ในชุมชน ที่เคยมาร่วมงานบวชและผูกข้อมือให้ตนว่า “ป่อหรือป่อ” ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นไป

4.1.6 ประเพณีการแห่ผีตลก - ผีขน เกิดขึ้นช่วงเทศกาลออกพรรษาคือช่วงเดือนตุลาคมของทุกปี ชาวท่าปลาเรียกสิ่งประติษฐ์ที่มีลักษณะคล้ายหัวโขนแต่งแต้มสีให้ดูน่าเกลียดน่ากลัวแตกต่างกัน โดยชาวตำบลท่าปลาเรียกว่า “หัวผีตลก” ส่วนชาวตำบลหาดลำ ตำบลท่าแฝก เรียกว่า “หัวผีขน” แต่สิ่งที่เหมือนกัน คือ เป็นประเพณีที่ชาวตำบลหาดลำ ตำบลท่าปลาถือปฏิบัติสืบทอดกันมานานแล้ว โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับนรก สวรรค์ การทำบุญทำทานตามพระพุทธศาสนาให้กับผีเปรต ผีนรก ที่หิวโหยต้องการอาหารยังชีพโดยการขอส่วนบุญจากมนุษย์ จนกว่าจะใช้หนี้กรรมหมดสิ้นเพื่อจะได้ไปเกิดในชาติภพใหม่ต่อไป

ผู้ชายที่จะสวมหัวผิตลกหรือผิวนจะต้องเข้าร่วมพิธีกรรมสวมหัวผิในป่าช้าจึงจะสามารถร่วมขบวนแห่ได้ สำหรับข้าวตอก ดอกไม้ ต้นกล้วย ต้นอ้อย ต้นกล้วย ต้นข้าว ที่แห่ไปนั้นก็เพื่อนำไปตกแต่งวิหารหรือศาลาการเปรียญให้เหมือนป่าหิมพานต์ ระหว่างทางจะมีการตีฆ้อง ตีกลอง กระตุ้นให้เกิดความสนุกสนานครื้นเครง เชิญชวนชาวบ้านร่วมทำบุญ การบริจาคทาน วัตถุประสงค์ต่าง ๆ ประเพณีการแห่ผิตลก-ผิวนมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ การสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน แสดงให้พุทธศาสนิกชนเห็นว่าเมื่อทำชั่วแล้วจะไปเกิดเป็นผีเปรต ผีนรกหน้าตาน่าเกลียดน่ากลัวต้องเป็นทุกข์เที่ยวขอส่วนบุญส่วนกุศลกับชาวบ้าน เป็นการเตือนสติคนให้ละเว้นความชั่ว ประกอบแต่ความดีนั่นเอง

4.1.7 ประเพณีตานก๋วยสลาก เกิดขึ้นหลังเทศกาลออกพรรษา คือ เดือนตุลาคม เป็นประเพณีของชาวตำบลจริม ตำบลหาดลำและตำบลท่าแฝก มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษ ญาติพี่น้องที่ล่วงลับรวมถึงเทวดา-เทวดาที่คุ้มครองเด็ก ๆ ของแต่ละครอบครัว องค์ประกอบของประเพณีนี้ได้แก่ ข้าวสาร อาหารแห้ง ผลไม้ ข้าวสุก อาหารปรุงสุก เสื้อผ้าและของใช้ประจำวัน สำหรับบรรจุหรือประกอบกับสิ่งที่ชาวบ้านเรียกว่า “สลาก” องค์ประกอบของประเพณีตานก๋วยสลากมีดังนี้

4.1.7.1 สลาก 4 ประเภท ประกอบด้วย

(1) ก๋วยน้อย คือ ภาชนะคล้ายชอลอมขนาดเล็ก (เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 นิ้ว) สานด้วยตอกไม้ไผ่ รองหรือถูด้วยใบตองพลวง (ปัจจุบันส่วนใหญ่ใช้กระดาษหนังสือพิมพ์) บรรจุข้าวสาร อาหารแห้ง (ข้าวสาร เหล้า พริก หอม กระเทียม ฯ) อาหารปรุงสุกจำพวกข้าวเหนียว ห่อหมก (ห่อนึ่ง) ปลาแห้ง เนื้อแห้ง ฯ ข้าวต้มมัดและผลไม้ตามฤดูกาล มัดรวบปากก๋วยแล้วตกแต่งยอดก๋วยด้วยดอกไม้ ที่หาได้ในท้องถิ่นในช่วงเวลานั้น เช่น ดอกหงอนไก่ ดอกดาวเรือง ใบเตย เป็นต้น

(2) ก๋วยอุม คือ ก๋วยลักษณะเดียวกับก๋วยน้อยแต่มีขนาดใหญ่กว่า (เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 10 นิ้ว) บรรจุของเช่นเดียวกับก๋วยน้อย แต่นำกิ่งไม้ เช่น กิ่งมะขาม มาทำเป็นยอดก๋วยเพื่อแขวนสมุด ดินสอหรือของใช้อื่น ๆ พร้อมด้วยปัจจัยต่าง ๆ ตามกำลังศรัทธา

(3) สลากหลวง คือ สลากที่สร้างเป็นบ้านจำลองยกพื้นสูง ตกแต่งให้สวยงามด้วยกระดาษสี บรรจุของเช่นเดียวกับก๋วยสองชนิดในเบื้องต้น แต่เพิ่มเติมเสื้อผ้าและของใช้อื่น ๆ เข้าไป นอกจากนี้เพื่อนบ้านจะมาร่วมสมทบเงินปัจจัยทำบุญด้วย เดิมนั้นคือสลากที่คนทั่วไปในชุมชนทำขึ้นกันไปหาผู้ล่วงลับตามปกติ แต่ปัจจุบันส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวที่มีสามเณร-พระที่เคยมอบแล้วสึกหรือยังบวชจำพรรษาวัดนั้น ๆ เป็นผู้ทำขึ้น

(4) สลากก้างบูหรี คือ สลากที่ทำขึ้นจากไม้ไผ่ แขนหรือประกอบด้วย มวนบูหรีผูกเป็นแพ เงินปัจจัย ของใช้ประจำวันสบู่ แปรงสีฟัน ยาสีฟัน หวี สมุด ดินสอ เสื้อผ้า ข้าวต้ม เป็นต้น สลากก้างบูหรีเป็นสลากที่ต้องอาศัยระยะเวลาในเตรียมการ โดยเฉพาะการมวนบูหรีและต้องใช้งบประมาณจำนวนหนึ่ง ส่วนใหญ่คนที่ตานสลากก้างบูหรีจึงค่อนข้างมีฐานะทางการเงินหรือต้องการบุญใหญ่ ตามความเชื่อของคนล้านนาที่ว่า “ทานน้ำเป็นเศรษฐี ทานบูหรีเป็นสละค่าย” คำว่า สละค่าย หมายถึง ผู้ที่มั่งคั่ง

4.1.7.2 ใบสลาก คือ ใบกำสลากกำกับกล้วยสลากแต่ละชนิด ทำขึ้นจากใบลาน ใบตาล ตากแห้ง เขียนข้อความด้วยคำถักทำปาละระว่ากล้วยสลากนี้เป็นของผู้ใด อุทิศหรือทานไปให้ใคร กรณี “กล้วยอ้อม” มีตัวอย่างการเขียน เช่น “ปะทะมะ มุลศรีทธาหมายมีนาย.....(ชื่อคนตาน) ก็มีสลากกล้วยอ้อมกล้วยหนึ่งแล้วจักทานไปหาป้อผู้หนึ่งจื่อหว่า.....(ชื่อผู้ล่วงลับ) นั้นฮื้อมาฮับเอาเน้อ” กรณี “กล้วยน้อย” แนวทางการเขียนจะเหมือนกับกล้วยอ้อมแต่ตัดคำว่า “ปะทะมะ มุลศรีทธา” ออก แล้วเริ่มต้นด้วยคำว่า “หมายมีนาย.....” เป็นต้น ส่วนใบสลากหลวงและสลากกำงบูรนั้นนั้น อาจจะใช้กระดาษเขียนระบุชื่อผู้ตานและผู้รับเท่านั้น เนื่องจากเป็นสลากที่ต้องนิมนต์พระสงฆ์มากรวดน้ำให้

ในกรณีที่บ้านหลังใดมีสมาชิกครอบครัวเป็นเด็ก ผู้ใหญ่ในบ้านจะทำกล้วยสลากขึ้นเพื่ออุทิศหรือทานไปหาเทวดาประจำตัวของเด็กคนนั้น เพื่อบันดาลให้เด็กมีความแข็งแรง ไม่เจ็บป่วยและมีความเฉลียวฉลาด โดยเด็กชายขึ้นต้นด้วยคำว่า “ตะละกำ” ส่วนเด็กผู้หญิงขึ้นต้นด้วยคำว่า “กุมาริ”

4.1.7.3 ธรรมเนียมปฏิบัติ ประเพณีตานกล้วยสลากของแต่ละวัดส่วนใหญ่จะจัดขึ้นไม่พร้อมกัน เนื่องจากชาวบ้านที่ถือปฏิบัติประเพณีนี้ จะเดินทางไปร่วมประเพณีที่แต่ละวัดจัดขึ้นหมุนเวียนกันไป ในวันงานเมื่อชาวบ้านไปถึงวัดแล้วจะนำไปสลากของครอบครัวตน (แยกใบสลากแต่ละประเภท) ไปส่งให้คณะกรรมการวัด เพื่อตรวจนับจำนวนกล้วยสลากที่ชาวบ้านนำมาร่วมประเพณีในปีนั้น ๆ โดยแยกเป็น 2 กอง คือ ใบสลากกล้วยอ้อมกับใบสลากกล้วยน้อย ก่อนจะผสมใบสลากแต่ละกองเรียกว่า “ส่นใบสลาก” เพื่อให้ใบสลากของแต่ละครอบครัวแยกจากกัน หลังเสร็จพิธีทางศาสนา พระสงฆ์ที่มาร่วมงานฉันเพลแล้ว คณะกรรมการวัดจึงนำใบสลากกล้วยน้อยแจกจ่ายให้ชาวบ้านที่มาร่วมงาน นำไปอ่านให้เจ้าของกล้วยสลากฟังด้วยเสียงอันดังและออกเสียงเป็นสำเนียงทำปาละ ส่วนใบกล้วยอ้อม สลากหลวงและสลากกำงบูรนั้น นำไปเฉลี่ยแจกจ่ายให้พระสงฆ์ที่มาร่วมทำพิธี เพื่อนำไปกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ล่วงลับที่ระบุไว้ในใบสลากนั้น ๆ

4.1.8 พิธีสู่ขวัญ, การส่งเคราะห์หรือสะเดาะเคราะห์ ชาวทำปาละเชื่อว่าทุกคนที่เกิดมาจะมี “ขวัญ” เป็นสิ่งมงคลประจำตัว จำนวนทั้งสิ้น 32 ขวัญ ซึ่งมีทั้งขวัญที่เป็นรูปธรรมที่อยู่บนหัว (จุดที่ผมขีดเป็นกากบาท) และขวัญที่เป็นนามธรรม ซึ่งขวัญนี้เป็นสิ่งที่ต้องดูแลเป็นพิเศษต้องให้ขวัญอยู่กับตัวตลอดเวลา เมื่อเดินทางไปต่างถิ่น ในป่า ป่าช้าหรือสถานที่ซึ่งเชื่อว่ามีสิ่งลี้ลับสถิตอยู่มักจะมีการ “กู้ขวัญ” โดยพูดออกมาว่า “กู้ขวัญมาเน้อ...มาหื้อหมดกูผู้กู้ขวัญเน้อ” ชาวทำปาละมีพิธีเลี้ยงขวัญตามสถานการณ์ พิธีใหญ่เรียกว่า “สู่ขวัญ” พิธีเล็กเรียกว่า “เลี้ยง-เซ่นขวัญ” ส่วนสิ่งอับมงคลนั้นเรียกว่า “เคราะห์” ซึ่งหากเข้ามาใช้ชีวิตแล้วจะส่งผลเสียต่อสุขภาพและการดำเนินชีวิตจะไม่ราบรื่น เรียกว่า “ต้องเคราะห์” จึงต้องขับไล่ออกจากตัวหรือชุมชน เรียกว่า “ส่งหรือสะเดาะเคราะห์” แต่ละหมู่บ้านจึงต้องมีหมอสู่ขวัญอย่างน้อย 1 – 2 คน เพื่อทำพิธีสู่ขวัญและส่ง-สะเดาะเคราะห์ให้กับคนในหมู่บ้าน

กำลังของ “ขวัญ” จะกล้าแกร่งขึ้นตามอายุ เด็กส่วนใหญ่มักถูกมองว่าขวัญอ่อน ดังนั้น เมื่อเกิดอาการตกใจร้องไห้เบี่ยงเบนผู้ใหญ่ที่อยู่ด้วยมักจะเริ่มต้นด้วยการ “กู้ขวัญ” หากเจ็บป่วยจะสันนิษฐานก่อนว่าเกิดจาก “ขวัญตก-ขวัญหาย” ผู้ใหญ่ในบ้านจึงต้องแก้ไขอาการโดยการเลี้ยงขวัญหรือเซ่นขวัญหรือนำสรวงไปช้อนขวัญบริเวณที่เชื่อว่าขวัญตก เช่น จุดที่หกล้ม จุดที่ตกใจกลัวสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นต้น เพื่อนำขวัญกลับมาสู่ตัวเด็กคนนั้น ส่วนเคราะห์นั้นสามารถเข้ามาในชีวิตได้ทุกเมื่อไม่สามารถระบุเวลาได้ หากมีเคราะห์หนักและแก้ไขไม่ทันการณ์ก็จะทำให้ผู้นั้นเสียชีวิตได้ จากความเชื่อ

นี้ทำให้พิธีสู่ขวัญและการส่ง-สะเดาะเคราะห์แทรกอยู่ในวิถีชีวิตของชาวท่าปาลามานาน ดังนั้น ในงานมงคลหรือเมื่อต้องการให้เกิดสิ่งเป็นมงคลกับชีวิต จึงมีขั้นตอนการสู่ขวัญร่วมด้วยทุกครั้ง เช่น สู่ขวัญนาคก่อนบวชเป็นพระ สู่ขวัญเจ้าบ่าวกับเจ้าสาวในพิธีแต่งงาน สู่ขวัญคนที่หายจากการเจ็บป่วย(ไข้ลูกใหม่) สู่ขวัญพ่อ-แม่ พ่ออ้วย-แม่อ้วยทุกปี สู่ขวัญลูกชายก่อนไปเป็นทหารเกณฑ์ เป็นต้น

ส่วนการส่งเคราะห์หรือสะเดาะเคราะห์นั้น มักจะเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในครอบครัวหรือชุมชน เช่น หมอเมื่อย-หมอทักว่าต้องเคราะห์ เจ็บป่วยกระเสาะกระแสะเป็นประจำดำเนินชีวิตไม่ราบรื่นติด ๆ ขัด ๆ มีคนทักว่าไม่มีเงาหัว มีคนเห็นว่าคน ๆ นั้นมาหาหรืออยู่ที่ใดที่หนึ่งแต่ตัวจริงไม่รู้เรื่อง เรียกว่า “ขวัญดิบหลอก” นี่งัวเหวแล้วมีสีแดง เห็นรอยเลือดหยดในบริเวณบ้าน ในหมู่บ้านเกิดโรคระบาดหรือมีคนตายต่อเนื่องกันหรือบ่อยผิดปกติ ก็จะทำพิธีส่งเคราะห์ระดับหมู่บ้านเรียกว่า “ส่งเคราะห์บ้าน” เป็นต้น นอกจากนี้ชาวท่าปาลายังทำพิธีสู่ขวัญให้กับสัตว์เลี้ยงหรือของใช้ในบ้านด้วย เช่น สู่ขวัญช้าง สู่ขวัญควาย สู่ขวัญแม่ย่านางรถ แม่ย่านางเรือ หรือประพรมน้ำมันเครื่องมือการเกษตรหรือเครื่องมือก่อสร้าง เป็นต้น

การไล่หรือเอาแรงกันทำงาน สังคมท่าปลาเป็นสังคมเกษตรกรรมผลผลิตที่ได้เกือบทั้งหมดเก็บไว้กินในครอบครัว แต่หากมีมากพอก็จะนำไปแลกเปลี่ยนผลผลิตชนิดอื่นของกลุ่มบ้านอื่น เนื่องจากแต่ละกลุ่มบ้านมีความโดดเด่นด้านการผลิตแตกต่างกันออกไป เช่น กลุ่มบ้านห้วยต้ำมีความโดดเด่นเรื่องการทำ “เมี่ยง” กลุ่มบ้านท่าปาลามีความโดดเด่นเรื่องการทำปลา การปลูกส้มเขียวหวาน กลุ่มบ้านจรมีความโดดเด่นเรื่องการทำอุตสาหกรรมไม้และการปลูกส้มเขียวหวาน กลุ่มบ้านที่อยู่ติดกับแม่น้ำน่าน เช่น บ้านท่าแฝก หาดล้า ท่าปลา ฝายเล็ดจะมีความสามารถในการทำปลา เป็นต้น

เมื่อถึงฤดูกาลทำไร่ ทำนา เกือบทุกขั้นตอนการทำงานชาวท่าปลาในละแวกบ้านใกล้เคียงจะใช้วิธีการ “ไล่หรือเอาแรงกันทำงาน” ตั้งแต่การเตรียมแปลง เตรียมกล้าพันธุ์ ปลูก เก็บเกี่ยวจนถึงขั้นตอนสุดท้ายนำผลผลิตขึ้นเก็บไว้ที่ยังฉาง ทำให้เมื่อถึงฤดูกาลทำไร่ ทำนาหรือกิจกรรมใด ๆ ที่ต้องใช้กำลังคนมากจึงไม่สร้างความหนักใจให้กับคนในครอบครัวนัก เนื่องจากแต่ละขั้นตอนนี้มีเพื่อนบ้านเข้าร่วมจำนวนมาก ทำให้เกิดความสนุกสนานจากการพูดคุยหยอกล้อกันของผู้ร่วมงานของกิจกรรมนั้น ๆ

ตารางที่ 1 รายชื่อผู้เข้าอบรมการพัฒนาทักษะการวิจัยวิทยากร วัฒนธรรมท้องถิ่นบ้านกองโค อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรธานี

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	หน่วยงาน-ตำแหน่ง	เบอร์โทร	หมายเหตุ
1	นายผจญ พูลด้วง	อบต. นายก	097-1914596	
2	นายสมาน ทากะถา	อสม.	084-8128186	
3	นางสังวร ยุทธพงษ์	แม่บ้าน	087-0105070	
4	นางดาวเรือง กอบแก้ว	อสม.	062-9177129	
5	นางแอน พรหมเวียง	แม่บ้าน	087-2022077	
6	นางสาวสิริมา พันพีช	แม่บ้าน	095-1708471	
7	นางวิจิตรา เถารอด	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ม.๓	081-0431099	
8	นางรุ่งฤดี พูลด้วง	แม่บ้าน	081-0431099	
9	นางสมบัติ ริดจุงพีช	แม่บ้าน	-	
10	นายกำจรเดช พูลด้วง	ผู้ใหญ่บ้าน	081-9629803	

1. บ้านนาขวัญ อำเภอฟากท่า จังหวัดอุดรธานี

แผนภาพที่ 1 การสืบค้นประวัติศาสตร์ชุมชน ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น จากลายผ้าทอ

ตารางที่ 2 รายชื่อผู้เข้าอบรมการพัฒนาทักษะการตรวจทรัพยากร วัฒนธรรมท้องถิ่นบ้านนาขวัญ อำเภอฟากท่า

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	หน่วยงาน - ตำแหน่ง	เบอร์โทร	หมายเหตุ
1	นางอินทร์ วันมา		084-4952364	
2	นางยัง หอมชิง			
3	นางเนียน วันมา			
4	นางสมหมาย อินฟากท่า		089-5630042	
5	นางสาวสมจิตร ใบฝุย			
6	นางพวงมาลี สีเทา			
7	นางยวงแก้ว จันรุธ			
8	นางแดง จันโสดา			
9	นางสีจันทร์ ดามัง			
10	นางอุษา วิริยะสันติ			
11	นางสมบูรณ์ ฟองมี			
12	นางน้ำทิพย์ แก้วทรัพย์สถิตย์			

2. บ้านนาขวาง อำเภอน้ำปาด จังหวัดอุตรดิตถ์

แผนภาพที่ 2 การพัฒนาศักยภาพนักสำรวจข้อมูล เพื่อการท่องเที่ยวชุมชน บ้านนาขวาง

ตารางที่ 3 รายชื่อผู้เข้าอบรมการพัฒนาทักษะการพยาบาล วัฒนธรรมท้องถิ่น
บ้านนาขวาง อำเภอน้ำปาด จังหวัดอุตรดิตถ์

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	หน่วยงาน-ตำแหน่ง	เบอร์โทร	หมายเหตุ
1	นายเปรี๊ญ อิศวรรณ	ผู้ใหญ่บ้าน	096-6652465	
2	นายสมชาย พิมพ์เถื่อน	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	084-4935703	
3	นายขุน โนนด่าง	กรรมการ	089-0454370	
4	นายอำนวย คำจิตตะ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	080-3566067	
5	นายเฉลิม ระวังภัย	กรรมการ	095-8814161	
6	นางดวงกมล รัตนประทุม	กรรมการ	091-8401687	
7	นางพนิต พลพิพัฒน์	กรรมการ	064-3536086	

3. บ้านปางต้นผึ้ง อำเภอมือง จังหวัดอุตรดิตถ์

แผนภาพที่ 3 พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปางต้นผึ้ง

ตารางที่ 4 รายชื่อผู้เข้าอบรมการพัฒนาทักษะการวิจัยทรัพยากร วัฒนธรรมท้องถิ่น บ้านปางต้นผึ้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	หน่วยงาน-ตำแหน่ง	เบอร์โทร	หมายเหตุ
1	นางสาววรรณกร คำมาก	ประธานท่องเที่ยวชุมชน นวัตวิถี	083-2992663	
2	นางวรรณวนิช ดวงจันทร์	เลขานุการชุมชนท่องเที่ยว	090-4375595	
3	นางสาวบังเอิญ รุ่งแสง		080-1157639	
4	นางสาวประไพศรี ขวัญอยู่		095-8564811	
5	นางสาวอรุณวรรณ คำมาก		095-2105278	
6	นางดม พันเครือ		095-2105911	
7	นางจาก ตุ่มทอง		095-2106188	
8	นายบุญธรรม ตุ่มทอง	ส.อ.บ.ต.		
9	นายผึ้ง ดวงจันทร์	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ม. 10	095-1620787	
10	นายถวัล		095-8722350	
11	นายกิตติ ทาใจ	พัฒนาการ	081-2668069	

4. บ้านทรายงาม อำเภอท่าปลา จังหวัดอุดรธานี

แผนภาพที่ 4 ร่วมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการสืบค้นวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น

ตารางที่ 5 รายชื่อผู้เข้าอบรมการพัฒนานักสำรวจทรัพยากร วัฒนธรรมท้องถิ่น
อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์

ลำดับ ที่	ชื่อ-นามสกุล	หน่วยงาน-ตำแหน่ง	เบอร์โทร	หมายเหตุ
1	นายสุทธนนท์ คำพัฒน์	ผู้ใหญ่บ้าน ม. 10	086-2080548	
2	นายประสิทธิ์ ทองหล่อ	ประธานการท่องเที่ยว	086-0831149	
3	นายไฉน คำพัฒน์	ส.อ.บ.ต.	091-6205147	
4	นายณัฐวุฒิ สิงห์ภา	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	095-1493979	
5	นายฉลอง ชันตัน	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	063-5795764	
6	นายอูลัย ทองฤทธิ์	กรรมการหมู่บ้าน	097-9640464	
7	นางนันทนา คำแปง			
8	เด็กหญิงปติยา อยู่พา			
9	นางนัยนา ถาวร			
10	นางสุวรรณ สุขอัมมร			
11	นายชะลอ อ่อนขาว	กรรมการหมู่บ้าน		

สรุปการวิเคราะห์ศักยภาพวัฒนธรรมของจังหวัดอุตรดิตถ์

เดือนมกราคม

งานพระยาพิชัยดาบหักและงานกาชาดเป็นงานรำลึกถึงวีรกรรมของพระยาพิชัยดาบหักจัดขึ้นระหว่าง วันที่ 7 - 16 เดือนมกราคม ของทุกปี ซึ่งเป็นวันคล้ายวันที่พระยาพิชัยได้ต่อสู้กับกองทัพพม่าจนดาบหัก จึงได้รับสมญานามว่า "พระยาพิชัยดาบหัก" งานจัด ณ บริเวณสนามกีฬาพระยาพิชัยดาบหัก วัตถุประสงค์ในการจัดงานคือเพื่อเชิดชูวีรกรรมของพระยาพิชัยดาบหัก วีรบุรุษของชาติไทยและเป็นทหารเอกคู่พระทัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ได้สร้างวีรกรรมต่อสู้กับข้าศึกผู้รุกรานแผ่นดินไทยอย่างองอาจกล้าหาญ จนได้รับการยกย่องเชิดชูสืบต่อกันมาอย่างยาวนานเป็นที่ภาคภูมิใจของชาวจังหวัดอุตรดิตถ์ ภายในงานจะมีการออกร้านของเหล่ากาชาดจังหวัด การแสดงศิลปวัฒนธรรม กิจกรรมรื่นเริงต่าง ๆ และพิธีบวงสรวงพระยาพิชัยดาบหักอันตระการตาซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการระลึกถึงคุณงามความดีของวีรชน ความกล้าหาญ ซื่อสัตย์ และความจงรักภักดีของพระยาพิชัยดาบหัก นักรบผู้กล้าแห่งเมืองท่าเหนือ ขบวนแห่อันตระการตาในงานพระยาพิชัยดาบหักและงานกาชาด

เดือนกุมภาพันธ์

งานนมัสการหลวงพ่อดโตและมหรหรรคมของดีเมืองพิชัย จัดขึ้นระหว่างวันที่ 2 - 6 เดือนกุมภาพันธ์ ของทุกปี บริเวณวัดพระธาตุ เป็นงานนมัสการหลวงพ่อดโต พระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองพิชัย ภายในงานนมัสการหลวงพ่อดโต จัดให้มีขบวนแห่ที่สวยงามของแต่ละตำบล เน้นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวพิชัย โดยจัดให้มีการจำลองวิถีชีวิต ชาวอำเภอพิชัย กิจกรรม

การประกวดร้องเพลงไทยลูกทุ่ง ประเภทประชาชนทั่วไป ชมมหรสพสมโภชน อาทิ ลิเก ภาพยนตร์ มวย และการละเล่น ต่าง ๆ มากมายตลอด งาน เพื่อเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม ของท้องถิ่นให้คงอยู่ และส่งเสริมการท่องเที่ยวของอำเภอพิชัย (ที่ว่าการอำเภอพิชัย โทร 055 – 252742 – 3)

งานนมัสการพระแท่นศิลาอาสน พระพุทธรูปและพระนอนพุทธไสยาสน จัดขึ้นในช่วง ขึ้นระหว่าง 8-15 ค่ำ เดือน 3 ซึ่งเป็นวันมาฆบูชาของทุกปี ณ วัดพระแท่นศิลาอาสน วัดพระยืนพุทธ บาทยุค และวัดพระนอนพุทธบาทไสยาสน ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล ชาวบ้านจะมาช่วยกันทำความสะอาดบริเวณวัด เพื่อต้อนรับพระสงฆ์และชาวบ้านจากถิ่นอื่นที่พากันมาทำบุญและไหว้พระแท่นศิลา อาสนกันอย่างเนืองแน่น นอกจากนี้ชาวบ้านใกล้เคียงยังได้นำสินค้าพื้นเมืองออกมาวางจำหน่าย นอกจากเวียนเทียนแล้ว ยังมีการแสดง แสง - เสียงประกอบตำนานพระแท่นศิลาอาสนและมหรสพ ต่าง ๆ

เดือนมีนาคม

งานเทศกาลวันกระเทียม จัดช่วงต้นเดือนมีนาคมของทุกปี ณ บริเวณสนามกีฬาหน้าอำเภอ น้ำปาด จังหวัดอุดรธานี ภายในงานมีการจัดพิธีบวงสรวงพญาปาด รำพันดาบ รำมวยไทย ขบวนแห่ เครื่องสักการะ พญาปาด และขบวนแห่ศิลปวัฒนธรรมประเพณีของดีอำเภอน้ำปาด ของหน่วยงาน ต่าง ๆ การจัดนิทรรศการกระเทียมที่บอกถึงประวัติความเป็นมาของกระเทียมน้ำปาด และการให้ ความรู้แก่เกษตรกร อาทิ คุณค่า ประโยชน์ของกระเทียม แปลงสาธิตการปลูกกระเทียม การแปรรูป ผลิตภัณฑ์กระเทียม นอกจากนี้ยังได้สนุกไปกับกิจกรรมพิเศษ เช่น การแข่งขันทำอาหารโดยใช้ ผลิตภัณฑ์จากกระเทียม การแข่งขันจัดกระเชากระเทียม และการสาธิตการทำอาหาร อิ่มอร่อยไปกับ สู่ตรกระเทียมจากกระเทียมยักขตลอดงาน มีการออกร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากกระเทียม การออกร้าน ของหน่วยงานราชการ การประกวดธิดากระเทียม การละเล่นท้องถิ่น การประกวด ร้องเพลงลูกทุ่ง การแข่งขันฟุตบอล มหกรรมดนตรีลูกทุ่งชื่อดัง และมหรสพต่าง ๆ

เดือนเมษายน

งานประเพณีสงกรานต์ จัดในช่วงวันที่ 12-15 เมษายน บริเวณถนนเปรมฤดี อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี กิจกรรมภายในงานประกอบด้วย สรงน้ำพระพุทธรูปหลวงพ่อบุญรอด สิ่ง ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคูเมืองจังหวัดอุดรธานี ให้ประชาชนได้ การบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคล การรดน้ำดำ หัวผู้สูงอายุ จาก 28 ชุมชน เพื่อร่วมแสดงถึงความกตัญญู ความหวงใยและระลึกถึงบุญคุณของผู้สูง อายุ มีการจัดกิจกรรมตามยุคสมัย ได้แก่ การจัดพื้นที่เฉพาะสำหรับเล่นน้ำสงกรานต์ปลอดภัย (Zoning) และปลอดภัยเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ทุกชนิด การจัดสถานที่เล่นปาร์ตี้โฟม มาน้ำ ชุมเล่นน้ำ และการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ให้แก่เยาวชนและประชาชน ได้แก่ การแสดงดนตรีของศิลปินที่มี ชื่อเสียง เพื่อเป็นต้นแบบแก่เยาวชนและสร้างความประทับใจให้แก่ประชาชนโดยทั่วไป มีการจัด เทศกาลอาหาร การจำหน่ายอาหาร และสินค้าพื้นเมืองของจังหวัดอุดรธานี

เดือนพฤษภาคม

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นโรงสักการะเจ้าฟ้าฮามกุมาร เป็นประเพณีเก่าแก่ที่ชาวตำบลฝายหลวงจัดขึ้นสืบทอดกันมา ณ บริเวณเชิงดอยม่อนอารักษ์ ตำบลฝายหลวง อำเภอ ลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงถึงความกตัญญู และระลึกถึงคุณงามความดีของเจ้าฟ้าฮามกุมาร ผู้สร้างเมือง ลับแลในอดีต และอนุรักษ์สืบทอดประเพณีอันดีงาม ส่งเสริมการท่องเที่ยวท้องถิ่นของตำบลฝายหลวง ซึ่งเป็นตำบลต้นแบบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของจังหวัดอุตรดิตถ์ ภายในงานมีกิจกรรม การรณรงค์ให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยการนำน้ำอบและน้ำหอมไปสรงตามศาลเจ้า ซึ่งเป็นที่นับถือในหมู่บ้าน โดยมีขบวนพิธีจากหมู่บ้าน ต่าง ๆ เช่น ขบวนวัฒนธรรมพื้นบ้านที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตเป็นต้น การอัญเชิญน้ำศักดิ์สิทธิ์ และเครื่อง สักการะไปรอบเมือง สักการะดวงวิญญาณบริเวณอนุสาวรีย์เจ้าฟ้าฮามกุมาร การแสดงถวายหน้าอนุสาวรีย์ ฟ้อนรำ และการแสดงคอนเสิร์ตจากนักร้องชื่อดัง

ประเพณีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้า (วันอัฐมีบูชา) จัดขึ้นในวันแรม 8 ค่ำ เดือน 6 ณ วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ในงานมีพิธีเวียนเทียน เนื่องในวันวิสาขบูชา รอบพระบรม ธาตุทุ่งยั้ง ขบวนแห่ผ้าสรงพระราชทาน พิธีสรงน้ำพระบรมธาตุ พระราชทาน พิธีแสดงพระธรรมเทศนา พิธีแห่ ผาหมพระบรมธาตุพระราชทาน พิธีหมผาพระบรมธาตุพระราชทาน พิธีสลากภัต และมหรสพสมโภช มวย พื้นบ้าน และ ไฮไลต์สำคัญคือ การแสดงแสงเสียงที่แสดงเรื่องราวของพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระพุทธเจ้าจำลอง เป็นการน้อมจิตรำลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดจนพระธรรมคำสั่งสอนของ พระองค์มีการตกแต่งวัดอย่างสวยงามพร้อมปฏิบัติธรรมและเทศนาธรรม

พิธีบายศรีสู่ขวัญวันผลไม้ “พิธีบายศรีสู่ขวัญผลไม้” เป็นพิธีที่ทำกันเป็นประจำทุกปี ในวันย่างเข้าสู่ช่วงฤดูฝนเดือนพฤษภาคม ซึ่งในวันนั้นชาวอำเภอลับแล จากหลายหมู่บ้านจะมารวมตัวกันที่เฮือนลับแล ที่ตั้งอยู่ บนถนนลับแล – น้ำตกแม่พูล ถนนสองเลนที่ตัดผ่านระหว่างภูเขาใน ตำบลแม่พูล ภายในงานมีกิจกรรมบายศรี สู่ขวัญผลไม้ เพื่อร่วมสืบสานประเพณีพื้นถิ่น เป็นการจำลองบรรยากาศของตลาด, การแสดงศิลปวัฒนธรรมของ ชาวลับแล , การแสดงดนตรีศิลปะพื้นเมือง , วัฒนธรรมด้านอาหาร (กาดมั่ว) เป็นการนำอาหารที่ขึ้นชื่อของแต่ละหมู่บ้านมาออกร้านนำแลกเปลี่ยนกันชิม, วัฒนธรรมด้านวิถีชีวิต การตัดทุเรียน การสาธิตการขนส่งทุเรียน แบบดั้งเดิมครั้งละจำนวนมาก ๆ ด้วยจักรยานยนต์ดัดแปลงให้ชม ขบวนแห่โตกบายศรีสู่ขวัญผลไม้มาประกวด ประชันกันอย่างสนุกสนาน โดยมีหมอเรียกขวัญ หรือ พ้อออก มาทำพิธีบายศรี ชมการตัดและขนส่งผลไม้แบบดั้งเดิม ซึ่งล้วนเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้เห็นวิถีของคนลับแลได้อย่างชัดเจน

เดือนกรกฎาคม

สลากภัตทุเรียน ประเพณีนี้มีปรากฏที่อำเภอลับแลแห่งเดียว เนื่องจากอำเภอลับแลมีพื้นที่ปลูกทุเรียนมากที่สุดของภาคเหนือ คือกว่า 35,000 ไร่ โดยจะจัดขึ้นก่อนวันอาสาฬหบูชา และวันเข้าพรรษา ราวเดือนกรกฎาคมของทุกปี เนื่องจากเป็นช่วงที่ทุเรียนเริ่มออกผลมาากแล้ว โดยชาวบ้านจะนำทุเรียนมา ทำบุญถวายทานให้กับพระสงฆ์ โดยมีความเชื่อกันว่าประเพณีนี้จัดขึ้นเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ เพื่อเป็นสิริมงคลกับครอบครัว นอกจากนี้ยังเชื่อว่า ใน

ฤดูกาลต่อไป ผลบุญจะทำให้ทุเรียนและพีชผล ทางเกษตรของอำเภอลับแลติดลูกติดผลตก ผลผลิตราคาดี เมื่อนำทุเรียนถวายแด่พระสงฆ์เสร็จแล้ว ชาวบ้านจะจกรายชื่อของญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วมาให้แก่พระสงฆ์ เพื่อทำการอ่านรายชื่อพร้อมทำการ กรวดน้ำอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้

เดือนสิงหาคม

ประเพณีแข่งขันพายเรือยาว มักจะจัดเล่นกันในฤดูน้ำหลาก เป็นประเพณีที่สอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอุตรดิตถ์ที่อาศัยอยู่กับริมฝั่งแม่น้ำน่าน ประเพณีนี้จัดในช่วงวันที่ 22-24 สิงหาคม ของทุกปี ณ บริเวณลานอเนกประสงค์ริมแม่น้ำน่าน อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นการแข่งขันท่องเรือเพื่อความสุขสนานและ ความสามัคคีแก่ชาวบ้าน

เดือนกันยายน

งานเทศกาลกลางสาตหวานและมหรหรรคมของดีเมืองอุตรดิตถ์ จัดขึ้นประมาณปลายเดือนกันยายนของ ทุกปี ณ บริเวณสนามกีฬาพระยาพิชัยดาบหัก หน้าศาลากลางจังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งเป็นช่วงที่กลางสาตอันเป็น ผลไม้ขึ้นชื่อของจังหวัดอุตรดิตถ์ และผลไม้อีกหลากหลายชนิดกำลังออกผล ในงานมีการออกร้านผลไม้ของ เกษตรกร การจัดนิทรรศการทางวิชาการเกี่ยวกับกลางสาต เช่น การปลูก การผลิต การแปรรูป เป็นต้น การ ประกวดผลกลางสาต การประกวดธิดาสาต การประกวดแม่มา ยเมืองลับแล การจัดตกแต่งกระเช้าสาต ชมขบวนแห่ผลไม้ การประกวดรถผลไม้ การออกร้าน สินค้าพื้นเมืองและของดีเมืองอุตรดิตถ์ ที่มีคุณภาพดี ราคาตรงจากสวน พร้อมมหรสพเฉลิมฉลองตลอดงาน

เดือนตุลาคม

ประเพณีแห่ผีตลก เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมากกว่า 200 ปี ในอำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ กำหนดจัดงานขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี (วันออกพรรษา) ณ ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์สินค้าพื้นเมืองเทศบาลตำบลท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดี งานที่สืบทอดกันมา กว่า 200 ปี ของชาวอำเภอท่าปลา ให้แก่นุชนรุ่นหลังได้ศึกษา และดำรงรักษาให้คงอยู่ ภายในงานจะมีขบวนแห่ผีตลก แห่ดอกไม้สด แห่กัญหาขาลี การทำบุญตักบาตร การแสดงกลองยาว นางรำ และขบวนกัณฑ์เทศน์ โดยชาวบ้านมีความเชื่อในการทำบุญทำทานในพุทธศาสนา นรก สวรรค์ ผีเปรต ผีนรก ที่ต้องการขอส่วนบุญเพราะความหิวโหย ต้องการอาหารยังชีพ เชื่อกันว่าบรรดาญาติพี่น้องที่เสียชีวิตไปแล้ว หรือพวกผีเปรตที่อยู่ขุมนรกต่าง ๆ จะออกมารับส่วนบุญ ที่บรรดาญาติพี่น้องหรือผู้ที่ตั้งใจทำบุญอุทิศส่วนบุญ จนกว่าจะไขหนี้เวรกรรมหมดสิ้นจึงจะได้ไปเกิดในชาติใหม่ประเพณีนี้จะจัดขึ้นในวันออกพรรษาทุกปี

เดือนพฤศจิกายน

ประเพณีลอยกระทง จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ซึ่งอยู่ในช่วงเดือน พฤศจิกายน งานจัด ณ บริเวณวัดธรรมมาธิปไตย โดยกิจกรรมภายในงานจะมีการแสดงต่าง ๆ เกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของจังหวัดอุตรดิตถ์ เรื่องวีรชนพระยาพิชัยดาบหัก ประกวดนาง

นพมาศ การประกวด เทพบุตรเมืองนาอยู่ ประกวดการประดิษฐ์กระทง และการประกวดรถกระทงใหญ่ เพื่อเป็นการอนุรักษ์และส่งเสริมประเพณีอันดีงามของไทย รวมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็งประชาชนมีส่วนร่วมในการ สืบสาน ประเพณีลอยกระทง ให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน ทั้งนี้สามารถสอบถาม ข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ เทศบาลเมืองอุดรดิตถ์ (055-413185)

เดือนธันวาคม

งานดอกฝ้ายบานที่บ้านโคก จัดกลางเดือนธันวาคมของทุกปี ณ สนามกีฬาอำเภอบ้านโคก จังหวัด อุดรดิตถ์ เพื่อเผยแพร่ผลผลิตฝ้าย จำหน่ายผลิตภัณฑ์จากฝ้าย สาธิตการทอผ้า ประกวดธิดาฝ้าย ขบวนแห่ การละเล่นพื้นบ้านของชาวบ้านโคก และกิจกรรมบันเทิงอีกหลายประเภท

ประเพณีไหลเรือไฟ บางทีเรียกว่า “ลอยเรือไฟ” หรือ “ล่องเรือไฟ” หรือ “ปล่อยเรือไฟ” เป็น พิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่นิยมทำกันในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 (วันออกพรรษา) โดยเฉพาะท้องถิ่นที่มีชัยภูมิเหมาะสม คือ มีแม่น้ำหรือลำน้ำ เท้าที่ปรากฏจะมีแนวทางที่คล้ายกันและอยู่บนพื้นฐานความเชื่อต่าง ๆ อาทิ ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธรูป ความเชื่อเกี่ยวกับการบวงสรวงพระธาตุจุฬามณีบนสรวงสวรรค์ ความเชื่อเกี่ยวกับการขอฝน ความเชื่อในการเอาไฟเผาความทุกข์ ความเชื่อเกี่ยวกับการขอขมาและระลึกถึงพระคุณพระแม่คงคา เป็นต้น เรือไฟในสมัยโบราณนั้นมีรูปแบบที่เรียบง่าย โดยทำจากต้นกล้วยและลำไม้ไผ่ที่หาได้มาจัดทำเป็นโครงเรือไฟง่าย ๆ พอที่จะทำให้ลอยน้ำได้ การประดับตกแต่งเรือไฟภายในเรือไฟจะประดับด้วยดอกไม้ ธูป เทียน ตะเกียง ขี้ผึ้ง สำหรับจุดให้สว่างไสว ก่อนจะปล่อยเรือไฟลงกลางลำน้ำ ปัจจุบันได้จัดทำเรือไฟรูปแบบต่าง ๆ โดยมีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่ มาใช้ประกอบในการจัดทำ และประดับตกแต่งให้วิจิตรตระการตามากยิ่งขึ้น เมื่อปล่อยเรือไฟเหล่านี้ลงกลางลำน้ำภายหลังการจุดไฟให้ลุกโชติช่วง แล้วจะเป็นภาพที่งดงามและติดตามตรึงใจตลอดไป การไหลแพไฟจะเริ่มทำพิธีส่งแพที่ทำน้ำวัดวังแดง หมู่ 3 ตำบลวังแดง ล่องตามลำน้ำนานถึงทำน้ำวัดสองแคว ตำบลหาดสองแคว ระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตรใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมงระหว่างทางจะมีการต้อนรับริม 2 ฝั่งแม่น้ำมีประชาชนอยู่ตามจุดชมแพตลอดทาง ประกอบพิธีถวายพระพร พระสงฆ์เจริญชัยมงคล ย่ำฆ้องกลอง จุดพลูประดับไฟตระเกียติ 2 ข้างทางและบนถนนทุกสาย ในปัจจุบันงานประเพณีไหลแพไฟเฉลิมพระเกียรติและพิธีขอขอบคุณพืชน้ำธัญญาหารและสายน้ำ ได้จัดให้มีขึ้นทั้งหมด 3 วัน 3 คืน

กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
งานเทศกาลวันกระเทียม												
ประเพณีสงกรานต์												
ประเพณีแห่ผ้าขึ้นโรง												
ประเพณีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระพุทธเจ้า (วันอัฐมีบูชา)												
พิธีบายศรีสู่ขวัญวันผลไม้												
ประเพณีสลากภัตทุเรียน												
ประเพณีแข่งขันพายเรือยาว												
งานเทศกาลกลางสาธหวาน												
ประเพณีแห่ผีตลก												
ประเพณีลอยกระทง												
งานดอกฝ้ายบาน												
ประเพณีไหลไฟ												

เดือนมกราคม

งานพระยาพิชัยดาบหักและงานกาชาดเป็นงานรำลึกถึงวีรกรรมของพระยาพิชัยดาบหักจัดขึ้นระหว่าง วันที่ 7 - 16 เดือนมกราคม ของทุกปี ซึ่งเป็นวันคล้ายวันที่พระยาพิชัยได้ต่อสู้กับกองทัพพม่าจนดาบหัก จึง ได้รับสมญานามว่า "พระยาพิชัยดาบหัก" งานจัด ณ บริเวณสนามกีฬาพระยาพิชัยดาบหัก วัตถุประสงค์ในการ จัดงานเพื่อเชิดชูวีรกรรมของพระยาพิชัยดาบหัก วีรบุรุษของชาติไทยและเป็นทหารเอกคู่พระทัยสมเด็จพระ เจ้าตากสินมหาราชที่ได้สร้างวีรกรรมต่อสู้กับข้าศึกผู้รุกรานแผ่นดินไทยอย่างองอาจกล้าหาญ จนได้รับการยกย่องเชิดชูสืบต่อกันมาอย่างยาวนานเป็นที่ภาคภูมิใจของชาวจังหวัดอุตรดิตถ์ ภายในงานจะมีการออกร้านของ เหลลกาชาดจังหวัด การแสดงศิลปวัฒนธรรม กิจกรรมรื่นเริงต่าง ๆ และพิธีบวงสรวงพระยาพิชัยดาบหัก อัน ตระการตาซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการรำลึกคุณงามความดีของวีรชน ความกล้าหาญ ซื่อสัตย์ และความ จงรักภักดีของพระยาพิชัยดาบหัก นักรบผู้กล้าแห่งเมืองท่าเหนือขบวนแห่อันตระการตาในงานพระยาพิชัย ดาบหักและงานกาชาด

เดือนกุมภาพันธ์

งานนมัสการหลวงพ่โตและมหรหรรรมของดีเมืองพิชัย จัดขึ้นระหว่าง เดือนกุมภาพันธ์ ของทุกปี บริเวณวัดพระธาตุ เป็นงานนมัสการหลวงพ่โต พระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคูเมืองพิชัย ภายในงานนมัสการหลวงพ่โต จัดให้มีขบวนแห่ที่สวยงามของแต่ละตำบล เน้นวิถี

ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวพิชัย โดยจัดให้มีการจำลองวิถีชีวิต ชาวอำเภอพิชัย กิจกรรมการประกวดร้องเพลงไทยลูกทุ่ง ประเภทประชาชนทั่วไป ชมมหรสพสมโภชน อาทิ ลิเก ภาพยนตร์ มวย และการละเล่นต่าง ๆ มากมายตลอด งาน เพื่อเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นให้คงอยู่ และส่งเสริมการท่องเที่ยวของอำเภอ พิชัย

งานนมัสการพระแท่นศิลาอาสน์ พระพุทธรูปธาตุและพระนอนพุทธไสยาสน์ จัดขึ้นในช่วงขึ้น ระหว่าง 8-15 ค่ำ เดือน 3 ซึ่งเป็นวันมาฆบูชาของทุกปี ณ วัดพระแท่นศิลาอาสน์ วัดพระยืนพุทธบาทยุคล และวัดพระนอนพุทธบาทไสยาสน์ ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล ชาวบ้านจะมาช่วยกันทำความสะอาดบริเวณวัด เพื่อต้อนรับพระสงฆ์และชาวบ้านจากถิ่นอื่นที่พากันมาทำบุญและไหว้พระแท่นศิลาอาสน์กันอย่างเนืองแน่น นอกจากนี้ชาวบ้านใกล้เคียงยังได้นำสินค้าพื้นเมืองออกมาวางจำหน่าย นอกจากเวียนเทียนแล้ว ยังมีการแสดง แสง - เสียงประกอบตำนานพระแท่นศิลาอาสน์และมหรสพต่าง ๆ

เดือนมีนาคม

งานเทศกาลวันกระเทียม จัดช่วงต้นเดือนมีนาคมของทุกปี ณ บริเวณสนามกีฬาหน้าอำเภอ น้ำปาด จังหวัดอุดรธานี ภายในงานมีการจัดพิธีบวงสรวงพญาปาด รำฟันทาบ รำมวยไทย ขบวนแห่เครื่องสักการะ พญาปาด และขบวนแห่ศิลปวัฒนธรรมประเพณีของดีอำเภอน้ำปาด ของหน่วยงานต่าง ๆ การจัดนิทรรศการ กระเทียมที่บอกถึงประวัติความเป็นมาของกระเทียมน้ำปาด และการให้ความรู้แก่เกษตรกร อาทิ คุณค่า ประโยชน์ของกระเทียม แปลงสาธิตการปลูกกระเทียม การแปรรูปผลิตภัณฑ์กระเทียม นอกจากนี้ยังได้สนุกไป กับกิจกรรมพิเศษ เช่น การแข่งขันทำอาหารโดยใช้ผลิตภัณฑ์จากกระเทียม การแข่งขันจัดกระเซากระเทียม และการสาธิตการทำอาหาร อิ่มอร่อยไปกับสูตรกระเทียมจากกระเทียมยักษ์ตลอดงาน มีการออกร้านจำหน่าย ผลิตภัณฑ์จากกระเทียม การออกร้านของหน่วยงานราชการ การประกวดธิดากระเทียม การละเล่นท้องถิ่น การประกวดร้องเพลงลูกทุ่ง การแข่งขันฟุตบอล มหกรรมดนตรีลูกทุ่งชื่อดัง และมหรสพต่าง ๆ

เดือนเมษายน

งานประเพณีสงกรานต์ จัดในช่วงวันที่ 12-15 เมษายน บริเวณถนนเปรมฤดี อำเภอเมือง จังหวัด อุดรธานี กิจกรรมภายในงานประกอบด้วย สรงน้ำพระพุทธรูปหลวงพ่อบุญรอด สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคูเมือง จังหวัดอุดรธานี ให้ประชาชนได้ เพื่อความเป็นสิริมงคล การรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ จาก 28 ชุมชน เพื่อร่วมแสง ถึงความกตัญญู ความหวังใยและระลึกถึงบุญคุณของผู้สูงอายุ มีการจัดกิจกรรมตามยุคสมัย ได้แก่ การจัดพื้นที่ เฉพาะสำหรับเล่นน้ำสงกรานต์ปลอดภัย (Zoning) และปลอดภัยดื่มแอลกอฮอล์ทุกชนิด การจัดสถานที่เล่น ปาร์ตี้ไฟม านาน้ำ ชุมเล่นน้ำ และการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ให้แก่เยาวชนและประชาชน ได้แก่ การแสดง ดนตรีของศิลปินที่มีชื่อเสียง เพื่อเป็นต้นแบบแก่เยาวชนและสร้างความประทับใจให้แก่ประชาชนโดยทั่วไป มี การจัดเทศกาลอาหาร การจำหน่ายอาหาร และสินค้าพื้นเมืองของจังหวัดอุดรธานีตลอด

เดือนพฤษภาคม

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นโรงสักการะเจ้าฟ้าฮามกุมาร เป็นประเพณีเก่าแก่ที่ชาวตำบลฝายหลวงจัดขึ้น สืบทอดกันมา ณ บริเวณเชิงดอยม่อนอารักษ์ ตำบลฝายหลวง อำเภอ ลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงถึงความกตัญญู และระลึกถึงคุณงามความดีของเจ้าฟ้าฮามกุมาร ผู้สร้างเมืองลับแลในอดีต และอนุรักษ์สืบทอดประเพณีอันดีงาม ส่งเสริมการท่องเที่ยวท้องถิ่นของตำบลฝายหลวง ซึ่งเป็นตำบล ต้นแบบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของจังหวัดอุตรดิตถ์ ภายในงานมีกิจกรรม การรณรงค์ให้เกษตรกรปลูกพืชไร่ปลอดสารพิษไปแล้ว ด้วยการนำน้ำอบและน้ำหอมไปสรงตามศาลเจ้า ซึ่งเป็นที่นับถือในหมู่บ้าน โดยมีขบวนพิธีจากหมู่บ้าน ต่าง ๆ เช่น ขบวนวัฒนธรรมพื้นบ้านที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตเป็นต้น การอัญเชิญน้ำศักดิ์สิทธิ์ และเครื่อง สักการะไปรอบเมือง สักการะดวงวิญญาณบริเวณอนุสาวรีย์เจ้าฟ้าฮามกุมาร การแสดงถวายหน้าอนุสาวรีย์ ฟ้อนรำ และการแสดงคอนเสิร์ตจากนักร้องชื่อดัง

ประเพณีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้า (วันอัฐมีบูชา) จัดขึ้นในวันแรม 8 ค่ำ เดือน 6 ณ วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ในงานมีพิธีเวียนเทียน เนื่องในวันวิสาขบูชา รอบพระบรม ธาตุทุ่งยั้ง ขบวนแห่ผ้าสรงพระราชทาน พิธีสรงน้ำพระบรมธาตุ พระราชทาน พิธีแสดงพระธรรมเทศนา พิธีแห่ ผาหมพระบรมธาตุพระราชทาน พิธีหมผาพระบรมธาตุพระราชทาน พิธีสลากภัต และมหรสพสมโภช มวย พื้นบ้าน และ ไฮไลต์สำคัญคือ การแสดงแสงเสียงที่แสดงเรื่องราวของพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระพุทธเจ้าจำลอง เป็นการน้อมจิตรำลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดจนพระธรรมคำสั่งสอนของ พระองค์มีการตกแต่งวัดอย่างสวยงามพร้อมปฏิบัติธรรมและเทศนาธรรม

พิธีบายศรีสู่ขวัญวันผลไม้ “พิธีบายศรีสู่ขวัญผลไม้” เป็นพิธีที่ทำกันเป็นประจำทุกปีในวันย่างเข้าสู่ช่วง ฤดูฝนเดือนพฤษภาคม ซึ่งในวันนั้นชาวอำเภอลับแล จากหลายหมู่บ้านจะมารวมตัวกันที่เฮือนลับแล ที่ตั้งอยู่ บนถนนลับแล – น้ำตกแม่พูล ถนนสองเลนที่ตัดผ่านระหว่างภูเขาใน ตำบลแม่พูล ภายในงานมีกิจกรรมบายศรี สู่ขวัญผลไม้ เพื่อร่วมสืบสานประเพณีพื้นถิ่น เป็นการจำลองบรรยากาศของตลาด, การแสดงศิลปวัฒนธรรมของ ชาวลับแล , การแสดงดนตรีศิลปะพื้นเมือง , วัฒนธรรมด้านอาหาร (กาดมั่ว) เป็นการนำอาหารที่ขึ้นชื่อของแต่ละหมู่บ้านมาออกร้านนำแลกเปลี่ยนกันชิม, วัฒนธรรมด้านวิถีชีวิต การตัดทุเรียน การสาธิตการขนส่งทุเรียน แบบดั้งเดิมครั้งละจำนวนมาก ๆ ด้วยจักรยานยนต์ดัดแปลงให้ชม ขบวนแห่โตกบายศรีสู่ขวัญผลไม้มาประกวด ประชันกันอย่างสนุกสนาน โดยมีหมอเรียกขวัญ หรือ พ้อออก มาทำพิธีบายศรี ชมการตัดและขนส่งผลไม้แบบ ดั้งเดิม ซึ่งล้วนเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้เห็นวิถีของคนลับแล

เดือนกรกฎาคม

ประเพณีสลากภัตทุเรียน ประเพณีนี้มีปรากฏที่อำเภอลับแลแห่งเดียว เนื่องจากอำเภอลับแลมีพื้นที่ ปลูกทุเรียนมากที่สุดของภาคเหนือ คือกว่า 35,000 ไร่ โดยจะจัดขึ้นก่อนวันอาสาฬหบูชา และวันเข้าพรรษา ราวเดือนกรกฎาคมของทุกปี เนื่องจากเป็นช่วงที่ทุเรียนเริ่มออกผลมาากแล้ว โดย

ชาวบ้านจะนำทุเรียนมา ทำบุญถวายทานให้กับพระสงฆ์ โดยมีความเชื่อกันว่าประเพณีนี้จัดขึ้นเพื่อ ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษผู้ ล่วงลับ เพื่อเป็นสิริมงคลกับครอบครัว นอกจากนี้ยังเชื่อว่า ใน ฤดูกาลต่อไป ผลบุญจะทำให้ทุเรียนและพืชผล ทางการเกษตรของอำเภอลับแลติด ลูกติดผลตก ผลผลิตราคาดี เมื่อนำทุเรียนถวายแด่พระสงฆ์เสร็จแล้ว ชาวบ้านจะจกรายชื่อของญาติพี่น้องที่ล่วงลับ ไปแล้วมาให้แก่พระสงฆ์ เพื่อทำการอ่านรายชื่อพร้อมทำการ กรวดน้ำอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้

เดือนสิงหาคม

ประเพณีแข่งขันพายเรือยาว มักจะจัดเล่นกันในฤดูน้ำหลาก เป็นประเพณีที่สืบทอดล่องกับ ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอุตรดิตถ์ที่อาศัยอยู่กับริมฝั่งแม่น้ำน่าน ประเพณีนี้จัดในช่วงเดือน สิงหาคม ของทุกปี ณ บริเวณลานอเนกประสงค์ริมแม่น้ำน่าน อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นการแข่งขันเรือเพื่อ ความสนุกสนานและ ความสามัคคีแก่ชาวบ้าน

เดือนกันยายน

งานเทศกาลกลางสาตหวานและมหรหรรคมของดีเมืองอุตรดิตถ์ จัดขึ้นประมาณปลายเดือน กันยายนของ ทุกปี ณ บริเวณสนามกีฬาพระยาพิชัยดาบหัก หน้าศาลากลางจังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งเป็น ช่วงที่กลางสาตอันเป็น ผลไม้ขึ้นชื่อของจังหวัดอุตรดิตถ์ และผลไม้อีกหลากหลายชนิดกำลังออกผล ใน งานมีการออกร้านผลไม้ของ เกษตรกร การจัดนิทรรศการทางวิชาการเกี่ยวกับกลางสาต เช่น การปลูก การผลิต การแปรรูป เป็นต้น การประกวดผลกลางสาต การประกวดธิดาสาต การประกวดแม่ มายเมืองลับแล การจัดตกแต่งกระเช้าสาต ชมขบวนแห่ผลไม้ การประกวดรถผลไม้ การออก ร้านสินค้าพื้นเมืองและของดีเมืองอุตรดิตถ์ ที่มีคุณภาพดี ราคาตรงจากสวน พร้อมมหรสพเฉลิมฉลอง ตลอดงาน

เดือนตุลาคม

ประเพณีแห่ผีตลก เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมากกว่า 200 ปี ในอำเภอท่าปลา จังหวัด อุตรดิตถ์ กำหนดจัดงานขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี (วันออกพรรษา) ณ ที่ว่าการอำเภอ ท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดี งานที่สืบทอด กันมา กว่า 200 ปี ของชาวอำเภอท่าปลา ให้แก่อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา และดำรงรักษาให้คงอยู่ ภายใงานจะมีขบวนแห่ผีตลก แห่ดอกไม้สด แห่กัญหาขาลี การทำบุญตักบาตร การแสดงกลองยาว นางรำ และขบวนกัณฑ์เทศน์ โดยชาวบ้านมีความเชื่อในการทำบุญทำทานในพุทธศาสนา นรก สวรรค ผีเปรต ผีนรก ที่ต้องการขอส่วนบุญเพราะความหิวโหยต้องการอาหารยังชีพ เชื่อกันว่าบรรดาญาติพี่น้อง ที่เสียชีวิตไปแล้ว หรือพวกผีเปรตที่อยู่ขุมนรกต่าง ๆ จะออกมารับส่วนบุญ ที่บรรดาญาติพี่น้อง หรือผู้ที่ตั้งใจทำบุญอุทิศส่วนบุญ จนกว่าจะสิ้นเวรกรรมหมดสิ้นจึงจะได้ไปเกิดในชาติใหม่ประเพณีนี้ จะจัดขึ้นในวันออกพรรษาทุกปี

เดือนพฤศจิกายน

ประเพณีลอยกระทง จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ซึ่งอยู่ในช่วงเดือน พฤศจิกายน งานจัด ณ บริเวณวัดธรรมมาธิปไตย โดยกิจกรรมภายในงานจะมีการแสดงต่าง ๆ เกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของจังหวัดอุดรดิตถ์ เรื่องวีรชนพระยาพิชัยดาบหัก ประกวดนางนพมาศ การประกวด เทพบุตรเมืองนาอยู่ ประกวดการประดิษฐ์กระทง และการประกวดรถกระทงใหญ่ เพื่อเป็นการอนุรักษ์และ ส่งเสริมประเพณีอันดีงามของไทย รวมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็ง ประชาชนมีส่วนร่วมในการ สืบสาน ประเพณีลอยกระทง ให้เกิดความสมัคสมานสามัคคีในชุมชน ทั้งนี้สามารถสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ เทศบาลเมืองอุดรดิตถ์ (055-413185)

เดือนธันวาคม

งานดอกฝ้ายบานที่บ้านโคก จัดกลางเดือนธันวาคมของทุกปี ณ สนามกีฬาอำเภอบ้านโคก จังหวัด อุดรดิตถ์ เพื่อเผยแพร่ผลผลิตฝ้าย จำหน่ายผลิตภัณฑ์จากฝ้าย สาธิตการทอผ้า ประกวดธิดาฝ้าย ขบวนแห่ การละเล่นพื้นบ้านของชาวบ้านโคก และกิจกรรมบันเทิงอีกหลายประเภท

ประเพณีไหลเรือไฟ บางที่เรียกว่า “ลอยเรือไฟ” หรือ “ล่องเรือไฟ” หรือ “ปล่อยเรือไฟ” เป็น พิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่นิยมทำกันในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 (วันออกพรรษา) โดยเฉพาะท้องถิ่นที่มีชัยภูมิเหมาะสม คือ มีแม่น้ำหรือลำน้ำ เท้าที่ปรากฏจะมีแนวทางที่คล้ายกันและอยู่บนพื้นฐานความเชื่อต่าง ๆ อาทิ ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชารอยพระพุทธรูป ความเชื่อเกี่ยวกับการบวงสรวงพระธาตุจุฬามณีบนสวรรค์ ความเชื่อเกี่ยวกับการขอฝน ความเชื่อในการเอาไฟเผาความทุกข์ ความเชื่อเกี่ยวกับการขอขมาและระลึกถึงพระคุณพระแม่คงคา เป็นต้น เรือไฟในสมัยโบราณนั้นมีรูปแบบที่เรียบง่าย โดยทำจากต้นกล้วยและลำไม้ไผ่ที่หาได้มาจัดทำเป็นโครงเรือไฟง่าย ๆ พอที่จะทำให้ลอยน้ำได้ การประดับตกแต่งเรือไฟภายในเรือไฟจะประดับด้วยดอกไม้ ธูป เทียน ตะเกียง ขี้ไต้ สำหรับจุดให้สว่างไสว ก่อนจะปล่อยเรือไฟลงกลางลำน้ำ ปัจจุบันได้จัดทำเรือไฟรูปแบบต่าง ๆ โดยมีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่ มาใช้ประกอบในการจัดทำ และประดับตกแต่งให้วิจิตรตระการตามากยิ่งขึ้น เมื่อปล่อยเรือไฟเหล่านี้ลงกลางลำน้ำภายหลังการจุดไฟให้ลุกโชติช่วงแล้วจะเป็นภาพที่งดงามและติดตามตรึงใจตลอดไป การไหลแพไฟจะเริ่มทำพิธีส่งแพที่ทำน้ำวักดวงแดง หมู่ 3 ตำบลวังแดง ล่องตามลำน้ำนานถึงทำน้ำวักสองแคว ตำบลหาดสองแคว ระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตรใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมงระหว่างทางจะมีการต้อนรับริม 2 ฝั่งแม่น้ำมีประชาชนอยู่ตามจุดชมแพตลอดทางประกอบพิธีถวายพระพร พระสงฆ์เจริญชัยมงคล ย่ำฆ้องกลอง จุดพลุประดับไฟตระเกียติ 2 ข้างทางและบนถนนทุกสาย ในปัจจุบันงานประเพณีไหลแพไฟเฉลิมพระเกียรติและพิธีขอบคุณพืชพันธุ์ธัญญาหารและสายน้ำ ได้จัดให้มีขึ้นทั้งหมด 3 วัน 3 คืน

2. ศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนท่องเที่ยว ในจังหวัดอุดรดิตถ์ ซึ่งผู้นำชุมชนหรือชุมชนในพื้นที่ รวมทั้งกลุ่มผู้จำหน่ายสินค้าในชุมชน ทั้งหมด อยู่ภายใต้การกำกับดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบล เนื่องจากคนในชุมชนมองเห็นความเจริญจากท้องถิ่นอื่นแต่ก็ยังรักความเป็นชุมชนดั้งเดิมของตนเอง แต่เอาแนวคิดในการทำให้บ้านเมือง เจริญมาปรับใช้ความเป็นชุมชนของตนเอง นั่นคือ การพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นชุมชนดั้งเดิมที่สมบูรณ์ แบบเหมือนกับอดีต

และคืนความเป็นอดีตให้กับชุมชนของตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมไทยกำลังขาดแคลนและมีความต้องการ ในปัจจุบันให้มีการฟื้นฟูวิถีวัฒนธรรมประเพณี กิจกรรมท้องถิ่น รวมทั้งตลาดดั้งเดิมและการค้าขาย แบบดั้งเดิมของชุมชนตนเองขึ้นมาใหม่ โดยชาวชุมชนร่วมแรงร่วมใจกันทำโดยการสนับสนุนของ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่นั้นและโครงการของกรมพัฒนาชุมชน โครงการหมู่บ้าน Otop นวัตกรรมจังหวัดอุดรดิตถ์ และได้รับการเอาใจช่วยค่อนข้างดีจากหน่วยงานปกครองส่วนประสิทธิภาพทั้งด้านงบประมาณและการ จัดสรรทรัพยากร เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม และเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน ทั้งนี้ยังสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและสนองต่อความต้องการของคนในชุมชนได้อย่างแท้จริง ตามแนวทาง “การพัฒนา” กับ “ความพอเพียง” ตามแนว พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจากการดำเนินการเบื้องต้น พบว่า เกิดความร่วมมือของคนในชุมชน ทั้ง นักวิชาการ และผู้บริหารท้องถิ่น ทำให้ชุมชนท่องเที่ยวในจังหวัดอุดรดิตถ์สามารถ สืบทอดภูมิปัญญาและวิถีชีวิตกลับมามีชีวิตชีวา และสามารถ พัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างยั่งยืน ส่วนผู้ประกอบการท่องเที่ยว ประเทศไทยนับเป็นหนึ่งในประเทศ ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางวัฒนธรรม เห็นได้จากประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานของประเทศ การเปิดกว้างในการนับถือศาสนา ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ศิลปวัฒนธรรมประจำชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละพื้นที่ เกิดการ เปลี่ยนแปลง ผสมผสาน หล่อหลอม พัฒนาตามกาลเวลา กระทั่งประยุกต์ร่วมกับวัฒนธรรมทั้งข้างถิ่นและข้ามถิ่น ซึ่ง สะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางด้านวัฒนธรรมในแผ่นดินไทยที่มีการสืบสานผ่านกาลเวลามาอย่างยาวนาน

ประเทศไทย จึงนับได้ว่าเป็นประเทศหนึ่งที่เต็มไปด้วยต้นทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมและการ จัดการวัฒนธรรม เป็นสิ่งบ่งชี้ที่สำคัญถึงความยั่งยืนของการพัฒนา เมื่อกระแสการพัฒนาประเทศด้วยนโยบายเศรษฐกิจ สร้างสรรค์ได้ถูกนำมากำหนดเป็นวิสัยทัศน์ของการพัฒนาประเทศ จึงถือเป็นโอกาสที่ดีที่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชิง สร้างสรรค์ในท้องถิ่นจะนำต้นทุนวัฒนธรรมที่มีมาเผยแพร่ให้กว้างขวางออกไปในรูปแบบของการท่องเที่ยว วัฒนธรรมเชิง สร้างสรรค์ (Creative Cultural Tourism) การจัดการการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้ ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาค ส่วน ทั้งในส่วนขององค์ความรู้ตามหลักฐานที่ปรากฏ การสืบทอดให้คงอยู่และการดำเนินต่อไปโดยชุมชนจะเป็นผู้แสดงให้เห็นว่าชุมชนสามารถอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมต่อไปภูมิภาคทั้งจังหวัดและ อำเภอ ถือว่ากำลังหลักในการทำให้ชุมชนเข้าใจและเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนและยังคงเป็นการร่วมแรงร่วมใจ พร้อมทั้งสติปัญญาของคนในชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั่นเอง

สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องหลัก หน่วยงานภาครัฐ ได้มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การ พัฒนา นำมาเป็นเครื่องมือที่กำหนดแนวทางหรือวิธีการดำเนินงานเพื่อช่วยให้องค์การบริหารส่วนตำบลสามารถนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานตามแผนไว้ให้สามารถบรรลุตามเป้าหมายได้อย่างมีการสร้างสรรค์ การท่องเที่ยวโดยวางอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นหรือทุนทางวัฒนธรรมสามารถทำได้โดยหยิบยกเรื่องราวจากประวัติศาสตร์ ศิลปะท้องถิ่น ดนตรีพื้นบ้าน วิถีความเป็นชุมชน วรรณกรรม สถาปัตยกรรมหัตถกรรม ความงดงามของฝีมือช่าง และอื่น ๆ มาจัดการให้เกิดความน่าสนใจสอดคล้องตามคุณค่าของ ชุมชนหรือเมือง ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ตรงผ่านการเรียนรู้ผ่านทางการท่องเที่ยว เป็นต้น ว่าการใช้ชีวิตร่วมกับชาวบ้านอย่าง

แท้จริง ไม่ใช่เป็นการแสดงหรือเป็นสร้างขึ้นมา เช่น นักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวและมา สัมผัสกับวิถีชีวิตของการเป็นชาวนา ได้มีโอกาสที่ร่วมทำนากับชาวบ้านที่ยังคงรักษาชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย หรือ การที่ นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสมาพักโฮมสเตย์ ในชุมชน พร้อมกับได้เรียนรู้วิธีการประกอบอาหารท้องถิ่น เรียนรู้วิธีการทำขนม ไทย เป็นต้น

3. แนวทางในการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดอุดรดิตถ์ จึงเกิดเป็นชุมชนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขึ้น ประชาชนในชุมชนท่องเที่ยวต่าง ๆ ในจังหวัดอุดรดิตถ์ได้ดัดแปลงบ้านของตนเองให้เป็นบ้านพักแรมของแขกผู้มาเยือน หรือที่เรียกกันว่า โฮมสเตย์ ทำให้มีรายได้อย่างต่อเนื่องมากขึ้นเป็นลำดับ และกำลังกลายเป็นรายได้ประจำของชาวบ้าน เมื่อมีความประทับใจของนักท่องเที่ยวมาสู่ชุมชนต่าง ๆ ขยายไปถึงตัวจังหวัด ได้อาศัยสังคมออนไลน์และสื่อต่างๆ ที่สำคัญคือการบอกต่อปากต่อปากที่ขยายวงไปอย่างกว้างขวางไปทั่วทั้งประเทศ และต่างประเทศหลายประเทศ เป็นผลทำให้ นักท่องเที่ยวจากทั่วประเทศและจากต่างประเทศพากันไปเยี่ยมชมชุมชนในจังหวัดอุดรดิตถ์ นับว่าผู้นำชุมชนและคน ท้องถิ่นสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ขยายผลการฟื้นคืนอดีตให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ได้ฟื้นฟูอาชีพดั้งเดิมต่าง ๆ ตั้งแต่การทำนา วิถีชีวิตแบบวนเกษตร และการทำอาหารตลอดจนการเกษตรดั้งเดิมทั้งหมดก็กลับฟื้นคืนมา ยิ่งเป็นที่ น่าสนใจของนักท่องเที่ยวมากขึ้น นอกจากนี้มีการส่งเสริมให้ขายสินค้าพื้นบ้าน เพื่อไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลา เช่น ข้าวพันธุ์ฝัก ผ้าชิ้นตีนจก และ ขนมเทียนสวย ข้าวแต่น ข้าวแคบ กล้วยตาก และอาหารพื้นบ้านอีกมากมายโดยเน้นความสะอาด อร่อย และราคาถูก และยังใช้วัสดุธรรมชาติมาห่อ อีกทั้งการแสดงดนตรีมโหรี การละเล่นซอ จ้อย การแสดงดนตรีพื้นบ้าน เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

แต่อย่างไรก็ตามชุมชนต่าง ๆ ยังคงมีเอกลักษณ์ และวิถีชีวิตชุมชนแบบดั้งเดิม ที่ยังสามารถนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และเชื่อมโยงกับเข้ากับการท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้าน ศิลปวัฒนธรรม ทั้งด้านอาหาร การละเล่นพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน รวมทั้งวิถีของชุมชน เรื่องราวและประวัติศาสตร์ยาวนานให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และสัมผัสถึงศิลปวัฒนธรรมของความเป็นไทยที่ได้สอดแทรก เรื่องราวต่าง ๆ มากมาย จนทำให้เป็นสิ่งที่ดึงดูดที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

สรุปได้ว่าทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาชุมชนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อเป็น แนวทางการพัฒนาศักยภาพชุมชนในการสืบทอดภูมิปัญญาองค์ความรู้ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อให้มีศักยภาพ และความโดดเด่นในเรื่อง ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตและความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ชัดเจน มีสภาพพื้นที่สอดคล้องกับความเป็นอยู่เดิมของชุมชนใน อดีต อีกทั้งชุมชนยังมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีกฎ กติกา สำหรับการจัดการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน และการปลูกฝังให้ เยาวชนให้อนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนไว้ เกิดความสำนึกรักบ้านเกิดจนรวมพลังพัฒนาชุมชนได้ แต่ในขณะเดียวกันชุมชน ก็ยังมีจุดอ่อนคือ สิ่งอำนวยความสะดวกยังไม่ได้มีการพัฒนาเท่าที่ควร ซึ่งเป็นจุดอ่อนที่สามารถพัฒนาได้ หากได้รับการ สนับสนุนจากภายนอกในการพัฒนาพื้นที่และบุคลากร ประกอบการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการพักแบบโฮมสเตย์รวมถึงการศึกษาวิถีชีวิตชุมชนที่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวในปัจจุบันอยู่แล้ว

จากการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ พบว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดอุดรดิตถ์ มีกิจกรรมที่หลากหลายสำหรับนักท่องเที่ยว เช่น กิจกรรมศึกษาธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำลำคลองหรือการศึกษาแหล่งประวัติศาสตร์ชุมชน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้สัมผัสเรียนรู้หรือมีประสบการณ์โดยตรงกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เช่น กิจกรรมการเข้าค่าย กิจกรรมล่องเรือชมธรรมชาติเขื่อนสิริกิติ์ และการเข้าร่วมพิธีกรรมไปพร้อม ๆ กับ ชุมชนอีกด้วย ส่วนด้านการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการหรือการกำหนดแนวทางการพัฒนาร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องศักยภาพ ความพร้อมความเป็นไปได้และแนวทางในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้นักท่องเที่ยว เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้และสืบทอดต่อกันจากบรรพบุรุษของชุมชนในการสืบทอดภูมิปัญญาองค์ความรู้ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อให้มีศักยภาพ เสน่ห์ของชุมชน ส่วนสาเหตุที่อาจเป็นปัญหา และอุปสรรคที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถสืบทอดภูมิปัญญาองค์ความรู้ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นไปในแนวทางที่ใฝ่ฝันไว้ ก็คือการยื่นมือให้ความช่วยเหลือจากนักการเมืองท้องถิ่น ที่ขาดความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างแท้จริง มีนโยบายแตกต่างจากหลักการการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน การพัฒนาที่คนในชุมชนให้มีศักยภาพมีการสนับสนุนให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนไปพร้อม ๆ กัน และได้รับผลตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจ เพื่อยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตของท้องถิ่นอย่าง ด้วยการจัดตั้งสถานที่ท่องเที่ยวที่เน้นการอนุรักษ์ให้ทุก ฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมและมีการสืบทอดประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามดั้งเดิมของชุมชน

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ชุมชนท่องเที่ยวจังหวัดอุดรดิตถ์มีศักยภาพในการสืบทอดภูมิปัญญาองค์ความรู้ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีศักยภาพและความพร้อมในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย รวมทั้งวิถีทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เน้นธรรมชาติและ องค์ประกอบของธรรมชาติเป็นสิ่งดึงดูดใจ เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้มาสัมผัส เรียนรู้ รวมถึงเข้าใจธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน นอกจากนี้ยังสนับสนุนให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนไปพร้อม ๆ กัน และได้รับผลตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจ เพื่อยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตของท้องถิ่น

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวทางการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดอุดรดิตถ์ สามารถสรุปได้แนวความคิดการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดอุดรดิตถ์ ได้ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านองค์กร ด้านพื้นที่ ด้าน การจัดการและด้านกิจกรรม ซึ่งในแต่ละด้านนั้นมีทั้งจุดเด่นและจุดด้อย นับได้ว่ามีความสำคัญหลักในการชุมชนท่องเที่ยวของ จังหวัดอุดรดิตถ์ให้เป็นระบบ มีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้ดำเนินไปสู่ทิศทางที่ถูกต้อง เพื่อการประชาสัมพันธ์ดึงดูดใจ ให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวจังหวัดอุดรดิตถ์มากขึ้น เป็นการกระจายรายได้ให้กับชุมชนและท้องถิ่น และเพื่อการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติให้ยั่งยืน อีกทั้งให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของรัฐบาล เพื่อต้องการ สร้างความเชื่อมั่น ส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศไทยต่อไป

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีความเข้าใจและได้สังเกตเห็นถึงความสำคัญการพัฒนาชุมชนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้มีความตระหนักถึงความสำคัญของศิลปวัฒนธรรม รวมถึงมรดกทางวัฒนธรรมพื้นบ้านมากขึ้นทั้งนี้การตื่นตัวต่อวัฒนธรรมประกอบกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมของในแต่ละพื้นที่เป็นจุดกำเนิดของการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังจะ เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้กลายเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในยุโรปอีกทั้งประเทศอื่น ๆ ได้พยายามที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศของตนเอง นอกจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะสามารถนำรายได้เข้าสู่ประเทศ และนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจทั้งระดับประเทศและระดับภูมิภาคแล้วการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการ สืบทอดวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป สำหรับประเทศไทยแล้วการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมบริการที่สร้างรายได้และการจ้างงาน ให้กับประเทศไทยเป็นอย่างมากอย่างไรก็ดีท่ามกลางการแข่งขันของตลาดท่องเที่ยวที่สูงขึ้นกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงได้รับความสนใจเพิ่มสูงขึ้นเนื่องจากแหล่งท่องเที่ยว และมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศไทยมีความเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะตัวและได้มีการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมสืบเนื่องมาเป็นเวลานาน

นอกจากนี้การท่องเที่ยววางอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นหรือทุนทางวัฒนธรรม สามารถทำได้โดยการนำเรื่องราวจากประวัติศาสตร์ ศิลปะท้องถิ่น ดนตรีพื้นบ้าน วิถีความเป็นชุมชน วรรณกรรม สถาปัตยกรรม หัตถกรรม ความงดงามของฝีมือช่าง และอื่น ๆ มาจัดการให้เกิดความน่าสนใจสอดคล้องตามคุณค่าของชุมชน ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ตรงผ่านการเรียนรู้ผ่านทางท่องเที่ยว อาทิเช่น การได้ใช้ชีวิตร่วมกับชาวบ้านอย่างแท้จริง ไม่ใช่เป็นการแสดงหรือเป็นสร้างขึ้นมา เช่น นักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวและมาสัมผัสกับวิถีชีวิตของการเป็นชาวนา ได้มีโอกาสที่ ร่วมทำนากับชาวบ้านที่ยังคงรักษาวิถีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย การที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสมาพักโฮมสเตย์ ในชุมชน พร้อมกับ ได้เรียนรู้วิถีการประกอบอาหารท้องถิ่น เรียนรู้วิถีการทำขนมไทย เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ พรทิพย์ กิจเจริญไพศาล (2553) ได้ ศึกษาการศึกษาทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญเพื่อ ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานี พบว่า จังหวัดปทุมธานีมีทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูงโดดเด่นด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ของชาวมอญ ด้าน ประวัติศาสตร์ ด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุ ได้แก่ วัดมอญ เตาโอ่งอ่าง เครื่องปั้นดินเผา ตุ่มสามโคก ตลอดจนด้านประเพณี เทศกาล ได้แก่ งานสงกรานต์ งานแห่เสาหงส์ธง ตะขบ และวิถีชีวิตของชุมชนชาวมอญได้แก่ อาหารการกิน การแต่งกาย

งานวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผู้วิจัยจึงได้เสนอแนวคิดและหลักการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สามารถเชื่อมโยงไปถึงศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม วิถีชีวิตความเป็นอยู่และเอกลักษณ์ของ ท้องถิ่นได้ ถึงแม้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักจะให้ความร่วมมือสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเต็มที่ แต่ก็มีปัญหาเรื่องสิ่ง อำนาจความสะดวก ซึ่งเป็นอุปสรรคในการบริหารจัดการ เช่นเดียวกับงานวิจัยของ ศิรินันท์ พงษ์นิรันดร์ โอชัยญา บัณฑิต และชัยชาญ ยอดสุวรรณ (2559) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวอำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ควรจัดระบบคมนาคมและการสัญจรให้ชัดเจน พร้อมทั้งทำป้ายบอกทางให้ถูกต้องและติดตั้ง เป็นระยะ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ควรจัด

ให้มีบริการที่ครอบคลุมและทั่วถึง การท่องเที่ยวเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนให้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว และยกระดับมาตรฐานการท่องเที่ยวให้ดีขึ้น

2. แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการท่องเที่ยวชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดอุดรธานี ยังมีความ พร้อมและแนวทางในการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากพอ เพราะในชุมชนทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการภายใน ชุมชนให้มีศักยภาพเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยจะแสดงถึงแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมใน ประเทศไทย โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ซึ่งคล้อย กับงานวิจัยของ พิมพ์ลภัส พงศกรรังศิลป์ (2557) ได้ศึกษา เรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาบ้านโคกโคไกร จังหวัดพังงา พบว่า องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืนของกลุ่มการท่องเที่ยวชุมชนบ้านโคกโคไกร คือ ศักยภาพการท่องเที่ยว กระบวนการคิดแบบยั่งยืนในด้านการมีจิตสำนึกที่ดีในการให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและความยั่งยืนของทรัพยากร แต่ก็ยังมีข้อจำกัดอยู่ในบางเรื่อง ที่ควรปรับปรุงและพัฒนา ซึ่งต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และสอดคล้อง กับ Sproule (1996) ได้เสนอองค์ประกอบ ความสำเร็จในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ประกอบด้วย ศักยภาพของพื้นที่ ศักยภาพของชุมชนที่มีความเป็นเอกลักษณ์ และเข้มแข็งพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงทั้งทางบวกทางลบ และการให้ชุมชนมี ความรู้ในการจัดการการท่องเที่ยว เช่นเดียวกับผลการงานวิจัยของ กฤษฎา ณ หนองคาย และสามารถ บิตพัฒน์ (2556) พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยว ดังนั้นการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในชุมชนนั้นเป็นหลักการที่จะนำการท่องเที่ยวไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

3. ควรตระหนักถึงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการจัดการทางวัฒนธรรมให้เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาควบคู่กัน ซึ่งการรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นประโยชน์ด้านองค์ความรู้และการให้คุณค่าแก่สังคม ซึ่งการพัฒนาการท่องเที่ยว นำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจและรายได้ของชุมชน การจัดหาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่อง สำคัญ ทั้งนี้แนวคิดหลักเพื่อใช้ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประกอบด้วย แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน แนวคิดเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ซึ่งแต่ละแนวคิดจะประกอบด้วยกลยุทธ์และแนวทางสนับสนุนที่จะ นำไปสู่การจัดการวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นไปอย่างเหมาะสม เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมที่ประสบความสำเร็จและดำรงอยู่ต่อไปได้

ข้อเสนอแนะ

1. จากผลการวิจัยที่พบว่า ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ ยังไม่มีความรู้ด้านภาษาที่จะสื่อสารให้กับนักท่องเที่ยว ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและท้องถิ่น ควรมีการจัดการความรู้และเพิ่มทักษะด้าน การสื่อสารให้กับคนในชุมชนเพื่อให้เกิดการสื่อสารที่ต้อง ถูก เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่สามารถใช้ภาษาอังกฤษและ ภาษาประเทศเพื่อนบ้านในการติดต่อสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสได้สัมผัสประสบการณ์เกี่ยวกับ การ

ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนในตลาดน้ำ รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และเอกลักษณ์ที่สื่อถึงความเป็นดั้งเดิมของ ชุมชนในตลาดน้ำ ให้กับนักท่องเที่ยว

2. จากผลการวิจัยที่พบว่า คนในชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจการให้ความรู้อย่างแท้จริง ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและท้องถิ่น ควรมีการให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา เอกลักษณ์และความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการสื่อสารให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้ เอกลักษณ์และความสำคัญทางวัฒนธรรมที่เป็นดั้งเดิมอย่างแท้จริง อย่างทั่วถึงภายในชุมชน

3. จากผลการวิจัยที่พบว่า การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีการประชาสัมพันธ์ไม่ต่อเนื่อง หรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น ป้ายชี้ทางและศูนย์การบริการนักท่องเที่ยวยังไม่ค่อยได้มาตรฐานเท่าที่ควร ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและท้องถิ่น ควรเร่งรัดการจัดการตลาดการประชาสัมพันธ์เชิงรุก โดยการควรเพิ่มช่องทางในการประชาสัมพันธ์ให้มากขึ้น และกิจกรรมในการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ เว็บไซต์ สื่อวิทยุและโทรทัศน์ รวมทั้งจัดทำป้ายชี้ทาง/แผนที่ท่องเที่ยว สองภาษา เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความเข้าใจมากขึ้น

4. จากผลการวิจัยที่พบว่า สิ่งอำนวยความสะดวก รวมทั้งเส้นทางคมนาคมที่ยังไม่ครอบคลุมและทรุดโทรม ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและท้องถิ่น ควรมีการพัฒนาและการสนับสนุนงบประมาณในการก่อสร้างและการปรับปรุงให้ ได้มาตรฐาน เพื่อให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์กับการพัฒนาจังหวัด และเพื่อเชื่อมโยงการท่องเที่ยวให้ครบวงจรอีกทั้ง เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวเพิ่มขึ้น เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน

บรรณานุกรม

- เกรียงไกร เกิดศิริ, เชียงตุง: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองโบราณร่วมวัฒนธรรมล้านนา, (กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์), 2549
- เกษม จันทรแก้ว. (2541), เอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์และการจัดการป่าไม้ การจัดการสิ่งแวดล้อม (หน่วยที่ 8), กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- โกวิท พวงงาม. การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์, 2553.
- จุฑาธิปต์ จันทรเอียด (2552). การวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนแบบบูรณาการในจังหวัดสมุทรปราการ. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (สาขาวิชาการจัดการโรงแรมและการท่องเที่ยว) พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ชนัญ วงษ์วิภาคและคณะ. การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะโบราณคดี, 2547.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2540). การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ฐาปนา บุญยประวีตร และปัทม ญาติมาก, บทความทางผังเมืองและการวางแผนภาค, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: http://asiamuseum.co.th/upload/forum/cultural_landscape.pdf (10 กันยายน 2559)
- ธนิช เลิศชาญฤทธิ. การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2554
- นิยพรรณ วรณศิริ. มานุษยวิทยา สังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : เกษตรศาสตร์, 2540.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. กรุงเทพฯ: บริษัทเพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด.
- ประเวศ วะสี. (2534), การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น, กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- วิชัย ภูโยธิน และคณะ. (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์), หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4 – ม.6, กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์
- สายันต์ ไพรชาญจิตร์. การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : ศักดิ์ โสภการพิมพ์, 2550.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2549), ปัญหาสังคมและแนวทางการแก้ไขนโยบายพัฒนาวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: cursaladpruaw.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม, (บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งพับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), กรุงเทพฯ, 2549
- สุธีรา ฝาโกลสถิต. (2537), การศึกษาความคิดเห็นของคนเชื้อสายมอญ เกี่ยวกับบทบาทของสื่อมวลชนสื่อประเพณีและสื่อมวลชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรม: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชน

มอญเกาะเกร็ดปากลัด และบางกระดัง, วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยมหิดล.

หัตยา สิริพัฒนากุล, “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม.”, (จุลสารอีโคโมสไทยฉบับ เมษายน – กรกฎาคม 2550)
อมรา พงศาพิชญ์. (2540), ความหลากหลายทางวัฒนธรรมกระบวนทัศน์และบทบาทในการประชา
สังคม, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Boo, E. (1991). “Planning for Ecotourism” *Park* 3, 4-8.

Buckley, R. (1993). *International Centre for Ecotourism Research (Research Report, 1993).*

ICER : Gold Coast.

_____. (1995). “Where Tourism and Ecology Meet.” *Proceeding Ecotourism Concept Design and Strategy*. Bangkok :Srinakharinwirot University, 1-14.

Dearden, P. and Harron, S. (1997). *Trekking in Northern Thailand*. London : Belhaven Press

Michael, J. and AlenA.Lew. (1998). **Sustainable Development.” A Geographical Perspective.** New York : Longman.

Murphy, P. E. (1994). “Tourism and Sustainable Development.” In W.F. Theobald (Ed.),

Global Tourism : The Next Decade (pp.274-290). Oxford: Butterwoth-Hwinemann.

Pigramm, J.J. (1990). “Sustainable Tourism-Policy Considerations.” *Journal of Tourism Research* 1, 2-8.